

Jogelméleti Szemle 2022/3. szám

TARTALOM

Tanulmányok

- Balássy Ádám Miklós: Kormányhatározat – tanulmány a magyar közigazgatásból 2
- Boda Zoltán – Bucsai Beatrix: Az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítási igények dogmatikai ellentmondásai – Vélemények és javaslatok..... 26
- Bódi Stefánia: A család fogalma, belső viszonyai, egyéb párkapcsolati formák alkotmányjogi megközelítése 49
- Farkas Jácint – Csillag Sára– Fekete-Frojimovics Zsófia: Az organikus jogalkotás a társadalmi akadálymentesség tükrében..... 65
- Liktor Zoltán Attila: Iustitia est Regnorum Fundamentum – Magyarországtól Brazíliáig 78
- M. Takács Péter: Az erőszak demarkációs problémája Hannah Arendt, Carl Schmitt és Reinhart Koselleck műveiben 92
- Szentes Ágota: Az elgondolható jogállam 109
- Tóth J., Zoltán: The post-abolition era in Hungary: Endeavours and political intentions to reintroduce capital punishment 144

Szemle

- Révész Béla: Az államjogász Kovács István pályakezdésének éveit 163
- Urbán, Kristóf: The Grandfather-Clause in Oklahoma, *Guinn v. US*: A Case Study 208

Recenzió

- Szmodis Jenő: Egy államelméleti probléma politológiai megközelítéséről. Recenzió Prugberger Tamás könyvéről 216

Vita

- Sáry Pál: A keresztények jogi helyzete a Decius előtti időkben. Észrevételek Grüll Tibor tanulmányára 220

Az államjogász Kovács István pályakezdésének évei²

I. Az életrajzírás nehézségeiről

„Meg lehet-e írni egy ember életét? Ezt a történetírás számára fontos pontokat érintő kérdést gyakran kikerülik a források hiányával igazolt bizonyos egyszerűsítésekkel. Az a célom, hogy kimutassam, a források hiánya nem az egyetlen és még csak nem is a legfőbb nehézség. A legégbekiáltóbb torzítások számos esetben onnan erednek, hogy történészként egyfajta korlátozott és anakronisztikus racionalitásnak engedelmességedő történelmi szereplőket képzelünk el. Mindezzel a megszokott életrajzírói hagyományt, valamint saját tudományunk retorikáját követve, olyan modellekre vetettük rá magunkat, amelyek rendezett kronológiát, nem változó és koherens személyiséget, tehetetlenkedéstől mentes cselekedeteket és bizonytalankodás nélküli döntéseket kapcsolnak össze.”³

Giovanni Levi személyes hangvételű sorai az életrajzírás módszertanáról lényegében mindazokat a problémákat összegzi, amelyek a biográfusokat évszázadok óta foglalkoztatják. Közelebbről nézve, két probléma körül kristályosodnak ki az életútvizsgálatok sokféle elágazó kérdései, irányzatai. Az egyik a (szociál)pszichológiai megközelítések nélkülözhetetlenségére irányítja a figyelmet, ugyanis a felejtés/emlékezés lélektani mozzanatait állítja az életrajzi kutatások módszertani vizsgálódásainak a középpontjába. A makro-szociológiai általánosítás igényével fellépő kutatás számára viszont az elsőrendű feladat annak megoldása, hogy a „célszemélyek” azonosítása csakis az intézményi, szociokulturális struktúra alapján lehetséges.⁴

A vonatkozó szakirodalom szerint, ami az emberi elmében az eredeti tapasztalatokból fennmarad, az egyfajta emléknym, afféle tudati lenyomat, „szilánk”, amit a felidézés alkalmával mindig a helyzettől, adott önértékelésünktől, értékrendünktől, társadalomképünktől függően állítunk össze az éppen aktuális emlékké.⁵Ebből következik, hogy mind az emlékezés, mind pedig a felejtés részben szándékos ön- és máskép-javításként, többnyire nem tudatosan, a konvencióknak engedelmességedő folyamatoként értelmezhető. Ezek alanya elsődlegesen az egyes egyén, az individuum, pedig a kollektív tudat hasonló dinamikát jelez. Az emlékezés és felejtés társadalmi mechanizmusait tanulmányozó pszichológiai kutatások ugyanis kiderítették, hogy a társas közeg, a felidézés gyakorlatán keresztül, egyfajta szelekciós („fragmentált”) tudati működést eredményez. Minél nagyobb a csoport, annál valószínűbb a torzító, szelekciós mechanizmusok működése, és annál jelentősebb szerepet kapnak az emlékformálás kiemelkedő

¹ Habilitált egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Politológiai Tanszék.

² A jogrendszer, a jogtudomány és a jogi oktatás által az 1948 utáni fordulatot követően általánossá vált „államjog” kifejezés kevésbé a szélesebb értelmű, az alkotmányjogot, a közigazgatási és a pénzügyi jogot is magába foglaló „Staatrecht”-ből, sokkal inkább a jogi nyelv szovjetizálásának eredményeképpen a „государственное право” tükörfordításából származott. Így uralkodóvá lett a megkülönböztetés: az alkotmányjog – „burzsoá”, az államjog – „szocialista”. Az újabb jelentésváltozásra lásd: KOVÁCS ISTVÁN: A magyar közjogtól a szocialista magyar alkotmányjogig. Magyar Jog, 1985. 3–4. sz. 208–215 pp.

³ LEVI, GIOVANNI: *Az életrajz használatáról*. Korall, 2. sz. 2000 tél. 82. p.

⁴ KÖVÉR GYÖRGY: *A biográfia nehézségei*. In. uő: *Biográfia és társadalomtörténet*. Budapest, Osiris, 2014. 36 p.

⁵ CONWAY, MARTIN A. – PLEYDELL-PEARCE – CHRISTOPHER W.: *The Construction of Autohographical Memories in the Self-Memory System*. Psychological Review, 2000. 2. 271-273 pp. Idézi: Készéi András: *Emlékek formájában*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2015. 95-96 pp.

alakjai és közvetítő eszközei.

Ugyanakkor a társadalmilag feldolgozatlan, ki nem beszélt emlékek, az egyéni tudat szintjén sem tudnak „normalizálódni”, a tisztázás, az igazságtétel megléte vagy elmaradása visszahat a személyes emlékezésre/felejtésre is.⁶

Egy életútra, egy több évtizedes tudományos pálya eseményeire visszatekintve, az emlékezetpszichológia említett belső mozzanatain túl, legalább ennyire figyelembe veendő azok a külső, makro-szociális tényezők, amelyek tágabb értelemben véve, az alkotói folyamat, illetve az értelmiségi lét külső meghatározottságát érintik. Az értelmiség, a (társadalom)tudomány és a politika kapcsolódási pontjai jelentős mértékben változtak a szocializmus magyarországi története során, s e folyamatban legalább három főbb szakaszt lehet megkülönböztetni egymástól.⁷

A kiindulópont, a szocializmus tipikus (vagy „klasszikus”) időszaka, amelyben a politika (a társadalom más szféráival együtt) voltaképpen „bekebelezte” a tudományos szférát is: közvetlenül tartott igényt a kutatás irányának meghatározására, az eredmények tudományos rangjának megítélésére, esetenként a társadalomtudományi kutatás módszereinek meghatározására is. Ez az alaphelyzet egyöntetűséget mutat az ötvenes évek elejétől a „szocializmust építő” különböző országokban, illetve a Szovjetunióban. Ennek hátterében a politikai berendezkedést legitimáló azon koncepció állt, miszerint a szocializmus nem csupán tudományos megalapozottságú, hanem közvetlenül tudományos világnézet és gyakorlat. A társadalomtudományok politikai-ideológiai felfogásával járt együtt az is, hogy a tudományos kutatásnak e területe kilépett megismerő szerepéből, és mindinkább a politika eszközévé alakították át. A társadalomtudományok tudományos jellegét alapjaiban kikezdő, ideológiai szempontú felfogásából és gyakorlati kezeléséből eredő dilemmák végig kísérik a szocializmus történetét minden Moszkva-függésű országban. E dilemmák egyrészt a társadalomtudományok tudományos igénye, tudományjellegének megőrzése, másrészt az ideológiai-politikai jellegű kezelése, legitimációs funkcióba kényszerítésének törekvései mentén, ezekben az országokban – országonként különböző kérdések körül kirobbanó viták kapcsán – ismétlődően felszínre jutottak. Ami a magyarországi helyzet alakulását illeti: a rendszer gazdasági és politikai válságjelenségei már 1953-ban erőteljesen felszínre törtek, s ettől az időtől kezdve megfigyelhető a tudományok helyzetét is érintő reformtörekvések jelentkezése. Ugyanakkor a helyzet az ötvenes évek végéig alapvetően nem változott, s a társadalomtudományok közvetlenül ideológiai minősítésének folytonossága, és így a politika és a tudomány eltérő követelményeinek éles szembenállása, voltaképpen a hatvanas évek elejéig-közepéig követhető nyomon.

A hatvanas évek elejétől azonban érzékelhető változás következett be a politika, az ideológia és a társadalomtudományok kapcsolatában, egyes területeken, illetve fontos kérdéskörökben a feszültségek időnként oldódni kezdtek. Ez azonban korántsem terjedt ki minden területre, nem is volt folyamatos, de megfigyelhető – elsősorban a gazdasági mechanizmus reformjának előkészítése kapcsán – a politika és a kutatás bizonyos fokú egymásra találása. A gyakorlati-politikai egyetértés jegyében, lazultak az ideológiai kötelékek is. Mindezek közvetlenül érintették az állam- és jogtudományi kutatásokban

---

⁶ GYÁNI GÁBOR: *Trauma, emlékezet, kultusz*. In: uő: *Az elveszithető múlt*. Nyitott Könyvműhely, 2010. 268-278.

⁷ Bővebben: BALOGH ISTVÁN: *Strukturális reformok és a társadalomtudományi kutatás*. In: uő. *Határharcok: a politika és a tudományos értelmiség kapcsolatai a rendszerváltás előtti években*. Magyar Tudományos Akadémia (Budapest). Politikai Tudományok Intézet, Budapest, MTA PTI, 2000. 15-36 pp.; *A Magyar Tudományos Akadémia elnökségének állásfoglalás-tervezete a tudományos kutatás eredményességének fokozásáról, a működési feltételekről és az országos irányításról. A magyar tudomány és a kutatás a 21. század küszöbén*. Magyar Tudományos Akadémia Elnöki Kollégium. Budapest. 1987. 54 p.; MOSONINÉ FRIED JUDIT: *Fordulópontok a tudománypolitikában*. in: *Tudomány és politika* (szerk. Mosoniné Fried Judit és Tolnai Márton) Budapest, Typotex, 2008. 13-55 pp.

bekövetkezett változásokat is. A korábban a szocializmus ideológiai doktrínája alapján elítélt, és politikai retorziókkal sújtott nézeteket, illetve azok képviselőit nem csupán szalonképesnek ismerték el, hanem be is vonták őket a reformok kidolgozásának munkálataiba.

A hatvanas évek derekán a tudományos kutatás ideológiai kontrolljának valamelyes gyengülése mindenütt megfigyelhető, ahol a politikai döntéshozó pártvezetés – ha ingadozva is – rászánta magát reformlépések megtételére. A magyarországi helyzet alakulása e téren több tekintetben is speciálisnak tekinthető. Mindenekelőtt abban, hogy a reformfolyamat – habár folytonos viták, politikai beharcok és nemzetközi nyomás közepette – nem csupán rövid akciókat jelentett, de viszonylag tartós folyamattá vált. A reformtörekvések folyamatos politikai továbbélése, fennmaradása egyben alapjává vált a párt és állami vezetők meghatározott köre, csoportja, valamint a tudományos értelmiség közötti bizonyos mértékű egyetértésének, együttműködésének is. Így e korlátozott és vitatott konszenzus alapjain, bizonyos területeken, lehetőség nyílt a politika és az értelmiség közötti tágabb körű párbeszédre. E konszenzus legalább másfél évtizedig állt fenn, bár a határvonalat végső soron mindvégig a politikai oldalon jelölték ki.

A harmadik időszakban e konszenzust elsősorban a tudomány oldaláról kezdték fokozatosan megkérdőjelezni, illetve felmondani. A vezető párttestületek pedig védekezésre kényszerültek, s arra törekedtek, hogy ismételten határvonalakat jelöljenek ki, bár ezek jellegét már ők maguk már nem tudták világosan meghatározni. Ez a bizonytalanság fejeződött ki abban a kettősségben is, amely az egyes nézetek, személyek ellen hozott politikai állásfoglalásokban újra meg újra felbukkannak, miszerint nem a tudományos meggyőződés, hanem a politikai fellépés ilyen vagy olyan szankcionálásáról lenne szó.⁸

A társadalom valamennyi elemét ellenőrző és meghatározó politika csak akkor határozta el magát az érdemi változtatásra, amikor súlyos bajok és ellentmondások léptek fel, elsősorban a gazdasági élet területén. A bajok elhárítását célzó változtatások azokhoz a tudományos elemzésekhez kapcsolódtak, amelyek egyrészt már korábban jeleztek bizonyos rendszerjellegű ellentmondásokat, illetve alternatívákat dolgoztak ki ezek kezelésére. Másrészt a politika által végül is elhatározott rendszerkiigazítások újabb elemzések elindítóivá váltak, melyek azután elkerülhetetlenül szélesebb körű, vagy általános rendszerkritikává alakultak át. Ráadásul a stabilitás évtizedei után, a gyors változások korában, új társadalmi szereplők léptek színre. Ezek a szereplők nagyrészt már olyan körből érkeztek, amelynek tagjai mindaddig kívül álltak a rendszeren, előnyük éppen abból adódott, hogy kellő morális tőkével rendelkeztek a változás elindításához.⁹

Az emlékezés-lélektani, illetve a társadalmi-politikai körülmények befolyását mérlegelő szempontokon túl, a biográfia-szerzőket megosztják az életmű értelmezése-értékelése körüli metodológiai viták is. A politika-, társadalom- vagy irodalomtörténet írás során ugyanis felbukkan az a dilemma: az életmű szövegszerűségét, vagy ennek megalkotási folyamatait kell-e fontosabbnak tekinteni. A textualizmus-/kontextualizmus diskurzus az utóbbi időkben a hazai alkotmányjogi vitákban is meghonosodott. E megközelítésmódok leginkább abban különböznek, hogy az alkotmány szövegezőinek (illetve a szöveg megszavazóinak) eredeti szándékát, vagy a szöveg elfogadáskori, úgymond eredeti társadalmi jelentését tekintik-e az

---

⁸ Ennek legközismertebb példája az MSZMP KB mellett működő Kulturpolitikai Munkaközösség néhány társadalomkutató antimarxista nézeteiről szóló állásfoglalása. Szociológia, 1973. 1.

⁹ „Amint azt a nemzetközi elitkutatások kimutatták, ilyen szereplők lehetnek radikális változások idején az értelmiségiek. Nem ők teremtik meg a változás lehetőségét, de ők azok, akik ennek esélyét legkorábban veszik észre.” BOZÓKI ANDRÁS: Gördülő rendszerváltás - Az értelmiség politikai szerepe Magyarországon. L'Harmattan Kiadó, 2019. 13. p.

értelmezés alapjának.¹⁰ Hasonlatosak ehhez az eltérő életrajz-értelmezések kiindulópontjai is. A textualista megközelítésnek a szöveg tisztelete, annak egészként történő kezelése „saját nyelviségébe olvasztja be a társadalmat”¹¹ Ezért a textualitás „pontos antitezise és háritása lett annak, amit történelemnek nevezhetnénk”, ennek korrekciója viszont a kontextuális megközelítés feladata.¹²

A fenti módszertani megjegyzések talán jelzik azokat a megfontolásra érdemes szempontokat, amelyek a művek elemzésére, értelmezésére (a „szövegre”) összpontosító életmű-prezentációt megkülönbözteti az alkotási folyamatokba a történelmet is magától értetődő természetességgel magába foglaló, életút-rekonstrukciótól. Ráadásul a csak a szövegre koncentrááló emlékezés könnyű kézzel enged a szelekciós mechanizmusok csábításának is. A memóriának közhelyszerűen emlegetett „csak a szépre emlékezem” működése akaratlanul is a személyiség védelmének a feladatát tölti be,¹³ miközben ez a kollektív emlékezet szintjén is a valós vagy hamis csoportidentitás fenntartásának a lényeges eszköze.¹⁴ Az életrajzok egy része ezért az életút kontinuitását hangsúlyozva, a „fejlődés” folyamatosságát kívánja ábrázolni. Így az alkotás során szervesen egymásra épülő művek sora jelzi az eovre koherens voltát. Ennek a megközelítésnek a nyomán viszont eltűnhetnek az életmű ellentmondásosabb, esetleg kevésbé értékes elemei, miközben fokozottabb hangsúlyt kaphatnak az alkotói „aranykor” időszakának maradandó értékei.

II. A tudós identitás változásának esélyeiről

Az említett elvi megfontolások könnyen konkretizálhatók, Herczegh Gézának Kovács Istvánra¹⁵ emlékező írása egyik fontos gondolata nyomán:

„Az idő – ez a kérlelhetetlen kritikus – bizonyára megrostálja majd ezt a terjedelmes munkásságot, de alighanem jóval többet őriz meg belőle, mint amennyit a felületes bíráló az első olvasásra megjegyyezne. Az, aki kifogásolja – alighanem okkal – a hajdani pártállam jogát

---

¹⁰ TÓTH J. ZOLTÁN: *Dinamizmus, originalizmus, textualizmus, avagy az aktivista alapjogi bíráskodás és az arra adott neokonstrukcionista jogelméleti reakciók az Egyesült Államokban*. Jogtudományi Közöny, 2007/1. 173 p., továbbá Tóth Gábor Attila: *Túl a szövegen. Értekezés a magyar alkotmányról*. Osiris, Budapest, 2009. 70 p.

¹¹ GABRIELLE M. SPIEGEL: *Történelem, historicizmus és a szöveg társadalmi logikája a középkorban*. Korall 2004. (15-16. sz.) május, 49 p.

¹² SAID, EDWARD: *The World, the Text and the Critic*. Harvard University, Cambridge, 1983. idézi Spiegel, i. m. 51 p.

¹³ HELLER ÁGNES: *Az önéletrajzi emlékezés filozófiája*. Budapest. Múlt és Jövő K. Budapest, 2015. 131. p.

¹⁴ „Miközben a hatalom jobbra dőlyfösen reagál az emberek jogos elégedetlenségére, sértetten úgy tekint a »panaszkodó« népre, mint a hálátlan taknyos kölyökre, azt gondolván, hogy a lakosságnak elemi kötelessége a hatalom iránti megértő viselkedés. S mindeközben - és ettől korántsem függetlenül - aggasztó méreteket ölt a kádári idők iránt érzett nosztalgia (»csak a szépre emlékezem«) a lakosság körében.” VÁSÁRHELYI MÁRIA: „*A puha diktatúra gondtalan évei*”. *A közgondolkodás néhány jellegetessége*. in: Valuch Tibor (szerk.): *Magyar társadalomtörténeti olvasókönyv 1944-től napjainkig*. Osiris, Budapest 2004. 805 p.

¹⁵ Fontosabb életrajzi adataira lásd: Magyar Nagylexikon. Főszerk. Élesztős László IV. k. Bp., Akadémiai Kiadó, 1993.; *Magyar életrajzi lexikon*. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Bp., Akadémiai Kiadó, 1994.; *Révai Új Lexikona*. Főszerk. Kollega Tarsoly István. Szekszárd, Babits, 1996.; Veszprém megyei életrajzi lexikon. Főszerk. Varga Béla. Veszprém, Veszprém Megyei Önkormányzatok Közgyűlése, 1998.; *Akadémiai kislexikon*. Főszerk. Beck Mihály, Peschka Vilmos. Bp., Akadémiai Kiadó, 1989-1990.; *Dijasok és kitüntetettek adattára 1948-1980*. Összeáll. és szerk. Magyar Józsefné. Kaposvár, Palmiro Togliatti Megyei Könyvtár, 1984.; *Magyar ki kicsoda 1990*. Főszerk. Hermann Péter, szerk. Markóczy Mária. Bp., Láng Kiadó-TEXOFT Kft., 1990.; *Új magyar életrajzi lexikon*. Főszerk. Markó László. III. köt. H-K. Bp., Magyar Könyvklub. 2002.; *Magyar Tudományos Akadémiai almanach*. Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1985.; *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825-2002*. Szerzők: Markó László, Burucs Kornélia, Balogh Margit, Hay Diana. Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 2003.; *Mindenki lexikona*. [Szerk. Ákos Károly]. Bp., Akadémiai Kiadó, 1974.; *Kislexikon*. Szerk. Ákos Károly. Bp., Akadémiai Kiadó, 1968.; *Szegedi egyetemi almanach 1921-1970*. Szerk. Lisztes László, Zallár Andor. Szeged, Hungária ny., 1971.

illető apologetikus megállapításokat, néhány lappal odébb, vagy akár csak néhány sorral lejjebb, meglepően fedezhet fel munkáiban gondosan elrejtett, de nagyon is merész tételeket. Az idő és a körülmények hatalma sokszor kényszerítette kompromisszumokra, amelyek nélkül ma is ható és ma is érvényes következtetéseit sem vonhatta volna le.”¹⁶

Herczegh Géza tisztelgő főhajtása során, e néhány apróbb utalás még árnyaltabbá tette megemlékezését Kovács István „összetett, sokoldalú munkássága, színes egyénisége és eleven, teremtő nyugtalansága”¹⁷ előtt, ugyanakkor feladatokat is megfogalmaz az életút egészének minden árnyalatára kíváncsi vizsgálódás számára. Az idézett gondolatokból három szempont mindenképpen kiemelendő. Herczegh Géza számára természetes, hogy Kovács István munkásságának akadnak olyan elemei, amelyeket az idő, „ez a kérlelhetetlen kritikus” felejtetőnek tekint – a megőrzésre méltónak tartottakon túl. Valószínűleg előbbieik közé sorolja a hajdani pártállam (állam)jogát illető – másodikként említett – „apologetikus megállapításokat” is. A harmadik, Herczegh Géza által említett szempont pedig – és a bevezető gondolatok értelmiség/politika-viszony gondolatai is erre utaltak – „az idő és a körülmények hatalma” által sokszor kikényszerített kompromisszumokra vonatkozhat. Amikor ezekre a kérdésekre, a szűkösen rendelkezésre álló, de még feltáratlan, mégis fontosnak ítélt dokumentumok fényében kíséreljük meg a válaszokat – ha mégoly vázlatosan is – megfogalmazni, természetesen nem a rendszerváltás óta „önálló iparágga” vált „leleplező” akciók követése a cél. Ellenkezőleg: az életmű kritikai értékelése csak hangsúlyosabbá teheti Kovács Istvánnak nehéz és ellentmondásoktól sem mentes életútját, amely a negyvenes évek végétől, a „kikényszerített kompromisszumok” időszakától a hatvanas éveket követően elvezette autonóm, sokoldalú és maradandó értékeket felmutató tudományos gondolkodásának kiteljesedéséig.

Zárójelben érdemes megemlíteni, hogy a korszak szereplői számára egyáltalán nem volt magától értetődő Kovács Istvánnak – az ugyancsak Herczegh Géza által leírt – azon készsége, hogy „szinte minden enyhébb szélfuvallatra, minden politikai nyitásra akadt tarsolyában tervezet, mely a hiányzó garanciákat igyekezett beépíteni az akkor éppen időszerű reformtörekvések szabályai és intézményei közé”.¹⁸ Egy példa erejéig felidézhető, hogy Kovács István és Szabó Imre¹⁹ munkássága, évtizedeken át, több vonatkozásban is összefonódott, leginkább az Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetében,²⁰ ahol évtizedekig álltak munkatársi, illetve igazgató-igazgatóhelyettesi kapcsolatban.

Szabó Imre²¹ az Igazságügyminisztérium törvényelőkészítő főosztálya részéről, fontos szereplője volt bírói kar helyzetét alapjaiban érintő törvény létrehozásának, amely 1948 közepétől újonnan szabályozta az igazságügy-miniszter és a bírák kapcsolatát.²² A döntés valódi célja igazából, Szabó Imre négy évtizeddel későbbi írása nyomán válik érthetőbbé – jelezve szerzőjének a rendszerváltás hajnalán is megújulásra képtelenségét. Ugyanis igen elégedetten emlékezik vissza az 1948-as törvény valódi funkciójára:

---

¹⁶ HERCZEGH GÉZA: *Megemlékezés. Kovács István 1921-1990*. Magyar Tudomány, 1991. 3. 355. p.

¹⁷ i. m. 356. p.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Szabó Imre (1912–1991) jogász, jogfilozófus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. 1949 és 1955 között az igazságügy-minisztérium kodifikációs főosztályának tisztviselője, majd vezetője. Az államszocialista korszak vezető jogfilozófusa. 1955-től 1981-ig irányította az MTA Állam- és Jogtudományi Intézet munkáját.

²⁰ Az Állam- és Jogtudományi Intézetet 4231/1949./IX.13./M.T.sz. rendelet hozta létre, egyidejűleg megszüntette a Teleki Pál Tudományos Intézet jogutódját, a Kelet-európai Tudományos Intézetet.

²¹ 1948. évi XXII. törvénycikk az ítélőbírák áthelyezésének, úgyszintén az ítélőbírák és az államügyészségi tagok végelbírás alá vonásának átmeneti szabályozásáról. Lásd: RÉVÉSZ BÉLA: *A pártirányítás évtizedei (1944-1990)* In: „Az Igazságügyi Minisztérium története” 2. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2018. 45-46 pp.

²² Ugyanez a felfogás tükröződött az 1949-es alkotmánynak a bíróságokra vonatkozó fejezetében. Ez ugyanis kivételesen az Igazságügyminisztérium előkészítésében formálódott, miközben a teljes alkotmányozásnak állami szinten a Belügyminisztérium volt a – pártnak alárendelt – gazdája. Révész Béla i. m. 47 p.

„Itt lényegében arról van szó, hogy a bíróságok egyáltalán nem voltak a maguk egészében a demokratikus rendszer hívei, vagy legalábbis sokan voltak a bírák között, akik a régi rendszert megfelelőnek tartották, és azt kívánták volna vissza. Különösen azért volt ez így, mert a régi rendszer biztosította számukra az elmozdíthatatlanságot, amely együtt jár egy képzelt bírói függetlenséggel. Az elmozdíthatatlanság azt jelentette, hogy egy bíró, ha egyszer valahová kinevezték, onnan csak fegyelmi határozattal távolítható el, helyezhető át máshová, vagy fosztható meg bírói tisztségétől, ha a vétség rendkívül nagy. Az ezzel összekapcsolt bírói függetlenséget a bírák, a felszabadulást követően, úgy értették, hogy ők, illetőleg a bíróságok nem függenek az adott államrendszertől, nem kell megfelelniük egy bizonyos államrendszer igényeinek, azaz állítólag szabadon és saját belátásuknak megfelelően dönthetnek minden ügyben, legfeljebb a törvényeknek vannak alávetve, de a törvények értelmezésében már egy bizonyos függetlenség illeti meg őket. Fölösleges mondani, hogy a függetlenségnek ez az értelmezése túlzott, mert nem lehet elképzelni olyan bírói függetlenséget, amely elkülöníthetné a bíróságokat attól az államrendszertől, amelyben működniük kell, és amelynek alapelveit és alapvető célkitűzéseit meg kell védeniük, meg kell őrizniük.”²³

Nem véletlen, hogy egy későbbi bíráló szerint, a marxista-leninista eredetű szocialista normativizmus jogbölcseleti irányzatának legnagyobb hatású képviselője, Szabó Imre „annyira rezervált volt mind az elméleti, mind a gyakorlati valósággal szemben, hogy teljesen belekövült egy elvont, absztrakt marxizmusba, amit az ő korában már csak szűkkeblű »törtmatos«²⁴ egyetemi tanárok képviseltek.”²⁵

A bírói függetlenség kérdésében – a szovjet mintát ismertetve – a „kezdő”,²⁶ huszonöt éves Kovács István, Szabó Imrééhez²⁷ hasonló álláspontra helyezkedett:

„a szovjet törvényhozás hangsúlyozni kívánja, hogy a bírói elmozdíthatatlanságról szóló polgári teóriát nem teszi magáévá. A polgári társadalmakban ugyanis a bírói elmozdíthatatlanság gyakran abban az irányban biztosította a bírót, hogy az uralkodó osztályokat minél hatékonyabban kiszolgálhassa anélkül, hogy tartania kellene attól, hogy népellenes ítéleteiért felelősségre vonhassák, és tisztjének elhagyására kényszeríthessék. Ha tehát a nép akarata az ellenforradalmárok, a reakciósék, vagyis a nép ellenségei elleni kíméletlen harcot követeli, akkor a népnek megvan a joga ahhoz, hogy azokat a bírákat, akik feltűnően enyhe ítéletekkel a nép akarataát következetesen szabotálják, helyükről elmozdítassa, és ily módon biztosítsa kívánságainak maradéktalan megvalósítását.”²⁸

Míg Szabó Imre négy évtizeden át változatlanul ragaszkodott ortodox elképzeléseihez, a nyolcvanas évek végén Kovács István már arra hívta fel a figyelmet, hogy „ma a bírák választása és visszahívása az Elnöki Tanácsra tartozik ugyan, ám ennek a megoldásnak az alkotmányba iktatása nem járt együtt a bírói függetlenség alkotmányos garanciáinak rendezésével. Ez szintén olyan kérdés, ami az új alkotmányban vár megoldásra.”²⁹

²³ SZABÓ IMRE: *Ismét a bírói függetlenségről*. Állam- és Jogtudomány, 1987. 1-2. 3. o.

²⁴ A tudományos szocializmus (a „tudsoc”), a politikai gazdaságtan (a „pégé”), a dialektikus materializmus (a „dialmat”) és a történelmi materializmus (a „törtmat”) a marxizmus-leninizmus oktatásának kötelező alaptárgyai a kommunista felsőoktatási rendszerekben. TEMESI FERENC: *Apám*. Szépirodalmi Figyelő 2013. 4. 3. p.

²⁵ NAGY J. ENDRE: *Szabó Imre - avagy: az absztrakt normativizmus*. <http://tollelege.elte.hu/issue/34>. 3. p.

²⁶ Kovács István ezen tanulmánya első szakmai publikációjának tekinthető.

²⁷ Szabó Imre (1912–1991) jogász, jogfilozófus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. 1955-től 1981-ig irányította az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetében folyó tudományos munkát.

²⁸ KOVÁCS ISTVÁN: *A szovjet bíróságokról*. Jogtudományi Közlöny, 1946. 13-14. 195 p. „Kovács István már 1946 júliusában a szovjet bíróságokról szóló cikkében igen találóan állapította meg, hogy a felszabadulás után a szovjet jog a magyar jogászvilág egészének érdekklődése középpontjába került.” – méltatta a tanulmányt NIZSALOVSZKY ENDRE: *A szovjet jogtudomány szerepe jogtudományunk fejlődésében*. JK 1952. 7. 296 p.

²⁹ KOVÁCS ISTVÁN: *A Magyar Népköztársaság alkotmányának fejlődése és az új alkotmány*. 1. köt. Magyar Tudományos Akadémia. Állam- és Jogtudományi Intézet, Budapest, 1988. [a továbbiakban: Alkotmányfejlődés, 1988] 114. o.

III. A politikai bürokrácia szolgálatában

Kovács István életútja fiatalkori szakaszának két fontos, ám kevésbé ismert szervezeti-intézményi keretét, a Belügyminisztériumot, illetve a pártközpont Adminisztrációs Osztályát érdemes közelebről is megvizsgálnunk. A fontosabb politikai-történelmi fordulatokhoz való folyamatos kapcsolódásának első mozzanata az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulásához köti. 1943-as debreceni diplomaszerezését követő, rövid munkácsi ügyvédjelölti működése után, az éppen formálódó demokratikus államvezetés tisztviselője lett. Egy visszaemlékezés szerint, előbb „elszökni kívánván a politika elől” éppen beiratkozott az orvosi karra,³⁰ amikor a Népjóléti Minisztérium apparátusába került.³¹ A koalíciós jellegű Ideiglenes Nemzeti Kormány összetételét valójában Moszkvában határozták meg, és bár a kulcspozíciók a kommunista párt ellenőrzése alá jutottak, tulajdonképpen polgári többségű volt³². A Népjóléti Minisztérium vezetése, Kovács István otléte alatt, mindvégig Molnár Erik³³ kezében volt, akit 1944-ben még kriptokommunistaként javasolt Rákosi Mátyás a kormányba³⁴. Az ekkor 24 éves Kovács István feladata elsőként, az állami és oktatási intézmények, szövetkezetek alkalmazottainak politikai ellenőrzését végző igazolóbizottságok megszervezése lett.³⁵

Mivel az 1932-ben a Belügyminisztérium hatáskörébe vont Népjóléti Minisztérium várbeli palotája, az ostrom során súlyosan megrongálódott, a Kormánynak 1945. április 12-i Budapestre költözése után, a Minisztérium számára először az Alkotmány utca 6. szám alatt, majd a Földművelésügyi Minisztérium Kossuth Lajos téri épületében jelöltek ki helyet. Végül 1945 végén, az Országos Társadalombiztosító Intézet tulajdonában lévő, Akadémia u. 3. sz. alatti épület nagyobb részét kapta meg.³⁶

Molnár Erik miniszter rádióbeszédben tájékoztatta a nyilvánosságot a tárca legfontosabb feladatairól: „A Népjóléti Minisztérium felállításával, az ideiglenes nemzeti

³⁰ SCHMIDT K. PÉTER: Kovács István emlékezete. Szegedi Műhely, 1998. 1-4. 88. p.

³¹ Ruzsoly József úgy tudta, hogy Kovács István 1945-ben „Debrecenbe jutva Erdei Ferenc Belügyminisztériumának tisztviselője lett”. (RUSZOLY JÓZSEF: *Egy lappangó jegyzőkönyv nyomában: hatvan év múltán*. In: Acta Universitatis Szegediensis : acta juridica et politica, 68 p. [a továbbiakban: Egy lappangó jegyzőkönyv nyomában.]), Lőrincz Lajos szerint pedig csak a kormánynak Budapestre költözése után lett a Népjóléti Minisztérium tisztviselője. (LŐRINCZ LAJOS: *Kovács István [1921–1990]*. in: Emlékbeszédek az MTA Elhunyt Tagjai Felett. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 2001. 5. p.) A hivatalos lap szerint viszont a népjóléti miniszter dr. Kovács Istvánt munkába állásakor miniszteri fogalmazói beosztásban alkalmazta. (40.254/1945. N. M. Eln. szám) Magyar Közlöny, 1945. február 17. 1. p., a kormány pedig csak 1956. április 11-én költözött Budapestre. SZEKERES ANTAL: *Az Ideiglenes Nemzeti Kormány Debrecenben*. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei. 14. szám. Debrecen, 1979. 41. p.

³² MEZEY BARNA: *Magyar alkotmánytörténet*. Osiris, Budapest, 2003. 301 p.

³³ Molnár Erik (1894-1966) történész, politikus; 1944 és 1948 között népjóléti, tájékoztatásügyi, majd külügyminiszter. 1948-1949-ben moszkvai nagykövet, majd helsinki követ. 1950-1952 között igazságügyminiszter, 1952-1953-ban újra külügyminiszter. 1953-1954-ben a Legfelsőbb Bíróság elnöke, ezt követően 1956. november 3-ig ismét igazságügyminiszter. 1949-től 1966-ig az MTA Történettudományi Intézetének igazgatója. 1948 és 1956 között az MDP KV tagja.

³⁴ „Én azt gondoltam, hogy Molnár Erik, akinek nem egy írását olvastam a különböző féllegális kiadványokban, szociáldemokrata, mert az egyik hadifogoly, aki kecskeméti volt, azt mondta, hogy az ottani szociáldemokrata ügyvédek szervezetének vezetője. Így akaratunk és a megállapodás ellenére a kommunista pártnak három hely jutott az ideiglenes kormányban.” RÁKOSI MÁTYÁS: *Visszaemlékezések 1940–1956*. 1. (Szerk.: Feitl István – Gellériné Lázár Márta – Sipos Levente). Budapest, 1997, Napvilág. 138 p.

³⁵ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány I. számú igazolóbizottság hirdetménye a közalkalmazottak igazolásáról. Debrecen, 1945. február. 142/a. sz. dokumentum. In: *Válogatott dokumentumok Hajdú-Bihar megye munkásmozgalmának felszabadulás utáni történetéből. Hajdú, Bihar megyék felszabadulása és a népi demokratikus átalakulás kezdetei 1944. október–1945. november*. szerk. Fehér András, Tokody Gyula, Debrecen, 1980. 198–199 pp. Továbbá: Bálint László: *Rektor a forradalomban és a megtorlásban: Baróti Dezső (1911-1994)*. Budapest, Szerzői K. 2016. 66. p.

³⁶KOCSIS PIROSKA: *Levelek 1945-ből a népjóléti miniszterhez*. Archivnet, 2015. 3. [https://archivnet.hu/hetkoznapok/levelek_1945bol_a_nepjoleti_miniszterhez.html – letöltve: 2020-02-23]

kormány egyben programot is adott. Kifejezésre juttatta azt, hogy demokratikus célkitűzései között, a népi érdekű szociálpolitikát annyira nagyjelentőségűnek tartja, hogy intézését külön minisztériumra bizza. A cél egy olyan országos, központi és helyi szociálpolitikai szervezet megteremtése, amely az érdekeltek, a dolgozó tömegek bevonásával fogja tevékenységét kifejteni. És ennek a szociálpolitikai apparátusnak minél előbb meg kell kezdeni a működését. (...) A cél valóban ez kell hogy legyen, mert komoly eredményeket csak egységesen átgondolt szociálpolitika hozhat.”³⁷ Arról nem esett szó, hogy az ország leromlott állapota, az állam szegénysége nem tette lehetővé a szociális állapotok javítását. A Népjóléti Minisztérium lényegében csak a külföldről érkezett segélyek (UNRRA, Joint), a rendelkezésre álló szűkös gazdátlan javak elosztási, kiutalási módja felett rendelkezhetett.³⁸ A minisztérium titkárságára beosztott Kovács Istvánnak a minisztériumi igazolóbizottság megszervezésével, illetve ennek tevékenységével kapcsolatos iratai egyelőre nem találhatók az Országos Levéltárban,³⁹ de egyes dokumentumai mégis fennmaradtak az itt folyt munkákból.

Az 1945 elején megindított igazoló eljárások eredeti célja az lett volna, hogy az államigazgatásban csak az új, demokratikus politikai berendezkedést támogató tisztviselői kar legyen jelen. A későbbiek során azonban, a magyar lakosság egyre szélesebb körét vonták igazolás alá. Így megalakították a honvédség, az egyetemi oktatók, a szabad pályán működő értelmiségiek, a hatósági jogosítvánnyal rendelkezők, az ügyvédek, közjegyzők, magánalkalmazottak, egyetemi hallgatók igazoló bizottságait. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. évi 15. M.E. számú rendeletének bevezetője, fontos közérdekre hivatkozva, még a népbíróságok felállítása előtt elrendelte az igazoló eljárások lefolytatását a közalkalmazottak körében. A vizsgálat során főként azt ellenőrizték, hogy a közalkalmazott 1939. szeptember 1. napját követő magatartása, sértette-e a magyar nép érdekeit. Az igazoló bizottságok megszervezésének részletes szabályait az 1080/1945. M.E. számú rendelet tartalmazta. Így három fő szakaszban bonyolították le az eljárásokat: elsődlegesen a közhivatalok körében, másodsorban az ipartestületek, szak-, és érdekképviselők körében, majd a gyárak, bankok és részvénytársaságok keretében.⁴⁰

Az igazoló bizottságok – mint általában minden állami jellegű grémium – koalíciós alapon szerveződött, így a kormányt alkotó, illetve a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült öt politikai párt, a Nemzeti Parasztpárt, Magyar Kommunista Párt, Magyarországi Szociáldemokrata Párt, Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt, Polgári Demokrata Párt valamint az Országos Szakszervezeti Tanács minisztériumi szervezete egy-egy tagot küldhetett a testületbe.⁴¹

A munka megszervezésével megbízott Kovács István a Magyar Kommunista Párt tagjaként kapta ezen feladatát. A koalíciós pártok egyetértésével, továbbá jelentős nemzetközi nyomásra⁴² létrehozott, paritásos összetételű grémiumokban ugyanis – ahogyan a korszak minden fontosabb központi és helyi testületében – a kommunista párt igyekezett a vezető pozíciókat megszerezni.⁴³ Látható volt, hogy az országos politikában a koalíciós partnerek

³⁷ Magyar Országos Tudósító Belföldi Hírek 1945. június 4.

³⁸ *Az 1944-1949 közötti magyar történelemről.* (szerk: Feitl István) Napvilág, Budapest, 2016. 178 p.

³⁹ Az államigazgatás felsőbb szervei Népjóléti Minisztérium MNL OL XIX-C-1-n-159-1945-1946.

⁴⁰ PAPP GYULA: Igazoló eljárások és a háborús bűnök megtorlása 1945 után Magyarországon. Aetas, 2009. 2. 162. o.; ZINNER TIBOR: „A magyar nép nevében!” Népbíróságok – igazoló bizottságok. In: A felszabadulás utáni történetünkről. I. kötet, szerk. Balogh Sándor, Budapest, 1987, 65–69.

⁴¹ Az 1080/1945 ME sz. rendelet

⁴² Az Ideiglenes Nemzeti Kormány által 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti szerződés is előírta a közalkalmazottak háború alatti politikai magatartásának felülvizsgálatát. HALMOSY DÉNES (szerk.): *Nemzetközi szerződések: 1918-1945 : a két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződései.* Közgazdasági és Jogi K.; Gondolat, Budapest, 1983. 581 p.

⁴³ PALASIK MÁRIA: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944-1949.* Politikátörténeti füzetek. Napvilág, Budapest, 2000. 71 p.

között kialakult, majd egyre növekvő feszültségek megjelentek a minisztériumi bizottságok munkájában is. Az igazoló bizottsági munka, a köztisztviselői apparátus átalakításának legérzékenyebb pontja lett, Molnár Erik miniszter taktikusnak szánt elképzelése viszont meg akarta fordítani az átvilágítás menetrendjét. Nem azokat kívánta a helyükön hagyni, akiknél nem talált kivetni valót az igazoló eljárás, hanem a régi minisztériumi személyzetből tulajdonképpen senkit nem kívánt foglalkoztatni mindaddig, amíg a „szigorított igazoltatásuk” nem történt meg.⁴⁴ Feltehetően, a háború előtt a Belügyminisztérium által átvett népjóléti feladatokat végző tisztviselőket kívánta ezzel az intézkedéssel szigorúbb ellenőrzés alá vonni, de mindez éppen az ellátandó feladatok rovására ment, és nagyban megnehezíthette a minisztérium munkáját. Erre lehet következtetni az egy hónappal később, június 1-én megjelent közleményből is, amelyben a miniszter felhívta „a Népjóléti Minisztérium, valamint az alárendelt intézmények eddig még nem jelentkezett tisztviselőit és alkalmazottait, hogy szolgálattételre haladéktalanul, de legkésőbb a jelen hirdetemény harmadszori közzétételétől számított nyolc napon belül, szolgálati helyükön jelentkezzenek”.⁴⁵ Ebben már egyáltalán nem esett szó arról, hogy csak a bizottsági igazolással rendelkezők jelentkezhetnek a munkahelyükön. Egy további körlevél pedig tudatosította az apparátus számára azt a kormányrendeletet, amelynek értelmében, bár a közszolgálati alkalmazottak demokratikus pártokba és szervezetekbe, valamint szabad szakszervezetekbe való belépése korlátozás alá nem esik, „hivatali helyiségükben és hivatali ténykedésük közben azonban pártjelvényt viselniük, vezető politikai, állást betöltő közalkalmazottak kivételével, nem szabad.”⁴⁶

Az igazolóbizottság vezetőjének, Kovács Istvánnak a hivatali helyisége is valószínűsíthető a hivatalos lapban megjelent azon közleményből, amely szerint a Népjóléti Minisztérium igazolóbizottsága 1945. május 2-án tartja meg az első ülését, ugyanakkor közli azt is, hogy az igazolási eljárásokkal kapcsolatos bejelentéseket egyelőre a Földművelésügyi Minisztérium Kossuth Lajos téri épületében, a II. emelet 22. számú szobájában lehetett megtenni.⁴⁷

A bizottság feltehetően a korábbi Belügyminisztériumból átkerült tisztviselőket érintő eljárásokat vették előre, ezek közül is főleg a vezető beosztásúakat. Így például Németh Ödön volt táblai tanácselnököt, aki 1935 óta lakásügyi biztosi beosztásban dolgozott: előbb vezető állásra alkalmatlannak ítélték,⁴⁸ a miniszter két héttel később felmentette megbízatása alól,⁴⁹ majd ősszel, a jogorvoslati eljárás folytán, az igazolási fellebbviteli tanács elé került ügyben jóváhagyó döntés született.⁵⁰ Ugyancsak a volt vezetők köréből, a korábbi Belügyminisztérium jóléti osztályának 1940-től korábbi vezetőjét, Kádár László Levente államtitkárt,⁵¹ dr. Jósfa György miniszteri tanácsost, a társadalombiztosítási ügyek korábbi osztályvezetőjét, valamint dr. Nyomárkay Kázmér miniszteri tanácsost, nyugdíjigényük fenntartásával, hivatalvesztésre ítélte a bizottság. Ugyanekkor döntöttek arról is, hogy dr. Kamocsay Jenő miniszteri osztálytanácsost,⁵² dr. Pöltzel Jenő miniszteri tanácsost⁵³ és dr. Lukács Jenő miniszteri osztálytanácsost áthelyezik, annak kimondásával, hogy vezető állás betöltésére nem

⁴⁴ Öt osztálya lesz a szervezés alatt álló népjóléti minisztériumnak. Szabad Szó, 1945. április 20. 2 p.

⁴⁵ Magyar Közlöny 1945 június 7. 9. p.

⁴⁶ 538/1945. M. E. sz. rendelet, Magyar Közlöny, 1945. március 8. 5 p.

⁴⁷ Magyar Közlöny 1945. május 1. 6. p.

⁴⁸ A reggel, 1945. június 25. 6. p.

⁴⁹ Magyar Közlöny 1945 július 8. 1. p.

⁵⁰ Világ, 1945. szeptember 8. 3. p.

⁵¹ A rendszerváltás idején az államtitkárról elnevezett Leventetelep nevének visszavételét követelték a makói Dózsatelepi vársorész lakói. TÓTH FERENC: *A makói utcanevek további revíziója*. Délvilág, 1990. augusztus 4. 7 p.

⁵² Kamocsay Jenő a 1948-ig Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karának magántanára, főműve "Az állam életnyilvánulása és az államélet veszélyei. Egy rendszeres politika vázlata".

⁵³ Korábban a Belügyminisztérium XIII. Gyógyszerészeti és fürdőügyi osztályának helyettes vezetője.

alkalmasak.⁵⁴

A koalíciós pártoknak válság, majd a szakítás felé tolódó konfliktusa nyílt pártvitákhoz vezetett a Minisztériumon belül is. Éliás Jenő, a Belügyminisztérium Általános segélyezési osztályának korábbi vezetőjét, számvevőszéki főtanácsost, a Népjóléti Minisztérium igazolóbizottsága állásvesztésre ítélte. Az igazolóbizottság ugyanis bizonyítottan látta, hogy a nyilas uralom idején, a zsidó családok deportálásából származó, a budapesti pénzügyigazgatóság raktáraiba került vagyontárgyait vezetőként, leltár nélkül vette át, majd ezek egy részét nyilas vezetőknek továbbította. Amikor az igazolóbizottság kimondta állásvesztését, Antall József újjáépítési miniszter,⁵⁵ saját minisztériumába vette át a főtanácsost. Az időközben létrejött itteni minisztériumi „B-lista”-bizottság⁵⁶ pedig igazolta, amelynek az eredményeként másfél év elteltével – a koalíciós paritásra hivatkozva – Kisgazda-párti támogatással visszakerülhetett korábbi állásába, a Népjóléti Minisztériumba.⁵⁷ Az utolsó igazolóbizottságok végül 1948. október végén szűntek meg.⁵⁸

A Népjóléti Minisztériumban is lezárult igazolóbizottsági eljárások Kovács István számára is új feladatokat hoztak, ugyanis huszonhat évesen Veszprém vármegyei⁵⁹ alispánként dolgozik tovább. A pártok közötti megállapodás, a regionális és a helyi önkormányzatok újjászervezése vonatkozásában is a koalíciós paritások fenntartására tekintettel kívánt szabályozni. Eszerint, a nemzeti bizottságok hívták létre az önkormányzati szerveket oly módon, „hogy abban minden demokratikus párt, ezek híján, illetve, ahol csak egyes pártok alakultak meg kiegészítésül, a szakszervezeteken és egyéb társadalmi érdekképviseleti szerveken keresztül, a társadalom minden rétege választás nélkül is arányos képviseletet nyerjen.”⁶⁰ A veszprémi törvényhatósági bizottságot a Veszprémi Nemzeti Bizottság alakította ki, a koalíciós pártok és a szakszervezetek jelölése alapján, így a megyében is gyökeresen megújult az önkormányzat tagsága, lényegében a nemzeti bizottsággal azonos politikai, szociális összetétel alakult ki. Ez vármegyei viszonylatban azt jelentette, hogy a kisgazdapártiak kerültek többségbe, míg a kommunista és a szociáldemokrata, valamint a parasztpárt, közel azonos létszámban kapott képviseletet.⁶¹ A kiegyezés óta, az alispán volt a vármegyei törvényhatóság első tisztviselője, a vármegye közigazgatásának vezetője, a vármegyei tisztviselőkar főnöke (1870. évi XLII. tc.). Kovács Istvánnak is intézkedési jogköre volt minden olyan ügyben, amelyet jogszabály nem utalt más szervek hatáskörébe. E státusz jogkörét 1945 előtt, utoljára a 1929. évi 30. tc. rendezte, a tisztség a helyi tanácsokról szóló törvénnyel (1950. évi I. tv.) szűnt meg. Mivel 1945 után a vármegyei nemzeti bizottság választotta meg, így ebben a kérdésben is a benne meghatározó képviselettel rendelkező koalíciós pártok – felsőbb (általában a kommunista vezetésű BM általi) sugallattal befolyásolt – akarata érvényesült.

⁵⁴ Tisztogatás a közintézményeknél. Szabadság, 1945. május 5. 4. p.

⁵⁵ Id. Antall József (1896–1974) a háború alatt a menekültügyi kormánybiztosként segítette a Magyarországra menekült lengyeleket. Kisgazda politikusként előbb újjáépítési államtitkárként, majd 1945 közepétől egy évig miniszterként vett részt a kormányban.

⁵⁶ Az állami és közalkalmazottakra vonatkozóan 1946 májusában felfüggesztették az igazolóbizottsági eljárásokat, majd szeptemberben valamennyit megszüntették. Erre azért került sor, mert a koalíciós pártok az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében az állami és a közigazgatási tisztviselők létszámának 10%-os csökkentéséről, az ún. B-listáról állapodtak meg. Ennek alapján a 680 B-listázással foglalkozó bizottság 1946 októberéig 62 452 közalkalmazottat bocsátott el a munkahelyéről.

⁵⁷ A Kisgazdapárt javaslatára visszahelyeztek a népjóléti minisztériumba egy állásvesztésre ítélt főtanácsost. Szabadság, 1946. november 27.

⁵⁸ BALÁZS GÁBOR: *A nemzeti bizottságok és igazolóbizottságok szerepe a közigazgatás politikai szempontú megújításában Pest megyében.* Levéltári Szemle, 2008. 1. 78-86 pp.

⁵⁹ A „vármegye” elnevezés megszüntetését és helyette a „megye” elnevezést csak a 4343/1949. MT. sz. rendelet írta elő.

⁶⁰ A közigazgatás ideiglenes rendezéséről szóló 14/1945. M. E. sz. rendelet. Magyar Közlöny, 1945. 17. sz.)

⁶¹ CSABA IMRE: *Pártok és pártharcok a felszabadulás utáni években. A koalíció története 1945-1948.* Veszprém vármegyei fejlődése 1945-1970. Veszprém vármegyei Lapkiadó Vállalat. Veszprém, 1970. 19-23 pp.

Az alispán feladat- és hatáskörébe tartozott tehát minden olyan ügy, amely a vármegyében nem volt a közgyűlés, a közigazgatási bizottság, illetve egyéb szerv hatáskörébe utalva. A sajtóban azonban, Kovács Istvánnak többnyire a nyilvánosság előtti szereplésével foglalkoznak. Pápán felavatta a három éves terv első két „kislakását”⁶²; az ácseszéri Táncsics-ünnepségen átvette és megkoszorúzta az emléktáblát⁶³; a Veszprém megyei Vanyola és Pápanyögér községekben, a három éves terv faluvillamosítási programja helyi megvalósítása alkalmából, megünnepelték a falu villamosítását⁶⁴; a Veszprém megyei ének- és zeneversenyen, dr. Kovács István alispán hirdette ki az eredményt, és osztotta ki a díjakat,⁶⁵ és amikor egy ágy-felszerelést ajánlott fel a farkasgyepői iskolaszanatórium részére a pápai Magyar Nők Demokratikus Szövetsége, akkor is Kovács István alispán elvtárs üdvözölte a megjelenteket.⁶⁶

Kovács István Veszprémbe érkezésekor, már második éve Németh József, a Kisgazdapárt balszárnyának a képviselője volt a főispán, akit még 1945 őszén nevezett ki a belügyminiszter előterjesztésére az államfő. Amikor pedig 1947 végén, a köztársasági elnök a Belügyminisztériumba helyezte át, a soproni Vas Károlyt bízták meg a főispáni feladatok ellátásával. Az alispáni funkciót 1945-ben Simon József töltötte be,⁶⁷ aki kommunistaként több mint két évig volt a vármegye alispánja, majd az 1947. május 17-i közgyűlésen nyugdíjazták. Ugyanezen a közgyűlésen ideiglenesen (később véglegesítve) Kovács Istvánt, miniszteri segédtitkárt bízták meg az alispáni tennivalók ellátásával, amely funkcióját 1948. szeptember 21-ig gyakorolta. Ezen a napon ugyanis a Belügyminisztérium osztálytanácsosi munkakörébe nyert kinevezést.⁶⁸

A Belügyminisztérium ebben az időszakban nem mutatott békésebb képet, mint a politikai élet vagy ország egésze. A fejlemények logikájának megfelelően a kommunista párt térhódítása odáig fokozódott, hogy 1948-ban a „reakciós pártok” kikapcsolásával, a Szovjetunió „példamutatásával” programjuknak korlátlanul érvényt szerezhetek. A demokratikus többpártrendszer helyébe, a népi demokratikus egypártrendszer került. 1949. augusztus 20-án új alkotmány lépett életbe. Mivel a kommunista párt maradt az egyetlen létező párt, a parlament is szavazógépezetté vált, a választásokon egyetlen lista szerepelt, a bíróságokat, a jogi függetlenséget elnyomták, a szakszervezeteket szolgálóivá tették, az államosításokat pedig a végletekig erőltették.⁶⁹

A belügyi tárca élén az „osztályharc éleződésének” politikailag és ideológiailag erősen motivált sztálini felfogásának megfelelően, élénk volt a fluktuáció. Kovács István munkába

---

⁶² Pápai Néplap 1947. október 2.

⁶³ DANCS ISTVÁNNÉ: *Dokumentumok a szabadművelődés történetéhez, 1945–1949. VII. Az 1948-as centenáriumi év megünneplése*. In: Források a magyar népi demokrácia történetéhez 7. Budapest, 1988. 580. p.

⁶⁴ Magyar Országos Tudósító, 1989. június 21. 517. p.

⁶⁵ Pápai Kis Újság 1948. január 18.

⁶⁶ Pápai Néplap, 1948. április 11.

⁶⁷ BESZTERINÉ DR. BLICKLE ILONA: *A szocialista állam helyi szerveinek létrejötte és fejlődése Veszprém megyében*. Veszprém vármegyei Lapkiadó Vállalat, Veszprém, 1970. 27. p.

⁶⁸ A különféle életrajzok elég nagyvonalúan bánnak az alispáni időszak dátumaival is, tehát a pontosság kedvéért: megbízatása 1947. május 17-én kezdődött és 1948. szeptember 21-án állt munkába a Belügyminisztériumban (nem pedig 1949-ben, ahogyan több biográfia is állítja). Kinevezésének kérdése viszont a Minisztertanács 1948. szeptember 16-i ülésének napirendjén szerepelt: „(Belügyminiszter:) Dr. Kovács István Veszprém vármegyei alispán kinevezése miniszteri osztálytanácsossá”. Minisztertanács 1948. szeptember 16-i ülése, 15. napirendi pont. in: VASS ISTVÁN: *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek napirendi jegyzékei: 1947. június 1. – 1950. február 25. Dinnyés Lajos kormánya (1948. augusztus 5. - 1948. december 10.)* A Magyar Országos Levéltár segédletei, 11/2. Budapest, 2004. 246 p.

⁶⁹ FEJTŐ FERENC: *A népi demokráciák 1945-1978*. in: Magyar változások 1948-1978. Bécs, 1979. 13 p.

állása előtt hathétettel történt meg a Rajk László⁷⁰/Kádár János⁷¹ váltás. Rajk, mint külügyminiszter egyelőre szabadlábon maradt, az ellene szóló vádak összegyűjtéséig, az 1949. május 30-án bekövetkezett letartóztatásáig még maradt hét hónapja. Kádárt viszont csak 1950 közepén tartóztatják le, hogy az a Zöld Sándor⁷² kövesse a Belügyminisztérium élén, aki félelmében, tíz hónap múlva, családotól a halálba menekül. Kovács István belügyi munkatársként mindezeket a tragikus fordulatokat a Belügyminisztériumban élte át.

Rajk László belügyminisztersége idején, a tárca szervezeti rendje egy erőteljesen központosított, strukturálisan tagolt hivatal képét mutatta. A tárca irányítója, a belső átszervezéseket annak megfelelően hajtotta végre, hogy a minisztérium rendészeti arculata és tevékenysége megerősödjön, számos vonatkozásban operatívabbá váljon. A közigazgatási és közjogi területen végrehajtott átszervezések is az irányítás és a felügyelet megerősítését, a központosítás megvalósítását szolgálták. Ezek a lépések azonban nem a társadalmi, a gazdasági, a politikai környezettől elszakítva, hanem a Magyar Kommunista Pártnak a hatalomért folytatott harcával, politikai térnyerésével összhangban történtek. Rajk László minisztersége idején a tárca koalíciós irányítása – az államtitkárok révén – előbb formálissá vált, majd teljességgel elenyészett.

A hatalmi viszonyok átalakulását követően, 1948. július 6-án a Magyar Dolgozók Pártja Belügyi Bizottsága úgy foglalt állást, hogy a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának „bizonyos autonómiát” kell biztosítani. Ezzel a döntéssel megkezdődött az államvédelmi szervek kivonása a belügyi apparátusból. A július 12-ei ülés Rajk László javaslatára, elfogadta az államvédelmi osztály másodfokú hatósággá minősítését. Szeptember 4-én immár az új belügyminiszter, Kádár János előterjesztését követően, a Belügyi Bizottság döntött az Államvédelmi Osztály átszervezéséről, feladatkörének bővítéséről. Szeptember 7-én a Magyar Dolgozók Pártja Titkársága is jóváhagyta, a tárca irányítója azonnal végrehajtotta a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságává való átszervezését.⁷³ 1949. december 28-án – elválasztotta a belügyi apparátustól, és önálló központi hatalmi központtá tette az Államvédelmi Hatóságot.⁷⁴ Kovács István

---

⁷⁰ Rajk László (1909-1949) politikus; 1945-től 1949-ig az MKP, ill. MDP KV és PB tagja, 1945-ben a KV titkára, 1945-1946-ban az MKP Budapesti Területi Bizottságának titkára, majd a párt főtitkárhelyettese. 1946-tól 1948-ig belügyminiszter, ezt követően külügyminiszter. 1948-1949-ben az MDP KV titkára. 1949-ben a Magyar Függetlenségi Népfront főtitkára. 1949-ben koholt vádak alapján halálra ítélték, kivégezték. 1955-ben rehabilitálták. 1956. október 6-i temetése politikai tömegtüntetés jellegét öltötte.

⁷¹ Kádár János (1912-1989) politikus; 1945-től az MKP Budapesti Területi Bizottságának titkára, a KV titkára. 1946 és 1951 között az MKP, ill. az MDP főtitkárhelyettese, az MKP, ill. MDP KV és PB tagja. 1948-tól 1950-ig belügyminiszter, majd az MDP KV PTO vezetője, a KV titkára. 1951-ben koholt vádak alapján letartóztatták, életfogytiglani börtönre ítélték, 1954-ben rehabilitálták. 1954-től 1956-ig az MDP XIII. kerületi, majd Pest megyei Bizottságának első titkára. 1956 júliusától az MDP KV és PB tagja, a KV titkára, 1956. október 25-től első titkára, október 28-tól az Elnökség elnöke. Október 31-től Nagy Imre kormányának államminisztere, a szűkebb kabinet tagja. Az 1956. november 1-jén megalakult MSZMP Intéző Bizottságának tagja. Szembefordult Nagy Imre kormányával és november 4-étől ő lett a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány miniszterelnöke 1958-ig, majd 1961 és 1965 között. 1958-tól 1961-ig államminiszter. 1956. november 7-től az MSZMP IIB elnöke, 1957. február 26-tól az IKB elnöke, 1957. június 29-től 1985-ig az MSZMP KB első titkára, 1985-től 1988-ig főtitkára, 1988-1989-ben a párt elnöke. (Kovács István belügyminisztériumi ténykedése egészében Kádár János belügyminiszteri időszakára esett.)

⁷² Zöld Sándor (1913-1951) 1944 decemberétől az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselője, belügyi államtitkár volt. 1946-ban a nagy-szegedi pártbizottság titkára, Csongrád-Csanád egy.-i képviselője. Az egyesületi kongresszus után beválasztották a párt Központi Vezetőségébe, majd újra kinevezték belügyi államtitkárnak. 1950. jún. 23-tól 1951. ápr. 20-ig belügyminiszter, a Politikai Bizottság tagja. 1951-ben koholt vádak emeltek ellene. Letartóztatása előtt öngyilkos lett.

⁷³ Javaslat az Államvédelmi Osztály átszervezésére középfokú hatósággá. Előadó: Kádár János. MDP KV Titkárság 1948. szeptember 7-i ülése. MOL OL M-KS 276. f. 54. cs. 11. ó. e. 276. f. 54. cs. 11. ó. e.

⁷⁴ Javaslat az Államvédelmi Hatóság felügyeleti szervére, feladatkörére, szervezetére és állományára. Ea. Kádár János. MDP KV Titkárság 1949. december 21-i ülése. MNL OL M-KS. 276. f. 54. cs. 78. ó. e.; állami vonalon az 1949. december 28-án megjelent 4353/1949. MT. sz. rendelet szüntette meg a Belügyminisztérium Államvédelmi

minisztériumba kerülése idejének légkörét jól érzékelteti, hogy a Kádár János belügyminiszter⁷⁵ éppen akkor hívta fel a tárca tisztviselőinek figyelmét a kötelező éberség és titoktartás megerősítésére, egyúttal közzétéve, hogy annak megsértése, laza kezelése miatt fegyelmileg máris számos alkalmazottat elbocsátottak.⁷⁶

Kovács István minisztériumi munkájára nézve kevés adat áll rendelkezésre. Lőrincz Lajos úgy tudja, hogy az oktatási, továbbképzési ügyek szervezésére rendelték be a minisztériumba, a Wikipedia forrásai szerint 1949-ben a belügyminisztériumba helyezték át, ahol miniszteri tanácsosi rangban, a tanulmányi osztályt vezette 1951-ig. Azt a minisztertanács ülésének dokumentumaiból láthattuk, hogy miniszteri osztálytanácsossá nevezték ki 1948. szeptember 16-án. Kovács István visszaemlékezése szerint „1949 tavaszán, mint a Belügyminisztérium tanulmányi osztályának vezetője, a Beér János⁷⁷ által vezetett Elnöki Főcsoport keretében, már az alkotmány előkészítésének munkálataiban vettem részt”. Beér Jánost még 1948. március 31-én rendelte be Rajk László a tárcához, és a közigazgatás egyszerűsítésének előkészítésével bízta meg. Beér János (III.) Közigazgatási Főosztály vezetőjeként, közvetlenül a miniszter alárendeltségében dolgozott, de nem volt az (I.) Elnöki Főosztály vezetője. Apparátusát több részleg összevonásából alakították ki, ennek során hozzácsatolták az elnöki főosztályról a szervezési, valamint a közszolgálati és tanulmányi ügyosztályok egy részét is.⁷⁸ Ily módon lettek közvetlen munkatársak, és majd négy hónappal később, amikor valóban az alkotmányozás fontos szereplőjévé lett Elnöki Főosztály vezetőjének nevezték ki Beér Jánost. Ekkor követte ebben a munkakörbe Kovács István. Beosztását tekintve viszont a Belügyminisztérium szervezeti felépítésének 1950 januárjában bekövetkezett módosítása után is, a Személyzeti Főosztály III/2-es tanulmányi Osztályának a köztisztviselője maradt.⁷⁹ Az 1949. évi költségvetés a Belügyminisztérium központi apparátusának létszámát 707 főben rögzítette. Mivel ebből a minisztertől az államtitkárokon és főosztályvezetőkön keresztül, az osztályvezetőkig terjedő vezetői létszám 20-24 fő között mozgott - joggal állítható, hogy Kovács István, a Kádár János vezette Belügyminisztérium felsővezetői közé tartozott.⁸⁰ A szervezeti struktúra változásai pedig arra is rávilágítottak, hogy a Belügyminisztérium hatásköre olyan változásokon ment át, amelyek előrevetítették, hogy a tárca, az ötvenes évek folyamán, kifejezetten „rendőr-minisztériummá” alakuljon át.⁸¹

Hatóságát, s egyúttal a Minisztertanácsnak közvetlenül alárendelt – ily módon már a Belügyminisztériumtól is függetlenített – Államvédelmi Hatóságot hozott létre.

⁷⁵ Kádár János „már 1945 januárjában foglalkozott például a besúgók jelentkezésének lehetőségével, nyomon követte, ahogy az új szervezett elfoglalta a nyilasok egykori székházát, az Andrássy út 60. alatti bérházat. Megbízhatósága, illetve gyorsan emelkedő pártkarrierje következtében 1948 augusztusában belügyminiszternek nevezték ki. Hivatalát 1950 júniusáig tartotta meg. Ebben a pozícióban a politikai rendőrség irányítójának, az akkor államvédelemnek (ÁVO) nevezett részleg rettegett vezérének, Péter Gábornak is a felettese volt. A szervezet országos kiépítése mellett minisztersége alatt készült a pesti „Fehér Ház” is, amely a Belügyminisztérium, majd az ÁVH, utóbb pedig az MSZMP székháza lett. Kádár részese, sokszor irányítója volt számos, a diktatúra megszilárdítását célzó ügynek a Rajk-pertől kezdve a kulákok elleni megfélemlítő akciókig.” Tabajdi Gábor: *Bomlasztás - Kádár János és a III/III.* Budapest, Jaffa Kiadó, 2019. 14. p.

⁷⁶ MNOL OL XIX-B-1-m 17. doboz, BM Központi Irattár elnöki főosztály, 1948, 850. sz.

⁷⁷ „Beér János (1905-1966) a felszabadulás után a Magyar Kommunista Párt a főváros vezetőségébe delegálta. Több éven át volt fővárosi tiszti főügyész. A fővárosnál tulajdonképpen ő volt a Magyar Kommunista Párt közigazgatáspolitikájának exponense. 1948-ban a Belügyminisztériumba-került, ahhoz a tárcához, amely akkor ellátta a törvényhatóságok feletti felügyeletet és a minisztériumok irányító munkájának koordinációját.

1948-tól a pesti jogi karon az alkotmányjog professzora. 1952-től még több figyelmet fordított az egyetemre, miután a belügyminisztériumból távozva főálláson folytatta tanári munkáját.” TAKÁCS IMRE: *Beér János az alkotmányjog professzora.* In: Beér János Emlékkötet születése 75. évfordulójára. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Államjogi Tanszéke Budapest, 1981. 6-7 pp.

⁷⁸ MNL OL M-KS 274, fond, BM Központi Irattár elnöki főosztály 4802/1948

⁷⁹ MNL OL M-KS 274. f. BM Központi Irattár elnöki főosztály 748/1949. IV/1.b.

⁸⁰ Gazdaságstatisztikai Tájékoztató, 1949 2. szám, 107. p. MNL OL M-KS 283. fond 27/314. ö. e.

⁸¹ BOTOS JÁNOS: *A Belügyminisztérium története a második világháborút követő években. Fejezetek a*

IV. A pártközpont kádere

A fenti, belügyminisztériumi történet ellentmondásmentesnek tűnhet mindaddig, amíg nem olvasunk bele a JATE ÁJTK Kari Tanácsának 1976. május 21-én megtartott I. rendkívüli tanácsülésének jegyzőkönyvébe. Kovács István dékánként addig 1954-56 között⁸², valamint 1973-tól vezette a kart, 1976-ban ez utóbbi ciklusnak a meghosszabbításáról döntött a Kari Tanács⁸³. A dékáni tisztség betöltésére Fodor Géza⁸⁴, a JATE rektora tett előterjesztést, aki rövid életrajzi összefoglalót ismertetett a jelöltről:

„Kovács István 1921-ben született Nyírbátorban. A jogi diplomát 1943-ban szerezte meg Debrecenben. 1944 végéig ügyvédjelöltként Munkácson dolgozott. 1945 januárjában, az Ideiglenes Nemzeti Kormány Népjóléti Minisztériumában kapott beosztást, itt működött 1947 májusáig fogalmazói, majd később miniszteri titkári minőségben. Részt vett az Ideiglenes Nemzeti Kormány által kiadott első jogszabályok előkészítésében, majd ezt követően az egészségügyi szociális igazgatás újjászervezésének munkájában. 1947 májusától 1948 végéig Veszprém megye alispánja. Ezt követően a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége Közigazgatási Osztályának munkatársaként, majd a Belügyminisztérium osztályvezetőjeként vett részt a szocialista közigazgatás felépítésével kapcsolatos feladatok megoldásában. 1951-től a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének Igazgatóhelyettese. Egyetemünkön 1950 szeptembere óta működik, először félállású meghívott tanszékvezető egyetemi tanárként, 1954-től teljes állású oktatóként. Az Állam- és Jogtudományi Kar dékánja 1954-1956 között. 1945-től 1956-ig az MKP, majd az MDP tagja volt, most pártonkívüli.”⁸⁵

A közismert adatok sorában egyetlen apró, de mégis fontos, ennek ellenére alig ismert információ bukkan elő. Alispáni működését követően Kovács István nem a Belügyminisztériumba, hanem azonnal a Pártközpontba került, a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége Közigazgatási Osztályának munkatársaként. A rektor adatai bizonyára hitelesek, feltehetően az Oktatási Minisztérium, támogató állásfoglalásának anyagaival együtt kerülhetett a rektori hivatalba. Mégis, a sokféle (ön)életrajzra figyelemmel, ez az egyetlen nyilvános adat, amely utal pályáivének erre a mozzanatára.⁸⁶

Mégsem tekinthető Kovács Istvánnak 1948. szeptember 16-i miniszteri osztálytanácsossá történt kinevezése valamiféle adminisztrációs hibának. Bár a pártállami struktúra teljes kiépítése még nem fejeződött be, de az állami és pártstátuszok közötti átjárás,

---

Belügyminisztérium Történetéből 1945-1950. BM K. 1996. 22. p.

⁸² Első dékáni jelöltségének kari tanácsi ajánlásában nyomatékos körülményként szerepelt, hogy Kovács István "adminisztratív képességeinek bizonyosságát adta akkor, amikor a felszabadulás után, mint alispán, az egyik megye ügyeit intézte". Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi kar ülési [a továbbiakban: Kari ülés], 1951-1952. 1951. 11. 26. 3. rendkívüli kibővített kari ülés. 8553-1/7-1954. jk.sz.

⁸³ A Kar Tanácsa 17:1 arányban, két tartózkodás mellett javasolta Kovács István professzor dékáni megbízatásának három évre történő meghosszabbítását.

⁸⁴ Fodor Géza (1927–1977) Tanulmányait a Szegedi Tudományegyetem Természettudományi Karán folytatott matematika-fizika szakon. Bekerült a Bolyai Intézetbe. 1954-ben a kandidátusi fokozatot, 1967-ben a matematika tudomány doktora fokozatot érte el. 1973-ban választották be az MTA levelező tagjainak sorába. 1973-tól 1976-ig a JATE rektori teendőit látta el.

⁸⁵ A JATE ÁJTK 1976. május 21-én megtartott I. rendkívüli tanácsülésének jegyzőkönyve. József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar; Kari Tanácsi ülések jegyzőkönyvek 1960-1995. E korszak iratait az SZTE Állam- és Jogtudományi Kar Dékáni Hivatala őrzi.

⁸⁶ Az Oktatási Minisztérium iratai között nyilván szerepelt Kovács István 1966-ban írt, a budapesti jogi karra történő áthelyezését kezdeményező (később tárgyalandó) beadványa, amelynek az önéletrajzi mellékletében szereplő adatai szerint „1948-1949: az MDP Központi Vezetőségének munkatársa, 1949-1950-1951: Belügyminisztériumban osztályvezető”.

már ekkoriban is gyakran megtörtént,⁸⁷ ráadásul a Belügyminisztérium éppúgy az alkotmányozás lázában égett, mint a pártközpont. Nem felejtendő az sem, hogy 1948 őszéről van szó. 1948-49 a „fordulat két éve”, ami részben már 1947-ben (Nagy Ferenc lemondása, a „köztársasági” összeesküvés per, a civil társadalom felszámolása és a „kékcédulás” választások) elkezdődött, és a „kierőszakolt rendszerváltás”⁸⁸ lényegileg 1950-ig, a tanácsrendszer megteremtéséig, az első öt éves terv elindításáig és a hatalom kizárólagos birtoklásának megkérdőjelezhetetlenségéig tartott.

A beszűkített politikai mozgástéren belül, a kommunista párt fokozatosan felszámolta politikai ellenfeleit, sőt likvidálta saját szövetségeseit is (pl. az szociáldemokrata párt bekebelezése). Az 1949-es választások után, a volt szövetséges pártok működését lehetetlenné tették, s a hatalmi harcot kiterjesztették saját pártjukon belülre is (Rajk-per stb.). A magyar társadalom politikai mozgásterét, a nemzetközi események is szűkítették, megindult a szovjet pártvezetés igényeinek szélsőséges és versengő kiszolgálása. Végző soron, a hatalomkoncentráció és az egy-párti uralom, Rákosi Mátyás pártfőtitkár növekvő személyi hatalmában öltött testet. A rendszermódosító alternatívák felvetése és nyílt megtárgyalása lehetetlenné vált. A kierőszakolt rendszerváltoztatás, a társadalom többségének akarataival szemben és az addigi szerves fejlődést megszakítva történt. A többpártrendszeren alapuló „népi demokrácia” politikai berendezkedését egyre inkább felváltotta a szovjet típusú, diktatórikus szocializmus, amely 1948-ban már több volt meghirdetett ideológiai célok kitűzéseknél. A hatalommegosztás elvét bírálva, megkezdődött a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalom egy kézben összpontosítása, a hierarchikus, rendkívül centralizált államszervezetet kiépítése, amelyet az állampárt irányított és ellenőrzött. Így az egyes állam- és pártfunkciók összefonódtak. A párt egyre inkább az egész államszervezetet, a politikai berendezkedést illetve a társadalom minden szféráját ellenőrzése és irányítása alá vonta.

A pártközpont káderpolitikájának középpontjába álló éberség és a megbízhatóság követelményeit is figyelembe véve, alkalmasnak tekintette a fiatal pártmunkást az egyre fontosabb politikai feladatok megoldására is. Ismert volt, hogy már debreceni egyetemi éve alatt is a baloldal felé fordult az érdeklődése. Előbb tagja lett a civil egyesületként működő Jogász Ifjúsági Egyesületnek,⁸⁹ majd a háború alatti antifasiszta szerveződés, a Debreceni Egyetemi Ifjúság szervezője, később vezetője.⁹⁰

1988-ban készült el Kovács Istvánnak „A Magyar Népköztársaság alkotmányának fejlődése és az új alkotmány” című tekintélyes terjedelmű, ám kéziratban maradt munkája, amelyben – lévén, hogy a hivatalos életrajzokon kívül e korszakra történő visszaemlékezéseivel alig találkozhatunk – államjogi fejtegetésein túl, fontos személyes emlékekkel ismerkedhetünk meg. Hogy a későbbiekben is megalapozottnak bizonyulhatott a pártnak felé irányuló bizalma, azt nem csak 1945 keltezésű párttagsági könyve alapozhatta meg, de a minisztériumi

---

⁸⁷ Rác Sándor például 1956-1958 között MSZMP KB Szervezési Osztály politikai munkatársa volt, 1958 és 1962 között a BM II/7. osztályának a vezetője, majd a BM II. Főosztály főosztályvezető-helyettese, végül BM III/III. Csoportfőnökség csoportfőnöke, innen visszakerült a pártközpontba és 1966-ig az MSZMP KB Adminisztratív Osztályának osztályvezetője, utána ismét a Belügyminisztériumban először állambiztonsági miniszterhelyettes, majd államtitkár, végül 1974 és 1983 között ismét az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályát vezette. MNL OL M-KS 288. f. 5/969. ő. e.

⁸⁸ A kifejezésre lásd: BIHARI MIHÁLY: *Magyar politika 1945-1995. A magyar politikai rendszer történetének főbb szakaszai a második világháború után.* Korona K. Budapest, 1996. 12. p.

⁸⁹ Szádeczky-Kardoss Tibor a debreceni egyetem jog- és államtudományi Karának dékánja, a debreceni Egyetemi Jogász Ifjúsági Egyesület első nyilvános ülésén 1941 március 10-én kijelentette: „Azok a jogászok, akik a jog- és államtudományokat alaposan megtanulták, nemcsak az egyetemvizsgák letétele céljából, de egyetemi éveik alatt minél szélesebb látókört és általános műveltséget is igyekeznek szerezni.” Szádeczky-Kardoss Tibor: *A magyar jogászfűvéség jövője.* Debreceni Szemle, 1941. 4. 70. p.

⁹⁰ „A zsidó hallgatókat, akik nyilvánvalóan felbátorodtak a Hitler-ellenes szövetségesek győzelmétől, a Debreceni Egyetemi Ifjúság vezetősége nem volt hajlandó kitiltani az egyetemről, hanem az ügyet dr. Bodnár János rektor elé vitte.” PELLE JÁNOS: *A Soa Debrecenben.* Valóság, 2014. 12. 47. p.

igazolóbizottság élén betöltött szerepe is. 1946 szeptemberében már, mint „előkészítő szakértő” vett részt Magyar Kommunista Párt III. Kongresszusán⁹¹

„Talán nem érdektelen, ha megjegyzem – írja a továbbiakban –, hogy később, amikor reám bízta Veszprém megyében az alispáni funkció ellátását, az illetékes pártszervek külön is lelkemre kötötték »az apró munka« során szerzett gyakorlati tapasztalatok hasznosítását, a megyén belül olyan légkör kialakítását (ideértve a községpolitikai munka fokozását is), mely jelentősen növelheti az akkor már előrelátott új választásokon a Kommunista Párt szavazatainak számát”.

A kedvező „légkör kialakítása” eredményesnek bizonyulhatott, mivel 1945-ben a Kommunista Párt a megyében 12 % szavazatot kapott, ez 1947-ben, ez a későbbiekben „kékcédulásnak” nevezett választásokon közel 20 %-ra nőtt.⁹²

Ekkoriban az Állami Hivatalok Pártszervezetében⁹³ is foglalkoztatták Kovács Istvánt⁹⁴, sőt, 1949 májusában a pártközpont Agitációs és Propaganda Osztálya felügyelete alatt⁹⁵ megjelent, Állam és Közigazgatás induló számának a szerkesztési problémáiról – mint a Belügyminisztérium Elnöki Főosztálya Tanulmányi Osztályának vezetőjének, egyben a lap szerkesztőjének – Beér János főszerkesztő társaságában - alkalma nyílt magának Rákosi Mátyásnak az álláspontját is megismerni: „A K.V. (Központi Vezetőség – r. b.) titkársága közreműködésével létrejött egy személyes találkozás a Párt főtitkára és a folyóirat főszerkesztője, valamint szerkesztője között. A tudomány szerepéhez kapcsolódott a Párt főtitkárának az a közlése, hogy a lap szerkesztését pártmegbízatásnak kell tekintenünk, azért személyünkben mi felelünk a Párt központi szerveinek, elsősorban a Politikai Bizottságnak. A lap szerkesztését vagy szerkesztőbizottságát érintő, minden változás, a párt vezető szerveinek döntése alá tartozik. Különösen arról, hogy bár a lapot formálisan a Belügyminisztériumhoz telepítették, de nem tartaná szerencsésnek, ha a lap de facto átalakulna a Belügyminisztérium orgánumává. Az volt a meggyőződése, hogy az egyes minisztériumok tudományos orgánumai fokozatosan eltávolodnak a tudomány jelentős és általános igényű kérdéseitől, végül magától a tudománytól, hogy munkájukat az adott minisztérium illetve azok szervei csoportérdekeinek szolgálatára koncentrálják. Látóköriük végül egészen beszűkül. A Párt főtitkára igen nagyra értékeli a magyar államtudományok haladó hagyományait. Külön felhívta a figyelmet Eötvös, Szalay és mások-munkásságára. A beszélgetésnek ez a része egyébként a lap beköszöntő vezércikkében is helyet kapott.”⁹⁶

Valóban, a folyóirat első számának Kovács István által írt „Közös feladataink” című bevezetőjében, a „világos feladatokra” hívta fel a figyelmet: „Rákosi Mátyás, a Magyar Dolgozók Pártjának főtitkára útmutató írásaiban tisztázta mindnyájunk előtt a népi demokráciának: a proletárdiktatúra funkcióit megvalósító új és magasabb típusú államnak alapvető kérdéseit. Ennek nyomán kell tovább haladnunk. (...) Nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy munkaterületünk síkján következetesen harcoljunk a burzsoá ideológia és annak minden formájú maradványa ellen. Le kell leplezni a burzsoá államelméletek, közigazgatási szemléletek tudománytalanságát, ürességét. De fel kell eleveníteni a magyar tudomány háttérbe szorított igazi értékeit: Kossuth Lajos, Szemere Bertalan, Eötvös József, Grünwald Béla, Szalay László, stb. írásain keresztül kell visszanyúlnunk a harcos és haladó magyar tudomány történelmi hagyományaihoz. (...) Fel kell dolgozni és mindenki számára

⁹¹ KOVÁCS ISTVÁN: *Alkotmányfejlődés*, 1988. i. m. 124 p.

⁹² I. m. 70. p.

⁹³ Az állami hivatalok pártszervezete és a hozzá tartozó minisztériumi, hivatali pártcsoportok iratai. Jelentések, titkári, választmányi ülések jegyzőkönyvei. MNL OL M-KS. 276. f. 54. cs. 15. ő. e.;

⁹⁴ KOVÁCS ISTVÁN: *Alkotmányfejlődés*, 1988. i. m. 71. p.

⁹⁵ „A lap egészen 1956-ig a Párt központi szerveihez kapcsolódott. Ezen nem változtatott az sem, hogy 1954-től a lap belső címlapján szerepelt a felírás, miszerint az »Állam és Igazgatás« a Minisztertanács Titkársága VB-i osztályának folyóirata.” KOVÁCS ISTVÁN: *Alkotmányfejlődés*, 1988. i. m. 83. p.

⁹⁶ i. m. 30. p.

hozzáférhetővé kell tenni a Szovjetunió nagy tapasztalatait, a lenini-sztálini elmélet útmutatásait. Meg kell ismertetni szakembereinkkel a szomszédos népi demokráciák eddigi munkáját és eredményeit.”⁹⁷

Miközben 1950-től az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetének igazgató-helyettese volt, 1953-tól egyúttal az Intézet párttitkári posztját is betöltötte. Nagy Imre „új szakasza” kezdetekor a Jogtudományi Intézet is részt vett az alkotmányosság és a törvényesség helyreállítását célzó program elkészítésében. Visszaemlékezése szerint, „az előkészítő munka bizalmas, sőt titkos jellege miatt, ma sem tudom egészen, hogy a felkérés a személyes barátságnak, vagy az Intézet párttitkárának szólt.”⁹⁸ Az 1956-ban a Magyar Dolgozók Pártjából létrejött Magyar Szocialista Munkáspártba azonban már nem lépett át, végleg pártönkívüli maradt.

Kovács István tehát a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége Közigazgatási Osztályának munkatársaként, az alispáni székéből a pártcentrum legerősebb és egyre növekvő súlyú szervezeti egységébe került, 27 évesen. A párt irányába gyakorolt bizalma, a korábban említett előzmények folytán, töretlen volt, miközben az „osztályharc éleződésének” sztálini maximáinak megfelelően, éppen a párt belső köreiből kereték a proletariátus legfőbb ellenségeit.⁹⁹ A hatalom teljes kisajátításának a célja már 1945 után, a koalíciós időszakban is sejthető volt a Magyar Kommunista Párt szervezeti felépítéséből. A pártapparátus tagozódása ugyanis teljes egészében a Szovjetunió Kommunista Pártjának a struktúráját képezte le. De amíg ott az egyeduralmat már megszerzett párt szerkezetéről volt szó, a hazai viszonyok tekintetében a központi apparátus tagoltsága még csak anticipálta, hogy idővel igényt tart a társadalom valamennyi intézményének és szereplőjének teljes ellenőrzésére, irányítására. Ennek megfelelően, az 1945 utáni pártközponti struktúrák – kezdetben egyszerűbb formában, – a társadalom életének tagoltságát követő alábbi beosztást vettek fel: külügyi, karhatalmi, állampolitikai, falusi, szövetkezetpolitikai, közigazgatási, jogügyi, szervezési, tömegszervezeti, szakszervezeti, oktatási, értelmiségi, propagandaosztály, sajtóosztály, káderosztály, gazdasági és ifjúsági titkárság, nőtitkárság. A III. kongresszuson elfogadott szervezeti szabályzat szerint, a szervezőbizottság feladata lett „a párt apparátusának és szervezeteinek összefogása, szervezeti irányítása és ellenőrzése”.¹⁰⁰

1948 szeptemberében tehát az MDP Központi Vezetése belső apparátusába, a Közigazgatási Osztályra került Kovács István. Erről a pártszervről meglehetősen kevés ismeret, illetve dokumentáció áll rendelkezésre, de körvonalazható, milyen szervezeti közegbe került 1948 őszén a fiatal pártalkalmazott. Az Osztály létszáma, kiterjedt feladatköréhez képest, meglehetősen csekély volt, általában húsz fő körül mozgott. A Közigazgatási Osztályt az 1945. december 1-i titkársági határozattal hozták létre.¹⁰¹ Vezetője 1946. október 31-ig Zöld Sándor volt, ettől kezdve 1948-januárjáig Széll Jenő,¹⁰² majd Deszkás János.¹⁰³ Az osztály feladata a

⁹⁷ KOVÁCS ISTVÁN: *Közös feladataink*. Állam és Közigazgatás 1949. május, 1-3 pp.

⁹⁸ KOVÁCS ISTVÁN: *Alkotmányfejlődés*, 1988. i. m. 124. p.

⁹⁹ „Szocialista építőmunkánk előrehaladásának törvénye a belső osztályharc éleződése, az ellenség egyre elvetemültebb ellenállása. Nálunk tehát ma a társadalmi fejlődésnek hatalmas mozgatóereje az ellenséges osztályok és azok maradványai elleni harc.” A kritikáról és önkritikáról. Szabad Nép, 1951. október 13. 2. p.

¹⁰⁰ *A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944-1948*. (Szerk.: Rákosi Sándor, Szabó Bálint) Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1967. 291. p.

¹⁰¹ MDP KV A titkárság ülésének jegyzőkönyve 1945. december 1. MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 97. ő. e.

¹⁰² Széll Jenő MKP KV Közgazdasági és Közigazgatási Osztálya vezetője 1945. március és 1945. április között, majd a Közigazgatási Osztály vezetője (1946. november –1948. március). A Népművelési Intézet igazgatója (1951–1957.) A forradalom idején Nagy Imre titkára. 1956 után letartóztatták, öt év börtönbüntetésre ítélték, 1989-ben rehabilitálták).

¹⁰³ Deszkás János (1912–1950): ezredes, tisztviselő. A felszabadulás után a pártközpont közigazgatási osztályának helyettes vezetője, majd a katonapolitikai osztály vezetője lett. 1949. júniusában a Rajk László ellen folytatott perrel kapcsolatban koholt vádak alapján letartóztatták. 1950-ben halálra ítélték és kivégezték. 1956-ban rehabilitálták.

közigazgatás területén folyó pártmunka irányítása volt. A párt növelni kívánta befolyását a községi képviselőtestületekben, valamint a városi törvényhatóságokban. Ezt célozta a frakciók megszervezése, a községpolitikai programok kidolgozása. Az osztály munkájában fontos volt a köztisztviselők utánpótlásának megszervezése. A közigazgatási osztály tevékenysége az egész országra kiterjedt. Ők szervezték, illetve tartották a kapcsolatot a területi pártszervek közigazgatási felelőseivel. Az osztály ellenőrzése alatt dolgozott, az 1946. március 11-i titkársági határozat alapján megszervezett országos panasziroda is.¹⁰⁴ Feladata formálisan a párthoz fordulóknak segítése ügyeik intézésében, ugyanakkor ezzel fontos szerepet játszott a közhangulat felmérésben is.

1945. július 12-én a politikai bizottság – a központi vezetőség tanácsadó testületeként – Zöld Sándor vezetésével közigazgatási bizottságot alakított,¹⁰⁵ amelyet a III. kongresszust követően a közigazgatási osztály mellé rendelték. 1947. február 14-én, majd május 6-án a szervező bizottság megállapította a közigazgatási bizottság új összetételét, melynek elnöke Rajk László, titkára Széll Jenő lett.¹⁰⁶ Az Magyar Dolgozók Pártja központi apparátusának, tehát a pártközpont osztályainak felügyelete, a Politikai Bizottság olyan – és csak olyan – tagjainak hatáskörébe tartozott, akik a Titkárságnak is tagjai voltak. Így Kovács István munkába állásakor 1949. február 17-éig, még Rajk László felelt a Közigazgatási Osztály munkájáért.

A központi apparátusban 1945-1948 között 3 fővel működött a jogi osztály, majd a politikai bizottság megszervezte a központi vezetőség mellett működő jogügyi bizottságot. Ennek összetételét a titkárság 1945. augusztus 18-i ülésén hagyta jóvá, elnöke Beér János lett.¹⁰⁷ Az ő személye jelenthette tehát azt a folyamatosságot, amely Kovács Istvánnak a pártközpont Közigazgatási Osztályán 1948-1950-ben végzett munkáját összekötötte a Belügyminisztérium Elnöki Főosztályán végzett, a közigazgatás egyszerűsítésével, majd az alkotmányozással kapcsolatos feladataival. Paradox módon a szerepek ilyen megkettőződése, vagy éppen azonossága, konzisztens volt azokkal az ekkoriban felgyorsuló változásokkal, amelyekkel a kommunista pártok – máshol is – a jogrendszer keretein felülálló pozíciók megszerzésére törektek. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a párt uralja a jogi rendszert, azáltal, hogy valóságos, bár informális törvény- és jogszabályalkotó szerepet játszik. Minden fontosabb jogszabályt, az országgyűlési vagy kormányzati vita előtt, a párt vezető szervei tárgyaltak meg, először általánosságban, majd ismételten a konkrét és részletes jogszabálytervezeteket.¹⁰⁸ Ezt követően a jogszabálytervezetek semmiféle, bírálat ellenére nem változtathatók meg, ha a vezető pártszervek nem járulnak hozzá.¹⁰⁹ Így az apparátusnak a jogalkotásban résztvevő szereplői számára kevésbé volt jelentősége annak, hogy ugyanazt a feladatát a pártközpontban vagy éppen a minisztériumi íróasztalánál végzi (bár nyilván az előbbi státusz rendelkezett meghatározó hatalmi befolyással, még inkább magasabb presztízzsel is).

Ennek a folyamatnak szinte természetes folyománya lehetett az a döntés, amely eredményeképpen nem a pártapparátus vette át az állami apparátus feladatait, hanem fordítva: az állami szervekre bízta a pártfeladatok egy részét, illusztrálva a pártállami struktúra egy és azonos entitáson belüli létezését. A korábbi kettőségre, tehát az állam és a kommunista párt nem-azonosságára, a koalíciós időszakban még az volt a jellemző, hogy a pártnak kellett, az osztályain keresztül, ellátnia az olyan országos feladatokat is, amelyek végrehajtását akkor még

¹⁰⁴ MDP KV A titkárság ülésének jegyzőkönyve 1946. március 11. MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 122. ő. e.

¹⁰⁵ Politikai Bizottság 1945. július 12-i ülése. MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 5. ő. e.

¹⁰⁶ Szervező Bizottság 1947. február 14-i ülése. MNL OL M-KS 276. f. 55. cs. 38. ő. e.

¹⁰⁷ A Titkárság 1945. augusztus 18-i ülése. MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 75. ő. e.

¹⁰⁸ Az alkotmány előkészítésére a minisztertanács által 1949. május 27-én Rákosi Máttyás miniszterelnök-helyettes elnökletével kiküldött bizottság például az alkotmány tervezetét Rákosi Máttyás előterjesztésében bemutatta a minisztertanács 1949. augusztus 5-i ülésén, amely jelentést a minisztertanács elfogadta. Dobi István kormányának 1949. augusztus 5-i ülése. 300. jkv. MNL-OL XIX-A-83-a

¹⁰⁹ BIHARI MIHÁLY: *Magyar politika 1944-2004. Politikai és hatalmi viszonyok*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 82-83 pp.

az állami apparátusra nem bízhatták.

Azzal, hogy a párt vezető szerepe véglegessé vált, már nem volt szükség a kormányzati feladatokat kizárólag a pártközpontba koncentrálni, ezek egy része tehát „kiszervezhetővé” vált a minisztériumokba. Ezért 1949 elején megszüntették például a Közigazgatási Bizottságnak a Közigazgatási Osztály operatív feladatait is gyakran magába foglaló ténykedését, hogy ezt a kommunista miniszter vezette Belügyminisztériumban működő kollégiumok helyettesítsék. A kollégiumi rendszer bevezetésével egyidejűleg megszüntették a Központi Vezetőség Közigazgatási Osztályát, amelyek feladatait az illetékes minisztérium fogja végezni.¹¹⁰ Azzal azonban, hogy a párt ezeket a feladatokat átadta a Belügyminisztériumnak, valójában nem a minisztérium önállóságát növelte, hanem tulajdonképpen a pártközpont kihelyezett főosztályaként kezelte a minisztériumot. Kovács István visszaemlékezése szerint, 1949 februárjában és márciusában azzal a megokolással számolták fel a Központi Vezetőség Közigazgatási Osztályát és a Közigazgatási Bizottságot, hogy „a hatalom megszerzése után a párt általános vezető szerepének az egyes tárcák és közigazgatási területek irányában, elsősorban a kormányon keresztül kell érvényesülnie. Nincs szükség tehát ezután arra, hogy a K.V. apparátusában külön osztály vagy bizottság kvázi felügyeleti jogokat gyakoroljon a polgári közigazgatás egyes minisztériumai vagy az önkormányzatok felett.”¹¹¹

A „liberálisnak” tűnő átmeneti megoldásról azonban gyorsan kiderült, hogy a Pártközpont nem sokáig tud megenni a Közigazgatási Osztály nélkül, ezért 1950 elején „visszaszervezte” ezt a feladatcsoportot a Belügyminisztériumból. Az újabb átszervezést a Titkárság azzal magyarázta, hogy a pártvezetésnek kell átfogni minden fontos területet, ezeken biztosítani kell a Párt vezető és irányító szerepét.¹¹²

Az immár Adminisztratív Osztálynak nevezett, régi-új szervezeti egység első feladatává azt tették, hogy – a BM-mel együtt – vizsgálja felül, milyen egyesületek és szervezetek működnek, s készítsen javaslatot ezeknek a megszüntetésére, illetőleg a Központi Vezetőség osztályaihoz való beosztására.¹¹³ Az osztály további feladatai a következők voltak: az illetékes alosztály vezetője vagy munkatársa részt vett a minisztériumok kollégiumi és más fontos ülésein, megbeszéléseket tartott a külső szervek munkájának megjavításáról; információs jelentéseket és feljegyzéseket készített, javaslatokat tett egyes munkaterületek politikai, szakmai és szervezeti fejlesztése érdekében; eközben az osztály kormányzati feladatokat is ellátott (ilyen volt például a minisztériumok munkájával kapcsolatos szakkérdések kidolgozása); jelentéseket kért be – ellenőrzés céljából – a külső szervektől, foglalkozott a hatáskörébe tartozó kérdésekkel. Tovább növelte az osztály jelentőségét, hogy bár az Államvédelmi Hatóság közvetlenül, a Politikai Bizottsághoz (tulajdonképpen személyesen Rákosi Mátyáshoz) tartozott, s hogy a HM és a honvédség ügyeit a Honvédelmi Tanács irányította, a Politikai Bizottság határozata kimondta, hogy az Adminisztratív Osztály a Titkárság megbízásából ezeken a területeken is minden kérdést megvizsgálhat. Az Osztály belső szervezeti egységei, alosztályai jól mutatják, hogy gyakorlatilag az állami élet teljes vertikuma felett ellenőrzési-irányítási autoritással rendelkezett.

A dokumentum III. pontja pontosan körülhatárolta az Adminisztratív Osztály egyes alosztályainak feladatkörét, jól mutatva az Osztálynak az állami struktúra feletti teljes autoritását.

---

¹¹⁰ Javaslat a központi apparátus szerkezetének megváltoztatására. Titkárság 276. f. 54. cs. 29. ö. e. 1949. február 9.

¹¹¹ KOVÁCS ISTVÁN: *Alkotmányfejlődés*. 1988. i. m. 97. p.

¹¹² A Titkárság ülésén a javaslat előterjesztője Kádár János, mint belügyminiszter volt. Bizottság az Adminisztratív Osztály megszerzésére 1950. március 22. MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 95. ö.e.

¹¹³ Javaslat az Adminisztratív Osztály megszerzésére. Titkárság, 1950. április 26. 276. f. 54. cs. 97. ö. e.

- Fegyveres erők alosztálya:
  - A Honvédség pártszervezeteinek ellenőrzése
  - „Néphadsereg” című lap irányítása
  - politikai nevelés a hadsereg egységeiben
  - az ÁVH politikai egységeinek ellenőrzése
  - a Határőrség pártszervezeteinek ellenőrzése
  - a Rendőrség pártszervezeteinek ellenőrzése
  - a Rendőrség Politikai Osztályára vonatkozó PB-határozat¹¹⁴ végrehajtásának ellenőrzése
  - az Országos Magyar Repülő Egyesület ellenőrzése
  - a Szabadságharcos Szövetség átszervezése

- Közigazgatási Alosztály:
  - egyesületek és szervezetek felülvizsgálata
  - a Belügyminisztérium apparátusának ellenőrzése
  - megyei tanácsok munkájának vizsgálata
  - járási és városi tanácsok munkájának vizsgálata
  - Légó besorolási tervzet
  - Országos Tűzoltó Főparancsnokság ellenőrzése

- Igazságügyi Alosztály:
  - az Igazságügyminisztérium munkájának ellenőrzése
  - Az igazságügyi apparátus és a jogi képzés megszervezése
  - Az aratási, cséplési és begyűjtési kampány idején elkövetett bűncselekmények
  - norma-, bér- és táppénzcsalások
  - börtönök és fegyintézetek ellenőrzése
  - igazságügyi bürokratizmus vizsgálata
  - az Igazságügyminisztérium ellenőrzése
  - jogi oktatás, kaderszükséglet és káderösszetétel vizsgálata
  - a Bírói és Ügyészi Akadémia ellenőrzése

- Külügyi Alosztály:-
  - a Külügyminisztérium pártszervezetének ellenőrzése
  - külképviselleteken működő pártcsoportok ellenőrzése
  - a külképviselleteken dolgozó kommunisták pártoktatásának irányítása
  - a külügyi apparátus szakmai ellenőrzése
  - a Külügyi Akadémia tanfolyamának megszervezése

- Közegészségügyi Alosztály:
  - a Népjóléti Minisztérium munkájának ellenőrzése
  - a minisztérium apparátusának megtisztítása
  - az egészségügy egységesítése, a minisztérium átszervezése
  - az Országos Társadalombiztosítási Intézet apparátusa munkájának felülvizsgálata
  - táppénzcsalások elleni harc
  - kórházi orvosok visszaélései az állammal szemben
  - a Vöröskereszt kiépítése tömegszervezetté
  - a minisztérium munkaterve

- Sportszervezetek Alosztálya
  - a bajnoki rendszer átszervezése
  - játékosok átigazolásának ellenőrzése
  - Testnevelési és Sportbizottság terve és apparátusa
  - Testnevelési és Sportbizottságról szóló törvény
  - az ágazati sportszövetségek átszervezése és megtisztítása
  - a reakciós elemek kiszorítása az egyesületi közgyűléseken
  - sportkapcsolatok a Szovjetunióval és a népi demokráciákkal
  - Munkára, Harcra Kész-próbák
  - ifjúsági tömegek bevonása a sportmozgalomba
  - DISZ részvétele az Szabadságharcos Szövetsége munkájában

¹¹⁴ MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 18. ő.e. 3. A Rendőrséggel kapcsolatos ÁVH-határozatok megerősítése

Az államszervezet tagoltságát nagyjából lefedő osztálystruktúra, gyorsan kinőtte a korábbi 20 fős létszámkontingenst. A munka megindításához azonnal szükség volt az osztályvezető és helyettesének, a Fegyveres erők alosztályára három politikai munkatársnak, a többi alosztályra egy-egy politikai munkatársnak a kinevezésére. 1952 végére az osztály létszáma már elérte a 30 főt. Csak találgatni lehet, hogy ennek a háttérében szerepe lehet az 1952. júliusi vezetőváltásnak, amikor Nagy Imrét¹¹⁵ Keleti Ferenc¹¹⁶ váltja fel az osztály élén.

Ami mindezekből – a találgatásokon túl – Kovács István pályakezdő éveire tényszerűen is hozzátartozik, hogy 1948. szeptember 21-e és 1950. február 15. között biztosan a Belügyminisztérium – Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőség Közigazgatási/ Adminisztratív Osztály közös halmazának részeként tevékenykedett. Itteni munkájának záró dátuma is valószínűsíthető. Ekkor ugyanis a Titkárság – Rákosi Mátyás aláírásával ellátva – hozzájárult, hogy Kovács elvtársat, kérésére, az Adminisztratív Osztály bizottságaként működő Igazságügyi Pártkollégiumi tagságától felmenti.¹¹⁷

A kor jellegének megfelelően politikailag erősen befolyásolt, de alapjaiban mégis jogász tevékenységre tekintettel, Lőrinc Lajos éppen ezeket az éveket tekinti olyanoknak, amelyek tulajdonképpen megalapozták későbbi szakmai sikereit.

„Kovács István igen nagy hasznát vette azoknak a tapasztalatoknak, amelyeket a közigazgatásban végzett munkája során szerzett. A szervezeti hierarchia előnyeinek kihasználása, a munka tervezésének szükségessége, az ügyintézés szabályainak követése, általában a rendezett, előre kiismerhető szabályok szerinti szervezeti működés, a javaslatok gyakorlati következményeinek kiszámítása, a politikai cselszövések kivédésének módja – mind olyan ismeretek, amelyek jól hasznosíthatók a tudományos munkában, feltételei megteremtésében. Tanítványaival, az őt követő nemzedékkel való összehasonlítás mutatja ki, hogy vele ér véget az a korszak, amikor a tudomány és a gyakorlat egy emberben egyesülhet.”¹¹⁸

V. Egyetemi belépő

A fenti, homályba vesző évekkal szemben, közismert történet, hogy Kovács István 1950-ben meghívást kapott a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karára az államjog oktatására,¹¹⁹ majd a rákövetkező évben – szegedi megbízásával párhuzamosan – az

---

¹¹⁵ Nagy Imre (1896-1958) politikus, miniszterelnök, közgazdasági író, egyetemi tanár, az MTA tagja. 1944 végén hazatért emigrációjából, és tagja lett az MKP, majd az MDP Központi vezetőségének és a Politikai Bizottságnak. 1944. decemberétől földművelésügyi, novembertől 1946. márciusáig belügyminiszter. 1953-tól közel két évig az „új szakasz” miniszterelnöke. 1955. áprilisában tisztségétől megfosztották és a Pártból kizárták. 1956. okt. 24-től november 12-ig ismét miniszterelnök a szovjet csapatok magyarországi megszállásig. A Kádár-kormány bíróság elé állította és kivégezték (1958. június 16.)

¹¹⁶ Keleti Ferenc (1910-1979) 1946. júliusig az MKP Szervezési Osztály instruktora, majd az MKP Békés megyei első titkára és a Szabadságharcos Szövetség elnöke volt. 1950. augusztus 17-én kinevezték az MDP Adminisztratív Osztály helyettes vezetőjévé, 1952. július végétől 1955. júniusig osztályvezető volt. 1949. május 15-étől 1967. január 28-ig országgyűlési képviselő. 1956. júliustól 1959-ig bukaresti nagykövet volt, majd 1963-ig Pest megye tanácselnöke.

¹¹⁷ Kovács István felmentése Igazságügyi Pártkollégiumi tagsága alól. MDP KV Titkárság 1950. február 15. MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 86. ő. e.

¹¹⁸ LŐRINCZ LAJOS: *Kovács István (1921–1990)*. Emlékbeszéd az MTA Elhunyt Tagjai Felett. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 2001, 11 p.

¹¹⁹ A Kari Tanács 1950 szeptember 9-i ülésén az Alkotmányjog 1950-51. tanévi főkéllégium, valamint az „Alkotmányjogunk fejlődése a felszabadulástól az alkotmányig” című speciálkéllégium előadására 1353/1949-50.

MTA Állam- és Jogtudományi Intézet igazgatóhelyettese lett. A szegedi Állam- és Jogtudományi Karon, 1954 októberétől kezdődően, tanszékvezető egyetemi tanárként tevékenykedett.¹²⁰ Ám az egyetemre történt beilleszkedése sem maradt érintetlen a felsőoktatás egészében ekkoriban lezajlott konfliktusok sorozatától.

A történelem tanúbizonysága szerint, a nagy társadalmi, politikai átalakulások ezek radikalizmusának függvényében, kisebb-nagyobb mértékben, újrarendezik a társadalmi csoportok hierarchiáját, egymáshoz való viszonyukat. Ezek közül a társadalom egészére, vagy annak egyes alrendszeire vonatkozó döntéshozatal során, meghatározó szerepet betöltő elitek cseréje, változása jelzi leginkább a társadalom átstrukturálódásának mélységét és kiterjedtségét. Nem csak azért áll a politikai elitváltás a társadalmi átrendeződés középpontjában, mivel a feltörekvő hatalmi szereplők új célokat, módszereket, értékeket, igényeket, szükségleteket, érdekeket preferálnak, majd a társadalom elé követendőként azokat állítják, de mert a társadalom különböző szegmenseiben szintén végbemenő átcsoportosítást, hatalmi eszközeikkel befolyásolhatják. Tipikus példa erre, amikor a tulajdonviszonyok hatalmi-politikai eszközökkel átalakítása nem egyszerűen a gazdasági elitváltást célozza meg, de egész rétegeket, társadalmi csoportokat, osztályokat szüntethet meg, vagy hozhat létre újonnan.

1945-öt követően erős, természetes mobilizációs törekvések jelezték, hogy a társadalom többsége élni akar a háború előtti zárt, konzervatív társadalom korlátainak a lebontási esélyeivel, és hogy szereplői kívánnak lenni a társadalom demokratizálódási folyamatainak.¹²¹ Ennek a spontán mobilizációnak a felgyorsítását és részben irányának módosítását célozta, az osztályharc jegyében politizáló, a munkásosztály, a dolgozó nép nevében fellépő, de az egyre partikulárisabb érdekek megvalósítására szorító kommunista párt. Az államosítások, a magántulajdon felszámolása, az iskolarendszer szovjet mintájú átalakítása mellett, a hagyományos értelmiségi réteg, a tudomány, a művészet elleni támadások jelezték ezeket az alig leplezett szándékokat.

Az értelmiségi elit, a professzori kar – akárcsak a teljes Akadémia – ellehetetlenítése a Gerő Ernő¹²² vezette Magyar Tudományos Tanácsra hárult. E testület az 1948. szeptember 8-án megalkotott XXVII. tc. értelmében „a magyar tudomány és felsőoktatás irányításában” rendelkezett önálló jogosítványokkal. A Tanács funkciója, az oktatói állomány átalakításán túl, az egyetemi autonómia felszámolása, jogosítványainak átértelmezése és a pártkontroll mechanizmusainak kiépítése volt.¹²³ Az egyetemek káderhelyzetére, a (kényszer) nyugdíjazásokra és a visszaminősítésekre vonatkozóan 1949. szeptember 16-án, a Magyar Dolgozók Pártja Kulturpolitikai Osztályának Tudományos Bizottsága már húsz professzor előzetes nyugdíjazásáról döntött: „Előterjesztés egyetemi tanárok nyugdíjazása, kinevezése tárgyában”. Szaporodtak a betöltetlen professzori helyek, a párttestület közel negyven professzor leváltását irányozta elő, az 1948–50. évi reformok során egész karok szűntek meg. Ezek tanárai, szinte kivétel nélkül, nyugdíjba vagy rendelkezési állományba kerültek.

---

jk. szám alatt Dr. Kovács István tanszékvezető megbízását fogadta el.

¹²⁰ A Minisztertanács Kovács Istvánt, az Állam- és Jogtudományi Intézet osztályvezetőjét, a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Államjogi tanszékére tanszékvezető egyetemi tanárrá 1954. évi szeptember hó 1-i hatállyal kinevezi. Magyar Közlöny, 1954. szeptember 9. 66 p.

¹²¹ Jellemző példa erre az autonóm indíttatású mobilitásra a Népi Kollégiumok Országos Szövetsége (NÉKOSZ) mozgalom. Az 1930-as években született népi kollégiumi eszme nyomán a háború után akarták megteremteni a tanulás, az értelmiségivé válás esélyét a szegény sorsú, többnyire paraszti származású gyerekeknek. A Rajk-perhez kötve számolták fel 1949-ben. Pataki Ferenc: A Nékosz-legenda. Osiris, Budapest, 2005. 515 p.

¹²² Gerő Ernő (1898-1980) politikus; 1944 végétől az MKP, ill. az MDP KV, 1945-től a PB tagja 1956 októberéig. A gazdaságpolitika legfőbb irányítója. 1952 és 1956 között miniszterelnök-helyettes, 1953-1954-ben belügyminiszter. 1948-tól 1951-ig az MDP KV főtítkárhelyettese. 1956 júliusától október 25-ig az MDP KV első titkára. 1956. októberétől 1960-ig a Szovjetunióban élt. 1962-ben a törvénysértések miatt kizárták a pártból.

¹²³ HUSZÁR TIBOR: Egyetemi tanárok leváltása, újak megbízása. In: uő. *A hatalom rejtett dimenziói. Magyar Tudományos Tanács 1948–1949.* Budapest. Akadémiai, 1995. 136-167 pp.

Iskolaalapító, nemzetközileg ismert professzorok szerepelnek e listán, akiknek teljes értékű pótlása nem is volt megoldható.¹²⁴

A szakmai és politikai feltételek hektikus változásait érzékelteti Kovács István, amikor felidézi Rákosinak, egy 1950 nyarán tartott Politikai Bizottsági ülésen tett kifakadását. A Belügyminisztériumot akkoriban vezető Zöld Sándornak címzett, elmarasztaló ítélete szerint „Maguk becsaptak bennünket, tönkretették az országot!... Analfabétákat állítottak olyan posztokra, ahol azelőtt egyetemet végzett szakemberek dolgoztak! Kiirtották az értelmiséget a közigazgatásból!» Ez a bíráló – nagyon hamar éppen az ellenkezőjére fordult – teszi hozzá Kovács István, alighanem szemtanúként. Alig három hét múlva ugyanis, Rákosi Mátyás személyesen megjelent a Belügyminisztérium kollégiumának ülésén, és elítélte az egész Belügyminisztérium vezetését azért, mert »bent hagyták az ellenséget a tanácsokban. A munkából lett személyzeti főosztályvezető, akit azért állítottunk erre a posztra, hogy öröködjék a proletáriátus érdekein, eltúrta, hogy beválasszanak a tanácsi funkciókba közel ötszáz régi jegyzőt, a nép ellenségeit.« Valójában olyan tisztviselőket, akik már 1945 előtt is dolgoztak a közigazgatásban. Határozatként közölte (ti. Rákosi – r. b.), hogy a legrövidebb időn belül ezeket is le kell váltani. A személyzeti főosztály vezetőjét azonnal leváltották, és büntetésként visszaküldték az üzembe, ahonnan »munkáskáderként« emelték ki.»¹²⁵

Természetesen a szegedi egyetemet is súlyosan érintette a pártpolitikai vezetés voluntarista káderpolitikája. A korabeli, hatásköri jegyzék szerint, több területen is egzisztenciális súlyú döntésekkel irányították, befolyásolták az egyetemi oktatók tudományos munkásságának alakulását. A káderhatáskör a következő fontosabb személyi ügyekre terjed ki: kinevezés, (választás), előléptetés, áthelyezés, felmentés, leváltás, visszahívás, alacsonyabb munkakörbe helyezés; kormánykitüntetés; magasabb szintű politikai és állami iskolára küldés; hosszabb időtartamú hivatalos külföldi kiutazás; fegyelmi eljárás kezdeményezésének engedélyezése.¹²⁶

A szegedi jogi karon, a káderpolitikai önkény áldozatául esett két legnevesebb professzora Bibó István és Szabó József volt. Ruzsoly József a „sors fintorá”-nak nevezi, hogy Szabó József ugyanazon az 1950. szeptember 8-i napon kapta meg,¹²⁷ a Bibóéval azonos tartalmú felszólítást,¹²⁸ bár nem levélben, hanem telefonon útján.¹²⁹ Végül 1950. szeptember 15-i keltezéssel, Tolnai Gábor, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium főosztályvezetője – az ügyiratszám kivételével – szó szerint azonos tartalmú levélben, hivatalosan is közli Bibó Istvánnal és Szabó Józseffel a minisztérium döntését: „Értesítem Önt, hogy az 1934. I. t. c. módosítása tárgyában kiadott 2.400/1949. Korm. számú rendelet 1. §-ának rendelkezése alapján tényleges szolgálata alól, azonnali hatállyal felmentem, és rendelkezési állományba helyezem”.¹³⁰ Bibó István ezután Budapesten lett könyvtáros, Szabó József pedig sikertelen disszidálási kísérlete után, börtönbe került.¹³¹

Témánk miatt nem is annyira az eltávolított professzorok, mint inkább a pótlásukra érkezett új oktatók a fontosak. Szabó József, a magyar és összehasonlító alkotmányjog, a

¹²⁴ Huszár Tibor: Még egyszer az „érdemes tudósok nyugdíjúgyei”-ről. uő. i. m. 165-167 pp.

¹²⁵ KOVÁCS ISTVÁN: *Alkotmányfejlődés*, 1988. i. m. 117. p.

¹²⁶ Javaslat a központi pártvezetés munkájának megjavítására és a Központi Vezetőség apparátusának átszervezésére. MDP Titkárság, 1950. március 22. MNL OL M–KS 276. f. 54. cs. 91. ő. e.

¹²⁷ Ezért is hibás az a közlés, miszerint Szabó Józsefnek „alig egy esztendő múlva Bibóéhoz hasonló sors jut osztályrészéül”. KERESZTURI JÓZSEF: *Bibó István, a könyvtáros*. Pro Pannonia, Pécs, 2010, 33. o.

¹²⁸ RUSZOLY JÓZSEF: „Mérték és minta sokak számára”. *Bibó István, a szegedi jogi kar professzora (1946-1950)*. Szeged, 1997. 3. 31. o.

¹²⁹ SZABÓ JÓZSEF: *Negyven év. Egy professzor útja az önkényuralom alatt*. In Szabó József: *Ki a káoszból, vissza Európába: életrajzi, jogbölcseleti, alkotmányjogi, és jogpublicisztikai írások*. Budapest, Kráter, 34. o.

¹³⁰ MNL CSML Jogi Kar XXVI. 6. d. 1949/50. 986. ő. e.

¹³¹ RÉVÉSZ BÉLA: *Bibó árnyékában? Bibó István és Szabó József csendes barátsága*. Világosság 2013. tavasz-nyár 327-354. o.

jogfilozófiának a professzora, Bibó István pedig a politika tanszék vezetője volt - a szegedi jogbölcseleti iskola nemzetközileg ismert reprezentánsai.¹³² Utóbbi helyére Antalffy Györgyöt nevezték ki,¹³³ előbbi üressé vált helyére pedig Kovács István került, 1954-ig félállásban. Némi eufémizmussal, „generációváltásról” is lehetne beszélni, hiszen előbbi 30, utóbbi 29 éves volt, ugyanakkor csekély számú és jelentéktelen minőségű publikációval a hátuk mögött, gyenge egyetemi kötődéssel. Ám döntőnek bizonyuló, tartós párttámogatással. Az események véletlen egybeesése folytán, a nómenklatúra (hatásköri jegyzék) éppen 1950. március 29-én történt elfogadását követően, az egyetemek rektorai, a dékánok, az egyetemi tanszékek vezetői, valamint az egyetemi tanárok státusaira vonatkozó kérdések eldöntését az MDP Titkársága, az Agitációs és Propaganda Bizottsághoz rendelte. Ez a döntés a korabeli adatok szerint 520 egyetemi vezető sorsát érintette.¹³⁴ Annak, hogy az egyetemen és főleg a jogi karon a professzori kar oszlopos tagjainak erőszakos lecserélése milyen burkolt averziókat szült, a forradalom napjaiban kapott különös jelentőséget.

VI. A marxista államjog szolgálatában

A fiatal Kovács István eddigi pályáíve, szervezeti beágyazottságának és politikai környezetének áttekintése, kevésbé ad választ arra, hogy elméleti munkásságának e korai időszaka, vajon függetlenedni tudott-e – és ha igen, milyen mértékben – a korszakot meghatározó sztálinista-rákossista indoktrinációs hatásoktól. (Nem felejtendő, hogy Kádár János belügyminisztersége idején, illetve Farkas Mihály¹³⁵ pártfőtitkár-helyettes irányítása alatt dolgozott a Belügyminisztériumban, valamint a pártközpontban.) Az utókor felől tekintve egy később kimagasló tekintélyűvé lett alkotmányjogásznak példátlan szakmai haszonnal járhatott, hogy már 26-27 évesen, közről szemlélhette a Magyar Népköztársaság Alkotmányának létrehozását, és beleláthatott az államszervezet átalakításának mélyebb (sötétebb) titkaiba is. A kérdés az, hogy ezeknek a hatalmi és jogi módszereknek, amelyek létrehozták a proletárdiktatúra népi demokratikus válfajának legszigorúbb alakzatát, vajon lehetett-e kívülálló – akár kritikai – megfigyelője, vagy gondolkodásában, értékítéleteiben a politika elvárásaival, konformista módon azonosulva, maga is az apologéták sorát gyarapította munkáiban. Azaz – visszautalva Herczegh Géza soraira – az „idő rostáján” vajon mi marad fenn ezeknek az éveknek a terméseiből.

Alkotás-lélektani szempontból nem kisebb a feladat: kettős identitással részt venni egy olyan játszmában, amelyben a köztisztviselő bürokratikus fegyelme és a végrehajtásra orientált attitűdje, folyamatosan konfrontálódik az önállóságra törekvő individuum kritikai gondolkodásának, független véleményalkotásának, és mindezek gondolati megformálásának igényével eszméinek és értékeinek objektiválásakor.¹³⁶ Négy évtizeddel később, az akkori alkotmányozási időszakára visszagondolva, Kovács István is igyekszik érzékeltetni a helyzet

¹³² SZABADFALVI JÓZSEF: *Volt egyszer egy szegedi iskola. A szegedi jogi kar szerepe a magyar jogbölcseleti gondolkodásban.* Szeged. 2000. november 11., 37–39 p.

¹³³ RÉVÉSZ BÉLA: *A szocialista állam és professzora. Szélgjegyzetek Antalffy György portréjához.* Jogelméleti Szemle, 2003/4. 1-25. o.

¹³⁴ A Titkárság által kiküldött bizottság javaslata a kádermunka átszervezésére a Sz.K.(b)P. [a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja] munkáját tanulmányozó bizottság jelentése alapján. Titkárság 1950. március 29. MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 92. ő. e.

¹³⁵ Farkas Mihály (1904-1965) kommunista politikus. 1945-től a kommunista párt Titkársága és a Politikai Bizottság tagja, a pártközpont Szervezési Osztályának vezetője, majd az MDP főtitkár-helyettese. Ő felügyelte a hadsereget és a rendőrséget, irányítása alá tartozott az pártközpont Adminisztratív Osztálya is. 1948-tól honvédelmi miniszter, egyik irányítója a koncepciók pereknek. 1956-ban kizárták a pártból, 1957-ben 16 év börtönbüntetésre ítélték. 1960. április 5-én egyéni kegyelemmel szabadult.

¹³⁶ ANDERS ERICSSON – ROBERT POOL: *Csúcsteljesítmény: a szakértelem és a kiválóság pszichológiája.* Budapest, HVG Könyvek, 2018. 303 p.

ellentmondásait: „Az igazság azonban az, hogy itt kevés idő állt rendelkezésre a begyűjtött adatok feldolgozásához és elemzéséhez. Annál több hasznukat láttuk később az alkotmány elfogadását követően. A kibontakozó új alkotmányjogi és közigazgatási jogi irodalom sokszor ezekre támaszkodott – erre egyébként az adott munkák többnyire utalnak is.”¹³⁷ Más helyen: „az 1949. évi alkotmányt is igen széles körű, sokirányú anyaggyűjtés és vizsgálat előzte meg. Nem a tudomány képviselőin múlt, ha ez az 1949. évi alkotmány szövegén egyáltalán nem látszott. Igazoláshoz hadd hivatkozzam azokra a művekre, amelyek lényegében az 1949. évi alkotmány előkészítése során összegyűjtött anyagra és vizsgálatokra épültek, és úgyszólván mindjárt az alkotmány elfogadása után megjelentek. Elsőként a Szegedi Egyetem Alkotmányjogi Tanszéke által 1950 végén, 1951 elején közreadott, és általam írt alkotmányjogi jegyzetet említhetem.”¹³⁸

Azt nem tudjuk, hogy a „tudomány képviselői” önmaguktól vajon milyen alkotmányt kívántak volna előkészíteni a politikai vezetés számára, de az ismert, hogy kik képviselték a döntés-előkészítéskor, legfelső szinten a tudományt. Biztató nyitásként, Kádár János belügyminiszter előterjesztésére, a Titkárság 1949 elején bizottság felállításáról határoz „az új alkotmány előkészítéséhez szükséges alkotmányok összegyűjtésére”.¹³⁹

Az alkotmány-előkészítő bizottság összetételéről csak három hónappal később döntenek, amely gyakorlatilag a már augusztusban elfogadott alkotmányra tekintettel, mindössze háromhónapnyi munkaidőt kapott. Bár a Bizottság összetételét látva, lehet, hogy ez egyáltalán nem is okozott problémát. A Titkárság ugyanis az alábbi határozatot hozta: „a bizottság elnöke: Rákosi elvtárs, tagjai: Gyöngyösi János,¹⁴⁰ Erdei Ferenc,¹⁴¹ Bognár József,¹⁴² dr. Ries István¹⁴³ elvtárs, dr. Beér János elvtárs, Révai József¹⁴⁴ elvtárs és Gerő Ernő elvtárs”. Az alkotmánytervezet irányelveinek elkészítésével, a Titkárság Beér elvtársat bízta meg azzal, hogy a dokumentumot egy hónappal később, még június hónap folyamán a Politikai Bizottság elé kell vinni. Az előkészítő munka két albizottságban zajlott.¹⁴⁵ Jogi vonalon a résztvevők: Ries István, Hajdú Gyula¹⁴⁶, Szabó Imre, Szebenyi Endre¹⁴⁷, Beér János, Orbán László¹⁴⁸, politikai vonalon pedig Donáth Ferenc¹⁴⁹, Farkas Mihály, Friss István¹⁵⁰, Gerő Ernő, Kádár János, Révai József és Kovács István.

Vélhetnénk, hogy Kovács István ezzel a határozattal, az alkotmányozás valódi centrumába, az alkotmányozás pártpolitikai-hatalmi központjába került – de erről szó sincs. Gyakori gondot jelent ugyanis, hogy a negyvenen évek végén és az ötvenes években, a hazai

---

¹³⁷ KOVÁCS ISTVÁN: *Alkotmányfejlődés*, 1988. i. m. 34 p.

¹³⁸ i. m. 93. p.

¹³⁹ Titkárság 1949. február 16-i ülése. MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 30. ő. e.

¹⁴⁰ Kisgazdapárti politikus, a párizsi megállapodást aláíró külügyminiszter. Ekkoriban a Magyar Nemzeti Bank Főtanácsának a tagja.

¹⁴¹ A Nemzeti Parasztpárt politikusa, az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminisztere. Ekkoriban földművelésügyi miniszter.

¹⁴² Kisgazdapárti politikus, ekkoriban belkereskedelmi miniszter.

¹⁴³ Szociáldemokrata politikus, ekkoriban igazságügyminiszter.

¹⁴⁴ Kommunista politikus, ekkoriban népművelési miniszter.

¹⁴⁵ Titkárság 1949. május 25-i ülése, MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 45. ő. e.

¹⁴⁶ Kommunista politikus, ekkoriban igazságügyi államtitkár

¹⁴⁷ Kommunista politikus, ekkoriban belügyi államtitkár.

¹⁴⁸ Kommunista politikus, ekkoriban a pártközpont Agitációs Osztályának vezetője.

¹⁴⁹ Kommunista politikus, ekkoriban a Földművelésügyi Minisztérium politikai államtitkára.

¹⁵⁰ Kommunista politikus, ekkoriban a pártközpont Államgazdasági Osztályának vezetője.

jogélet három azonos nevű, de teljesen eltérő szerepű Kovács Istvánt ismert,¹⁵¹ akiket olykor az utókor is össze tud téveszteni.¹⁵²

A bizottságok felállítását követően, a politikai vezetés kevesebb időt fecsért a készülő alkotmány tartalmi vonatkozásaira, mint annak propagandájára. Előbb önálló bizottságot hoztak létre az alkotmány szervezési és propaganda tervének kidolgozására.¹⁵³ Majd három héttel a törvényjavaslat parlamenti elfogadása előtt, határozat született az „alkotmány kampányterv”-ről is. Eszerint, „a Magyar Népköztársaság alkotmányának törvénybeiktatását össze kell kapcsolni egy széleskörű felvilágosító kampánnyal, amelynek célja az alkotmány megismertetése a legszélesebb dolgozó tömegekkel, és ennek kapcsán Pártunk, népi demokráciánk eredményeinek tudatosítása, a dolgozó néptömegek demokratikus patriotizmusának, a Párt, Rákosi elvtárs iránti szeretetének elmélyítése, politikai öntudatának emelése. Az alkotmány ismertetése és népszerűsítése kapcsán, szembe kell állítani eredményeinket, országunk, népünk mai helyzetét, egyrészt a horthysta idők nyomorával, jogtalanságával, másrészt a kapitalista országok helyzetével és dolgozóinak elnyomatásával”. Ezt követően, a határozat 12 pontban részletezi az alkotmány népszerűsítésének főbb szempontjait.¹⁵⁴

Ha arra vagyunk kíváncsiak, hogy az „igen széles körű, sokirányú anyaggyűjtés és vizsgálat, amelynek tapasztalatai a szakmai közleményekben is megjelentek”, vajon mennyiben tekinthetők független, önálló, esetleg szofisztikált kritikai gondolatok kifejeződéseinek, a Rákosi Mátyás vezette, Alkotmány-előkészítő Bizottság egyoldalú politikai akaratkinyilvánításaihoz képest - akkor csalódnunk kell. Közelebbről nézve, Rákosi Mátyás országközi beszédei, a kommunista irányítású sajtónak az alkotmány elfogadását köszöntő vezércikkei, a központi és helyi pártfórumokon elhangzott ünnepi beszédek, a legkülönbébb

¹⁵¹ A pártvezetésben szereplő Kovács István – aki az itteni alkotmányelőkészítő bizottság tényleges tagja – 1945 és 1953 között a pártközpont Szervező Bizottságát vezette, illetve a Központi Vezetőség titkáráként funkcionált. A Szervező Bizottság a Politikai Bizottság és a Titkárság után a harmadik legfontosabb testülete volt a pártvezetésnek. Elsősorban pártépítési munkával és operatív kérdésekkel foglalkozott, feladata a párt szerveinek és szervezeteinek – így az Adminisztratív Osztálynak – közvetlen irányítása volt. Kovács István tagja volt az Adminisztratív Osztály mellett működő Igazságügyi Pártkollégiumnak, gyakran képviselte a pártvezetés álláspontját a nyilvánosság előtt is, a sajtó tanúsága szerint gyakran hallatta a hangját jogi kérdésekben is. A másik Kovács István a Magyar Jogász Egylet megszüntetésével 1949-ben létrehozott Magyar Jogász Szövetség első főtitkára, a Budapesti Ügyvédi kamara vezetője, 1945-ös párttag, a Demokratikus Jogászok Nemzetközi Szövetsége Titkárságának tagja. Az MSZMP Titkárság 1957 augusztus 9-i ülésén eltávolította a MJSZ éléről. Az indoklás szerint: „A Szövetség válságát, amelyet többek között Kovács István személye és működése is előidézett, az ellenforradalom által okozott helyzet még jobban elmélyítette. Azok a hibák, melyeket Kovács elvtárs elkövetett, kedvező feltételt teremtettek ahhoz, hogy a jogászság jobboldali elemei támadást indíthassanak Kovács elvtárs személye és ezen keresztül a Jogász Szövetség ellen. Emellett, az ellenforradalom után a Jogász Szövetség elnökségének több tagja (köztük kommunisták is) Kovács István elvtárral szemben támasztott bizalmatlanságuk és tiltakozásuk kifejezéséeként tisztségükről lemondtak. A Szövetség többezres tagsága a Szövetségben kialakult helyzet következtében, tiltakozásul a jelenlegi vezetéssel szemben, nem fizeti a tagdíjakat, személyes távolmaradásával lényegileg megbénította a Szövetség egész működését. A tudományos dolgozók létrehívták a Jogász Egyletet, mellyel lényegében szervezetileg is kiváltak a Szövetségből. A Szövetség vezető szerveiben különböző csoportosulások alakultak ki. Kovács István elvtárs ellen és mellett. Ezek a belső harcok teljesen megbénították a Szövetség szervezeti életét és Így a Szövetség már hónapok óta gyakorlatilag sem működik, szervezetileg pedig teljesen széthullott.” Ezt követően Benedek Jenő lett a Magyar Jogász Szövetség főtitkára. [Titkárság 1957. augusztus 9. MNL OL M-KS-288. f. 7/11. ó. e.] Érdekes pillanat lehetett, amikor a Magyar Közalkalmazottak Országos Szabad Szakszervezetének II. kongresszusán mindhárom Kovács István megjelent. [Közalkalmazott, 1949. június 4.]

¹⁵² Maga Kovács István is hozzájárult a nevek keveredéséhez. „A burzsoá alkotmányos válsága” c. kötete forrásmunkáinak jegyzékében például saját munkái között felbukkan a „KOVÁCS ISTVÁN: *A Rosenberg-ügy*” (Budapest, Jogi és Allamig. K. 1953. 19 p.) munka is – „A kiadvány a magyar dolgozók elé tárja a Rosenberg-ügy hátterét, leleplezi a háborús uszítók újabb gaztettét” –, amelyről csak annak kézbevétele után derül ki, hogy a Magyar Jogász Szövetség akkori főtitkára a szerzője.

¹⁵³ Szervező Bizottság 1949. július 15. 276. f. 55. cs. 80. ó. e.

¹⁵⁴ Titkárság 1949. augusztus 3. MNL OOL M-KS 276. f. 54. cs. 56. ó. e.

propagandakiadványok, népszerűsítő brosrák, valamint a szakfolyóiratok tudományos igényűnek tekintett közleményei, tulajdonképpen ugyanazon a – ma már kissé megmosolyogtató – hivatalos agitáció „bikkfa”-nyelvén üdvözölték az alkotmányt, a dolgozó népet lelkesítő hangvétellel.

1945 nem csak a „polgári” jogelmélet képviselői számára jelentett korszakhatárt – foglalja össze a korszak jogbölcseleti változásainak sajátosságait Szabadfalvi József –, hanem a hazai marxista jogszemlélet „hivatalos” fellépésének is az éve. „Az eleinte másokkal szemben tanúsított tapintatosságot és empátiát, igen hamar fölvaltotta az ön- és céltudatos hangnemben fogalmazó, egyetlen igazságot ismerő retorika.”¹⁵⁵ Szabó Imre immár követelményként állítja a korabeli jogtudomány számára megfogalmazott maximáit:

„felhasználjuk a szovjet tudósok által gyűjtött tapasztalatokat s tanulunk munkáikból; küzdelmünkben rájuk támaszkodunk, segítségüket érezzük; a harcot azonban, melyet a szocialista tudomány hazai begyökerezéséért folytatunk, magunknak kell megvívunk... Ahogyan az új magyar társadalom küzd a múlt ellen a jövő építéséért, úgy kell küzdenünk nekünk is, hogy legyőzzük a körülöttünk és bennünk is még élő múlt tudományát, a polgári tudományt és jogtudományt s egyben építenünk kell saját tapasztalataink figyelembevételével, saját alapunk körülményeire mérve a szocialista tudományt és jogtudományt.”¹⁵⁶

A fiatal Kovács István azonban nem egyszerűen követi ezeket az intelmeket, de maximálisan azonosulni is tud velük. Sőt, amíg Szabó Imre a szocialista jogtudomány normativista válfaja felé kezdi venni az irányt, Kovács István mintha sokkal inkább a pártpropagandista szerepkört választotta volna. Írásaiban, jogértelmezésének fő hivatkozási alapja, a szovjet jogtudósok által elért nagyszerű eredmények, munkáinak célkitűzései között pedig első helyen áll annak bemutatása, ahogyan az új magyar társadalom, a szovjet minta nyomán, küzd a múlt ellen, a jövő építéséért.

1949 elején, Kovács István előadást tartott a haladó magyar jogászságról a Budapesti Ügyvédi Kamarában.¹⁵⁷ Azt már az *Állam és Közigazgatás* első számának bevezetőjéből is láthattuk, hogy Rákosi Mátyás, e tekintetben követendő irányt mutatott: Kossuth Lajos, Szemere Bertalan, Eötvös József, Szalay László nyomdokain kell visszanyúlni a harcos és haladó magyar tudomány történelmi hagyományaihoz. A téma napirendre került a Magyar Tudományos Akadémia Jogi Állandó Bizottsága 1951. november 10-én tartott ülésén is, amelynek összegzéseként Kovács István megállapította:

a konferencia „alkalmas volt arra, hogy a múlt jogának értékelésével kapcsolatosan eloszlason jó néhány, még ma is ható téves nézetet. Általában igen hasznos szempontokat adott a múlt jogának megítéléséhez, amivel nagymértékben viheti előre általában alkotmány- és jogtörténetünk marxista-leninista szellemben való, egyedül tudományos feldolgozását is.”¹⁵⁸

Súlyosabb marxista-leninista érveket is találhatunk a Jogászszövetségben, a kizsákmányolást biztosító burzsoá államhatalom elnyomó apparátusa ellen, illetve a

¹⁵⁵ Szabadfalvi József: *A marxista jogelmélet reflexiói a két világháború közötti magyar jogbölcseleti gondolkodásról*. In: uő: *A cselekvőségi elmélettől az újrealizmusig - Gondolat - Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának kiadványai 1*. Budapest, Gondolat, 2004. 218. p.

¹⁵⁶ SZABÓ IMRE: *A marxista jogelmélet előkérdéseihez*. (Különlenyomat a „Jogtudományi Közlöny” 1948. évi 23. számából.) Budapest, 1948, 4. o.

¹⁵⁷ IFJ. DR. KOVÁCS ISTVÁN: *A haladó magyar jogászság történelmi hagyományai*. Továbbképző előadásorozat az ügyvédjelöltek részére a Budapesti Ügyvédi Kamarában 1949 január 14-én. Jogtudományi Közlöny, 1949. 1-2. (A ritkán olvasható „ifj.” megjelölés nem feltétlenül az előadó 28 éves mivoltára utalt, sokkal inkább az említett három Kovács István körüli zűrzavart kívánta enyhíteni.)

¹⁵⁸ KOVÁCS ISTVÁN: *Haladó jogi hagyományaink kérdéséről*. Jogtudományi Közlöny, 1952. 3-4. 149. p.

proletariátus diadalmas forradalmának sikeres államszervezeti modellje mellett érvelő, 1950. május 3-án elhangzott, Lenin és Sztálin idézetekkel teletűzdelt előadásában.¹⁵⁹ Ha valaki fellapozná a pártzsargonban „kratnij kursz”-ként ismert, sok kiadást megért szovjet párttörténeti könyvet¹⁶⁰, könnyen felismerné azon gondolatok, mondatok, idézetek sokaságát, amelyek a szovjet rendszer példájának nagyszerűségét hirdetik:

*„A SzK(b)P a forradalom előtti Oroszország munkásmozgalma alapján, marxista körökből és csoportokból nőtt ki, amelyek felvették a kapcsolatot a munkásmozgalommal és szocialista öntudatot vittek bele. A SzK(b)P-t a marxizmus-leninizmus forradalmi tanai vezérelték és vezérik. Vezetői, az imperializmus korszakának, az imperialista háborúknak és proletárforradalmaknak új viszonyai közt tovább vitték, új fejlődési fokra emelték Marx és Engels tanait”.*¹⁶¹

Nem az a gond, hogy a marxizmus klasszikusai nyomán történik a proletárdiktatúra szovjet típusú állama történeti kialakulásának rekonstrukciója. Ez mind eszmetörténetileg, mind állam- és alkotmánytörténetileg természetes része az állam- és jogtudományi vizsgálódásoknak, ahogyan tapasztalhatjuk ezt a világ számos pontján. Ám az értéktelen deszkripció olyankor is átcsap ideologikus túlzásokba, amikor a kevesebb több lett volna.

*„A Szovjetunióban győzött a szocializmus. A szocializmus győzelme során elért eredményeket a Sztálini alkotmány rögzítette le. Mivel a kizsákmányoló osztályokat felszámolták, megszűnt a kizsákmányolás, a Sztálini alkotmány megszüntette az eddig fennállott választójogi korlátozásokat. Ezzel kiszélesítette a szovjet demokrácia alapjait. Lefektette a Szovjetunió egész államhatalmi szervezetének rendszerét. (...) A Lenin—Sztálin pártja vezette szovjet állam a legfőbb fegyver a szovjet nép kezében a kommunista társadalom építéséért folyó harcban. A történelem bebizonyította, hogy a nép erejéből született és a dolgozó nép legteljesebb támogatását élvező szovjet hatalom a legszilárdabb hatalom a világon. Az imperialistáknak azok a kísérletei, hogy ezt a társadalmi és államrendszert katonai beavatkozással megsemmisítsék, sorra kudarcot vallottak. A szovjet állam megerősödve és hatalmasan került ki a fasiszta agresszorok által rákényszerített háborúból is és ma éberén őrökdi az egész világ békéje felett.”*¹⁶²

A tizenöt évvel korábban elfogadott „Sztálini Alkotmány” évfordulója szintén kiváló alkalmat nyújtott a „szocialista szovjet demokrácia” ünneplésére.

„A Sztálini Alkotmány tetőzte be azt a világtörténelmi jelentőségű tény, hogy a Szovjetunióban győzelemre jutott a szocializmus, és a hatalmas szovjet ország dolgozói hozzákezdtek a kommunizmusba való fokozatos átmenet megvalósításához. A Sztálini Alkotmány teljessé tette a szocialista szovjet demokrácia győzelmét, a dolgozó nép hatalmát. Tovább szilárdította a munkásosztály vezető szerepét az államhatalomban azzal, hogy hatalmas mértékben kiszélesítette a munkásosztály diktatúrájának alapját. Törvénybe foglalta a szocialista társadalmi rend megingathatatlan biztosítékait. (...) Most, amikor a Sztálini Alkotmány törvényé válásának 15 esztendő évfordulóját ünnepeljük, amikor a Szovjetunió népei a kommunizmus építésén, a béke nagy építkezésén dolgoznak, és vezetik az egész világ dolgozóit

¹⁵⁹ KOVÁCS ISTVÁN: *A szovjetek a Szovjetunió politikai alapja*. Állam és Közigazgatás, 1950. 6-7.

¹⁶⁰ *A Szovjetunió kommunista (bolsevik) pártjának története - rövid tanfolyam*. (Szerkesztette a Szovjetunió Kommunista (Bolsevik) Pártja Központi Bizottságának Kommissziója. Jóváhagyta 1938-ban a SZUK(b)P Központi Bizottsága.) Budapest, Szikra, 1945. 372 p.

¹⁶¹ i. m. 4. p.

¹⁶² KOVÁCS ISTVÁN: *A szovjetek a Szovjetunió politikai alapja*. i. m. 450. p.

a háború tábora ellen, az emberiség szebb és jobb jövőjéért folyó küzdelemben, lehetetlen meg nem látnunk azt, hogy a Sztálini Alkotmány létrejöttének napjától kezdve, az emberi haladás hajtóereje, a világ dolgozóinak hatalmas erőforrása, az emberi haladásért világméretben folyó küzdelem éles fegyvere."¹⁶³

– mindezeket államjog-tudományi kutatási eredményeknek gondolva. Természetes az is, hogy a proletárdiktatúra népi demokratikus útjára lépett testvéri szocialista országok mind a Sztálini Alkotmányt – amely „egyre növekvő erejű fegyver a dolgozók kezében” – tekintik követendő mintának, példának.

„Népköztársaságunk alkotmányának megszerkesztésénél is a sztálini tanításokból indultak ki az alkotmány létrehozói. A Szovjetunió segítségével, dolgozó népünk kemény küzdelmei adták meg a lehetőségét annak, hogy szocialista alkotmányt hozhattunk létre. A Sztálini Alkotmány adta a nagy példaképet ahhoz, hogy meg is teremtsük népköztársaságunk alkotmányát. Rákosi elvtárs az alkotmányelőkészítő bizottság vezetője, alkotmányunk készítője, az egész dolgozó magyar nép meggyőződését kifejezve állapíthatta meg 1949. augusztus 17-én, az alkotmány előterjesztésekor mondott országgyűlési beszédében: »Népi demokráciánk minden sikerének, minden eredményének kiindulópontja, a Szovjetunió felszabadító harca és az a segítség, amelyet a magyarság megértő nagy barátja, Sztálin nyújtott és nyújt nekünk.« »Ezen a napon, amikor a magyar népi demokrácia új határkövét tesszük le, újra hálatelt szívvel és forró köszönettel fordulunk nagy segítőnek és támaszunk, a nagy Szovjetunió felé.« A Sztálini Alkotmány útmutatásai tanítanak meg bennünket arra, hogy minden eszközzel erősítsük dolgozó népünk államhatalmát, erősítsük pártunk vezető és irányító szerepét az állami munka minden területén."¹⁶⁴

Ha az ideológiai frázisokat leválasztjuk a szövegből, valójában a nyers valósággal találkozunk, azaz a szovjetizáció brutális őszinteségű leírásával. Kovács István fenti ünnepi gondolatai előadás formájában is elhangzottak. A Magyar Jogász Szövetség 1951. december 6-án a Sztálini Alkotmány 15 éves évfordulója alkalmából emlékünnepelet tartott. Az ünnepi beszédet dr. Kovács István egyetemi tanszékvezető, az Állam- és Jogtudományi Intézet osztályvezetője tartotta.

„A Sztálini Alkotmány nemzetközi jelentőségéből indult ki. Rámutatott arra, hogy a Sztálini Alkotmány a békéért és haladásért vívott harc állandóan növekvő erejű fegyvere volt és lesz. Kiemelte a Sztálini Alkotmány jelentőségét a népi demokráciák szempontjából. A Sztálini Alkotmány olyan okmány, amely sűrített formában tükrözi a szocialista államszervezés tapasztalatait. Befejezésül hangsúlyozta az előadó Sztálin elvtárs szerepét az alkotmány megalkotásában és méltatta az alkotmányt, mint az elmélet és gyakorlat egységének megtestesülését."¹⁶⁵

Ha azokról a vélt vagy valós problémákról esik szó, amely szerint egyes törekvések el akarják egymástól választani az egyetemeken zajló oktató munkát és az akadémiai műhelyekben folyó tudományos kutatómunkát, ebben is a szovjet útmutatásokhoz érdemes fordulni:

---

¹⁶³ KOVÁCS ISTVÁN: *A Sztálini Alkotmány nemzetközi jelentőségéről*. Állam és Igazgatás, 1951. 11-12. 566 p.

¹⁶⁴ i. m. 576. p.; azonos témából

¹⁶⁵ A Magyar Jogász Szövetség ünnepélye a Sztálini Alkotmány megalkotásának 15 éves évfordulója alkalmából. Jogtudományi Közöny, 1952. 1. 35 p.

„Ebben a vonatkozásban is meg kell szívlelnünk és következetesen érvényesítenünk kell a Szovjetunió tapasztalatait. A SzK(b)P. K. B.-a és a Szovjetunió Népbiztosai Tanácsának 1936. évi június 23-án kiadott határozata megállapítja : »A Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa és a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának Központi Bizottsága elítéli azt az elterjedt véleményt, hogy a főiskolák tanszékeinek nem szükséges tudományos kutatómunkával foglalkozni és pusztán oktató, pedagógiai tevékenységre szorítkozhatnak. A Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa és a SzK(b)P Központi Bizottsága rámutat arra, hogy a tudományos kutatómunka nélkül nem valósítható meg a főiskoláknál a szakemberek képzése, a tudomány mai követelményeinek színvonalán, elképzelhetetlen tudományos oktató káderek képzése és szaktudásuk emelése« ”.¹⁶⁶

Nagy segítséget jelentett e problémák megoldása terén, hogy Sztálin elvtárs nyelvtudományi cikkeinek megvitatása során kiderült:

„Jogtudósaink a magukénak tekintik a szocialista építés feladatait, a szocialista építés ügyét. Világossá vált, hogy jó részük, nemcsak elvileg fogadja el a marxizmus-leninizmus tanításait, hanem tudományos munkája során, valóban alkotó módon alkalmazni is törekszik azokat. Ugyanakkor a nagygyűlés¹⁶⁷ felszínre hozta a meglévő, komoly elvi hibákat. Megmutatta, hogy széles körben hiányos még a marxista-leninista felkészültség, jogtudósaink nem ismerik eléggé a szovjet jogtudomány eredményeit.”¹⁶⁸

Miként a szocialista társadalom építésének minden területen, úgy természetesen a jogtudományi kutatások vonatkozásában is a tervszerűség fokozása a garancia a halaszthatatlan feladatok sikeres megoldására:

„A tudományos tervezésnél nem vesszük megfelelően figyelembe a gyakorlat követelményeit s így tudományos munkánk nem szolgálhatja eléggé a szocializmus építését. (De) ma már adva vannak azok a feltételek, amelyekre támaszkodva megállapíthatjuk, hogy népi demokráciánk jogtudománya teljesíteni fogja az ötéves tudományos terv ráeső részét.”¹⁶⁹

Önálló fejezet lehetne az 1953-ban megjelent¹⁷⁰ monografikus igényű munka, a „burzsoá alkotmányosság”¹⁷¹ korabeli fogadtatása, és megítélésnek későbbi változásai. Kari kollégája, Antalfy György a mű fő erényeként említi, hogy a munka tudományos jellege és népszerűsítő volta nem zárja ki egymást. Ugyanis „a marxista tudományt, s így a jogtudományt is a néppel való összeforrottság mellett, az is jellemzi, hogy nem kódösít és éppen ezért, olyan közérthető formában fejezi ki a legkomplikáltabb összefüggéseket is, hogy azok mindenki számára érthetők.” Másik erénye, hogy a könyv „sikerrel használja fel Sztálin zárszavát,

¹⁶⁶ KOVÁCS ISTVÁN: *A Jogi Állandó Bizottság munkájáról*. A MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei, 2. kötet, 1952. 94. p.

¹⁶⁷ Utalás Fogarasi Bélának, az MTA Filozófiai Intézete igazgatójának az Akadémia 125 éves fennállása alkalmával az 1950 decemberi nagygyűlésén elhangzott előadására. FOGARASI Béla: *A társadalmi-történeti tudományok helyzete és feladatai Sztálin elvtárs új munkáinak megvilágításában*. Társadalmi Szemle – 1952. 1. 42-51 pp.

¹⁶⁸ KOVÁCS ISTVÁN: *A Jogi Állandó Bizottság munkájáról*. i. m. 94. p.

¹⁶⁹ i.m. 101. p.

¹⁷⁰ Az Alkotmányjogi Tanszék munkásságáról szóló 1951. évi beszámolóéból, amelyet Kovács István távollétében Szentpéteri István ismertetett a Kari tanács előtt, kiderül, hogy már befejezés előtt áll a „Burzsoá alkotmányosság válsága” című monográfia, de az is, hogy ennek "Az imperialista államok választási rendszere mind a népakarat meghamisításának az eszköze" című tételét Szentpéteri István dolgozza ki. Ez a fejezet végül "A burzsoá választások az igazi népakarat meghamisításának eszközei" címmel került a kötetbe. Kari ülés, 1951. november 26. 65. p.

¹⁷¹ KOVÁCS ISTVÁN: *A burzsoá alkotmányosság válsága*. i. m. 243 p.

amelyet a Szovjetunió Kommunista Pártja XIX. Kongresszusán mondott: bemutatja, hogy a burzsoá országok kommunista és demokratikus pártjai, ezen tanítások alapján is milyen erőteljesen harcolnak a béke, a szabadság és a nemzeti függetlenség védelmében.”¹⁷²

Vas Tibor, az Állam és Jogtudományi Intézet igazgatója, elismerésre méltónak tartja „Kovács elvtárs” megállapítását, hogy „a burzsoá alkotmányok valamennyi jellemző vonása levezethető a tőkés termelési viszonyok sajátosságaiból. Ebből következik, hogy az úgynevezett burzsoá alkotmányosság lényegében bilincs a dolgozók számára. A kizsákmányolt osztályok természetesen e bilincsek lerázására törekednek, s harcukkal gyakran kényszerítik a burzsoáziát, hogy az elnyomottak érdekeit szolgáló egyes tételeket is beiktasson az alkotmányba. A dolgozók által kivívott jogok törvénybeiktatása azonban még nem jelenti azok tényleges megvalósulását. Az alkotmány megtartása a burzsoáziának csak addig érdeke, míg az a kapitalista rend megszilárdítását szolgálja. (...) E könyv a tudomány erejével segít meggyőzni az olvasót arról, hogy a kapitalista társadalmi rend bukása elkerülhetetlen, és hogy a munkásosztály, a dolgozók számára az egyedüli kivezető út a szocialista forradalom.”¹⁷³

A könyvet, ahogyan Kovács István korabeli munkáit általában is, az alkotmány- és jogtörténeti, valamint eszmetörténeti mondanivaló gyakori összefonódása jellemzi, az aktuális ideológiai és politikai szlogenekkel együtt. Mai szemmel nézve, ez olykor a mű olvashatóságának rovására megy. Nehéz tudományos tartalmat felfedezni például egy olyan gondolatmenetben, amely szerint

*„Az alkotmány és alkotmányosság burzsoá magyarázói napjainkban igen jó szolgálatokat tesznek az alkotmányosság teljes felrúgására törekvő monopolizációk számára. Ideológiai segítséget nyújtanak ahhoz, hogy a monopolizációk legagresszívabb körei, a brutális osztálynyomás egy-egy újabb fasiszta eszközt a múlt reakciós intézményeivel leplezzék és tegyék elfogadhatóvá. A fasiszmus egyes intézményeit úgy tüntetik fel, mint az »ősi«, idegen hatásoktól »meg nem fertőzött« alkotmány »helyreállítását«”.*¹⁷⁴

A kötet zárásaképpen, a szocialista alkotmány és alkotmányosság felmagasztalásán túl, a korszak publikációnak jellegzetes műfaji kelléke is felbukkan, az *argumentum ad hominem*, jelen esetben utolsó szóként Leninre való hivatkozás, amely taktikai kelléket a korabeli szerzők és szerkesztők, lektorok csak „vörös fark”-ként emlegettek.¹⁷⁵

„Ma a felépült szocializmus vívmányait rögzítő szovjet alkotmány és a népi demokratikus országok alkotmányai jelentik a lelkesítő példaképet a világ minden dolgozója számára. Ezek az alkotmányok teljes világossággal mutatják a dolgozó tömegek számára, hogy csak a munkásosztály hatalma, a termelési eszközök szocialista tulajdona biztosíthatják a dolgozók

¹⁷² ANTALFFY GYÖRGY: *Megjegyzések Kovács István: »A burzsoá alkotmányosság válsága« című könyvéről.* Jogtudományi Közlöny, 1954. 9-10. 413. p.; Antalffy György a könyv szegedi vitája során a Kari Ülésen is előadta megjegyzéseit. A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar 1954. évi április hó 10-én megtartott VII. rendes tanácsulása. 8553-1/3-1954.jk.sz. Szegedi Tudományegyetem Jog- és Államtudományi kar üléseinek 1945 és 1960 közötti jegyzőkönyveit eredetiben a Szegedi Tudományegyetem Szaklevéltára őrzi. Digitális feldolgozásukat lásd: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/egyetemi_jegyzokonyvek_szeged

¹⁷³ VAS TIBOR: *Kovács István: A burzsoá alkotmányosság válsága.* Társadalmi Szemle, 1954. 6. 170., 174. p.

¹⁷⁴ KOVÁCS ISTVÁN: *A burzsoá alkotmányosság válsága.* i. m. 6. p.

¹⁷⁵ „A vizsgált időszakban és később gunyorosan használt vörös fark kifejezést kiemelő jelleggel, terminus technicusként használjuk. Ebben az értelemben a kifejezés jelentése a következő: olyan, általában egy írást, szöveget befejező szövegrész [gyakran tekintélyelvű idézet- r. b.], amely egyrészt didaktikusnak szánt tanulást kíván levonni a korábban írtakból, másrészt pedig - kissé bumfordi módon - ideológiai összefüggést próbál létrehozni az adott szöveg tartalma és egy külön meghirdetett, ám a szöveg összefüggésrendszerébe beilleszteni óhajtott ideológiai cél között. Ez az ideológiai cél lehet például politikai, nevelési-oktatási is. Nevéhez híven a vörös fark többnyire jól észrevehetően elárulja, leleplezi magát, éppen döcögőssége miatt.” RÁCZKEVI ÁGNES: *Mesekommunizmus.* Médiakutató 2002. 1. 49. p.

*legszelesebb jogainak valóságos érvényesülését. A szocialista alkotmányok ma valóban »világító fáklyaként« mutatják az utat az imperialista országok elnyomott milliói számára. Megmutatják, hogy csak a szocialista állam és ennek alkotmánya biztosíthatja a világ minden népe számára az igazi nemzeti egyenjogúságot, továbbá azt a demokratikus államberendezkedést, mely valóban saját országának gazdájává teszi a felszabadult dolgozó népet. Ma is változatlanul valljuk Lenin szavaival, hogy: »A burzsoá demokrácia progresszív volt a középkorhoz képest. Most azonban nem elégséges a munkásosztály számára. Most nem hátrafelé kell nézni, hanem előre, a burzsoá demokráciának proletár demokráciával való felváltása felé.«.*¹⁷⁶

Talán nem túlzás, hogy Szilágyi Péternek, Szabó Imrére vonatkozó gondolatai – mutatis mutandis – érvényesek Kovács István korai munkáira is:

*„a szocialista jog sajátosságait nem az anyagi életviszonyokból, nem is magából a jogból, hanem az államból, pontosabban az arra vonatkozó klasszikus szövegekből kiindulva ismerhetjük meg. A szocialista normativizmus (pusztán verbális) materializmusa, etatizmusa és dogmatizmusa kapcsán, nem is annyira a dogmákhoz ragaszkodást tartom kiemelendőnek, hanem azt, hogy nem a valóságból indul ki, még csak nem is a propaganda által ábrázolt valóságból, hanem a klasszikus szövegekből, sőt azoknak is csak egy viszonylag szűk, kanonizált halmazából».*¹⁷⁷

Szamel Lajos, gyakori szerző- és kortársként, megértőbben viszonyul a problémához. Újságírói felvetésre, miszerint „a korszakra az jellemző, hogy rendszeresen és nagyon élesen támadják a burzsoá alkotmányosságot. Született is egy ilyen könyv: »A burzsoá alkotmányosság válsága«”, válasza a következő: „Ez merőben a politikai szituációra vezethető vissza. Hidegháborús évek voltak, amikor a politika azt sugallta: mindazt, ami »burzsoá«, el kell vetni.” Tartalmi bírálata viszont a következő:

*„Van alkotmányosság egy polgári társadalmi-politikai rendszerben, szocialista politikai-társadalmi rendszerben, de nincs szocialista alkotmányosság. Ugyanez áll a törvényességre és a demokráciára is. Tehát a társadalmi rendszer különbözősége jelezheti azt, hogy ez egy polgári ország, ez egy szocialista ország, de az alkotmányosság, törvényesség stb. se nem burzsoá, se nem szocialista; vagy van, vagy nincs.»*¹⁷⁸

Stílusában és tartalmában az idézett szövegek nem összefüggéseikből kiragadott példák, általában is az ekkoriban megjelent, szakmainak szánt munkák általános ismertetőjegyeit hordozzák¹⁷⁹. Hogy elvárható volt-e a szövegek ilyen mértékű politikai és ideológiai megterhelése, arra Szamel Lajos is kereste a választ: „Igen, a szerkesztés egyben lektorálás és cenzúra is volt. A szerkesztő a fejével felelt érte. Azt viszont nehéz eldönteni, hogy ki »ugatta túl« a kötelező penzumot.»¹⁸⁰ Az alkotmány politikailag túlfűtött bevezető sorai például zökkenőmentesen belesimulhattak bármilyen tudományosnak szánt korabeli publikáció mondatai közé, nem idegenek azoktól: „A nagy Szovjetunió fegyveres ereje felszabadította országunkat a német fasiszták igája alól, szétzúzta a földesurak és nagytőkések népellenes

¹⁷⁶ KOVÁCS ISTVÁN: *A burzsoá alkotmányosság válsága*. i. m. 237. p.

¹⁷⁷ SZILÁGYI PÉTER: *Marxizmus és jogelmélet*. Világosság, 2004. 4. 29. p.

¹⁷⁸ LUKÁCS BÉLA: Tudományunk az ötvenes években. A jogtudomány szűk ösvénye. Interjú Szamel Lajossal. *Élet és Tudomány*, 1990. 29. 903. p.

¹⁷⁹ Lásd: RÉVÉSZ BÉLA: *Adalékok a magyar jogi nyelv szovjetizálásának kérdéseire*. Sapere aude. Ünnepi kötet Szilágyi Péter hetvenedik születésnapja tiszteletére. (Szerk. Zsidai Ágnes - Nagypál Szaboles). ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2017. 157-167 pp.

¹⁸⁰ i. m. 904. p.

államhatalmát, megnyitotta dolgozó népünk előtt a demokratikus fejlődés útját. A régi rend urai és védelmezői ellen vívott kemény küzdelmekben hatalomra jutva, a magyar munkásosztály, szövetségben a dolgozó parasztsággal, a Szovjetunió önzetlen támogatásával újjáépítette háborúban elpusztult országunkat. Évtizedes harcokban megedződött munkásosztályunk vezetésével, az 1919. évi szocialista forradalom tapasztalataival gazdagodva, a Szovjetunióra támaszkodva, népünk megkezdte a szocializmus alapjainak lerakását, s országunk a népi demokrácia útján halad előre a szocializmus felé.”¹⁸¹

Kovács István „*A burzsoá alkotmányosság válsága*” c. könyvét kandidátusi értekezésésként, 1955. augusztus 1-én védte meg. A disszertáció opponense Szabó Imre, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja és Beér János, a jogtudományok kandidátusa volt. Az opponensi vélemények és a kialakult vita nyomán, a kiküldött bírálóbizottság megállapította: „a jelölt munkájával nemcsak marxista módszerű tudományos kutató tevékenységéről, hanem számottevő új tudományos eredményekről is tanúságot tett. Munkája, a hazai tudományos körökön kívül, jelentős nemzetközi érdeklődést is kiváltott. (Bolgár nyelvre lefordították, cseh nyelvű kiadása folyamatban van.¹⁸²) A mű az első szocialista államjogi monográfia irodalmunkban. A jelölt bebizonyította, hogy e hatalmas problémakör szocialista és burzsoá irodalmát és joganyagát behatóan ismeri. Érdeme, hogy kutatásait olyan területekre is kiterjesztette, amelyek mind a hazai, mind a külföldi államjogi irodalomban eddig csaknem feltáratlanok voltak. Ilyen különösen a gyarmati alkotmányok kérdése. Az opponensi véleményekre és a hozzászólásokra adott válaszai magas színvonalon állottak. Műve tudományos igényességével beillik a jelölt korábbi és újabb széles tudományos munkálkodásának keretébe.”¹⁸³ A bírálóbizottság egyhangú javaslata alapján a Tudományos Minősítő Bizottság Kovács Istvánt a jogi tudományok kandidátusává nyilvánította.

Három évtizeddel később, mintha már maga Kovács István is kissé (ön)kritikusabban szemlélte volna fiatalkori teljesítményét. Legalábbis ezt érzékelteti könyvére vonatkozó enyhén ironikus megjegyzése: „»A burzsoá alkotmányosság válsága« címmel közreadott könyvem is, ami igaz, csak 1953-ban jelent meg, de kézírata már 1951-ben elkészült, és csak a lektorok és szerkesztők beavatkozásán múlt, hogy kiadása két esztendőre késett. *A két évi várakoztatás és a lektori beavatkozás persze nem emelte a munka színvonalát.*”¹⁸⁴

Az adott időszakra nézve a szovjet tömb kialakításának két, szorosan egymáshoz kapcsolódó szakaszát különbözteti meg Charles Gáti. A folyamat első korszakát 1945-1948-ban, a „satellization” – „csatlóssá válás” – jellemezte, amely során Moszkva a kelet-európai országokat a Szovjetunió szövetségeseivé tette; majd ezt követte 1948 után a „Sovietization” – a „szovjetizáció”, amikor a térségben a belső politikai, gazdasági, kulturális és társadalmi viszonyok, struktúrák, intézmények és életkeretek a szovjet normáknak, érdekeknek, mentalitásnak és értékeknek megfelelően alakultak át. A fiatal Kovács István belügyi, pártalkalmazotti tevékenységével, és ettől nem elválasztható publikációival, a maga posztjain szemlátomást aktív résztvevője volt ezeknek a folyamatoknak, gyors előmenetele során megbízatásait mindenkori feladataival világnézetileg is őszintén azonosulva látta el.

7. Forradalmi kritikák

Mindaz, ami pályafutása első tíz évében Kovács Istvánnal történt, túlzás nélkül nevezhető „karriertörténetnek”. Az 1945 után egyre fontosabb állami és politikai pozíciókban

---

¹⁸¹ 1949. évi XX. törvény - a Magyar Népköztársaság Alkotmánya, preambuluma. (közlönyállapot 1949.VIII.20.)

¹⁸² Téves információ. Cseh nyelven valóban megjelent a könyv 1956-ban, de a bolgár nyelvű fordítás nem készült el.

¹⁸³ Az MTA Filozófiai és Történettudományok Osztályának Közleményei 7. kötet (1955-1956) 4. 648 p.

¹⁸⁴ KOVÁCS ISTVÁN: *Alkotmányfejlődés*, 1988. i. m. 93. p.

kapott jelentős megbízások jelzik felfelé ívelő pályáját: tudományos folyóirat szerkesztője, publikációk sokaságának szerzője, tekintélyes egyetemi tanár, tanszékvezető, jogi kari dékán, akadémiai intézet igazgatóhelyettese, állami elismerések kitüntetettje. Másoknak egész életre szóló program, amit alig egy évtized alatt elért. Éppen ezért érdemes kitérni ennek a lendületesen induló életútnak azon pontjára, amikor nagyon közel került ahhoz, hogy megtörjön ez az ígéretes pályáiv. Kevésbé ismert, de emberi és szakmai életútja mélypontjának tűnik mindaz, ami a szegedi egyetemen a forradalom napjaiban történt. Ha belügyminisztériumi előélete, többé-kevésbé ismert is lehetett, a pártközpontban betöltött szerepe korábban semmiféle nyilvánosságot nem kapott. Amikor tehát addigi oktatói és tudományos pályafutását, az egyetemi és kari vezetés 1956. október végén sztálinista elkötelezettsége és párthűsége eredményének minősítette, leginkább a fentiekben már említett publikációk ismeretére, illetve nyilvános politikai-közéleti szerepléseinek tényeire támaszkodhattak.

A történetek hiteles rekonstrukciójára, az iratok titkosítása miatt, a rendszerváltásig nem volt lehetőség, a vonatkozó dokumentumok más részei végleg eltűntek, megsemmisültek. A forradalom után az egyetemen, a városban, ahogyan az ország egészében, a félelem légköre uralkodott, az események résztvevői hallgattak, később emlékeik már megfakultak. A Kádári sajtópolitika hamis, megtévesztő propagandával igyekezett meg nem történné tenni a forradalom nem kívánatos eseményeit, vagy éppen saját hamis információikat kívánták elfogadtatni a nyilvánossággal. A szegedi egyetem vonatkozásában, ennek részeként indított, leleplezőnek szánt cikksorozatot – nyilván pártmegrendelésre – a városi napilap, a Délmagyarország prezentálta. A dezinformációs tájékoztatás, szándékai ellenére, akaratlanul mégis tartalmazta a valóság olyan elemeit, amelyek a hamis hírbe hozáson túl, valódi információt jelentettek azoknak, akik tudtak a „sorok között olvasni”,

„Lapunk az utóbbi időben rendszeresen és egyesek szerint a szükségesnél többet foglalkozott az egyetem ügyeivel. Mivel a »magas erkölcsi testület« több tagja vezető szerepet vállalt az ellenforradalmi események irányításában, ezért a politikai helyzet tisztázására nagy szerepe volt azoknak a cikkeknek, amelyek leleplezték a szakember pártatlan álláspontjáról az ellenforradalom oldalára került »apolitikus«, vagy renegát elemek működését”

– indította 1957 nyarán a névtelenségbe burkolózó újságíró a cikkét.¹⁸⁵ Az írás, amely nagyrészt Bónis György jogtörténész professzor dezavválását célozta, kitért a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának, 1956. november 2-án, a kar tanácsstermében tartott tanszékvezetői értekezlet eseményeire is. A Bónis György elleni fő vádpont szerint, ezen az értekezleten „heves és a saját politikai nézeteit is leleplező támadást intézett Kovács István professzor ellen is. aki, mint Bónis mondja: »könyvében, mely külföldre is kikerült – a burzsoá országokat nagyon egyoldalúan mutatta be«. Ez aztán világos beszéd. Kovács István bűne az, hogy a burzsoá országokról megmondta, hogy azok burzsoá országok. Bónis György javaslata szerint, ezért a főbenjáró bűnéért, a kar »Kovács István egyetemi tanárt egyetemi professzori teendőinek ellátása alól azonnali hatállyal függessze fel, mert kétségtelen képességei mellett sem jogirodalmi munkásságának iránya, sem emberi magatartása nem nyújt biztosítékot arra, hogy a forradalomból folyó új feladatok ellátására képes legyen«”.¹⁸⁶

A későbbi iratfeltáró munkák eredményeként viszont egyértelművé vált, hogy közel sem személyes bosszúról, még kevésbé valamiféle kommunista-üldözésről esett szó az 1956. november 2-i tanszékvezetői értekezleten, hanem annak az egyetemi szintű morális

---

¹⁸⁵ Egy jegyzőkönyv margójára. Délmagyarország 1957. június 5. 5. p. (a cikksorozat további írásai alapján beazonosítható, hogy Szabolcsi Gábor az írás szerzője).

¹⁸⁶ A párt lapjaként megjelent Délmagyarország és a titkosszolgálatok közös játszmájára utal, hogy az újságíró a cikkében olyan információkra, nyomozati jegyzőkönyvekre, bizonyítékokra hivatkozhatott, amelyek a politikai perek iratai között szerepelve csak jóval a rendszerváltás után váltak hozzáférhetővé.

megtisztulási folyamatnak kívánt a része lenni, amelyet a hallgatóság és az egyetem vezetése, a forradalom kezdetétől szorgalmazott. A fenti Délmagyarország cikkre Bónis György 1957. június 5-én (nem közölt) helyreigazító nyilatkozatot küldött a szerkesztőségnek, amelyben kijelentette: „Az Antalffy György ügyében 1956. nov. 2-án tett javaslatomban kiemeltem, hogy a kar kommunista oktatóinak nagy többségét becsületesnek tartom. Javaslatomat nem politikai, hanem szakmai és emberi szempontok vezették. A Kovács István elleni javaslatot nem én tettem meg az ülésen.¹⁸⁷ Az utóbbi mondat kiegészítésére szolgál Bónis György visszaemlékezése, amely szerint, „amikor ezt a rektornál tárgyaltuk, én Antalffyt javasoltam, de Pólay kollégám hozzátette: »Kovácsot is!«”¹⁸⁸

Természetesen nem egyszerűen helyi követelésként fogalmazódott meg az oktatói kar tisztogatásának igénye. A „budapesti bölcsészhallgatók” aláírású röplap már 1956. október 10-án arra hívta fel a figyelmet, hogy „a mostani egyetemi oktatási rendszer szellemi nyomorékokat nevel, nem tudós szakembereket. Annak ellenére, hogy az állami vezetés ezt pontosan olyan jól tudja, mint mi, eddig semmilyen intézkedés nem történt a helyzet megjavítására.”¹⁸⁹ Baróti Dezső rektor, 1957. május 9-i gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyvében pedig, ez olvasható.¹⁹⁰ „Elhatározásom az volt, hogy az oktatói kart megtisztítom a kommunista nevelőktől, illetve a sztálinista, rákosista szektáns (sic!) személyektől.” Ha nem is ezekkel a szavakkal fogalmazhatott a rektor,¹⁹¹ szándéka – beleértve a marxista-leninista tanszék működésének felfüggesztését is – az egyetemi vezetés véleményét tükrözte. Fontos adalékkal járul hozzá az események közelebbi megismeréséhez Ruszoly József, aki Both Ödön elbeszélése nyomán, úgy tudja: 1956. október végén-november 1-jén vagy 2-án, az Oktatásügyi Minisztériumból állítólag fölszólítás érkezett¹⁹² – talán csak telefonon – az egyetemre: „mindhárom karról két-két, leginkább sztálinista professzor elbocsátására tegyenek javaslatot”.¹⁹³ Mindezek nyomán, a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán, állásából felfüggesztették Antalffy Györgyöt és Kovács Istvánt, a Bölcsészettudományi Karon pedig Karácsonyi Bélát¹⁹⁴, Mérei Gyulát¹⁹⁵ és Székely Lajost¹⁹⁶. Antalffy György és Kovács István egyetemi tanárokkal szemben az merült fel, hogy éveken keresztül, kifogásolható magatartást tanúsítottak és oktatói, valamint tudományos munkásságuk sem volt kielégítő.

Még szigorúbban fogalmazott 1956. november 8-án – tehát már a forradalom bukását követően – a Baróti Dezső rektor vezetésével ülésezett egyetemi tanács: „Antalffy György és Kovács István egyetemi tanárok, a sztálinista, rákosista politika megszemélyesítői voltak az állam és jogtudományi karon. Antalffy Györgynek ezen kívül, lényegében tudományos munkássága nincs¹⁹⁷. Ezen felül, nagy súllyal esik latba náluk emberi, erkölcsi immorális magatartásuk. Nevezettek felfüggesztését a munkaviszony érintetlenül hagyásával, az

---

¹⁸⁷ RUSZOLY JÓZSEF: *Egy lappangó jegyzőkönyv nyomában*. Szegedi Műhely, 2002. 1-2. 60-86 pp. Továbbá: uő.: *Egy lappangó jegyzőkönyv nyomában. (hatvan év múltán)*. i. m.

¹⁸⁸ BÓNIS GYÖRGY: *Pályám emlékezete* (közvettesen Ruszoly József) Szegedi műhely. 2007. 3-4. 126. p.

¹⁸⁹ Kiss Tamás és társai (MEFESZ) ÁBTL 3.1.9. V-145252/1-a.

¹⁹⁰ Idézi: BÁLINT LÁSZLÓ: *1956. A forradalom Szegeden*. Budapest, Magyar Politikai Foglyok Szövetsége, 2000. 186. p.

¹⁹¹ Baróti Dezső professzor természetesen tudta azt, ami a pártnyelv használói és a politikai rendőrség jegyzőkönyvírói előtt dokumentálhatóan évtizedekre ismertelen maradt, hogy mi a különbség a „szektáns” és a „szektás” között.

¹⁹² Az 1956. július 30-a és 1956. október 31-e között Kónya Albert az oktatási miniszter, majd 1956. november 12 és 1957. április 12-e között oktatásügyi kormánybiztosként töltötte be ezt a posztot.

¹⁹³ RUSZOLY JÓZSEF: *Egy lappangó jegyzőkönyv nyomában*. i. m. 237. p.

¹⁹⁴ Karácsonyi Béla akkoriban a szegedi egyetem történeti tanszék tudományos fokozat nélküli docense.

¹⁹⁵ Mérei Gyula akkoriban az Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszék vezetője volt.

¹⁹⁶ Székely Lajos akkoriban a szegedi egyetem történeti tanszék tudományos fokozat nélküli docense.

¹⁹⁷ Antalffy György bibliográfiája 1956 előttről valóban kevés szakirodalmi művet tartalmaz. Az állam- és jogelméleti jegyzetek mellett, melyekben társszerző volt, mindössze négy folyóiratcikk szerepel benne.

Egyetemi Tanács továbbra is fenntartja.¹⁹⁸ Egy másik érintett nem „felfüggesztésre”, hanem „eltávolításra” emlékezett: „Az egyetemen tartózkodtam, míg november 2-án Antalffy Györggyel, Kovács Istvánnal és az összes marxista tanszéki oktatóval egyetemben engem is el nem távolítottak”¹⁹⁹. A bölcsészkar tanács 1956. november 2-i ülésén viszont éppen arról döntött – és ez nyilván hatással volt a jogi kar hasonló jellegű döntéshozatalára is –, hogy „Mérei Gyula egyetemi tanárt és Karácsonyi Béla docenst mentsék fel a további tanszéki munka végzése alól, munkaviszonyuk érintetlenül hagyásával, az Oktatásügyi Minisztérium végleges döntéséig.”²⁰⁰ Ezért is tűnik megalapozatlannak az a közlés, amely szerint már az október 30-án megválasztott Szegedi Tudományegyetem Forradalmi Tanács döntött volna fenti személyi kérdésekben.²⁰¹

A jogi karon történeteket több munka is felidézi, általában dokumentumközlés, illetve forrásmegjelölés nélkül.²⁰² A forrásfeltárás munkáját – Bónis György irathagyatékának feldolgozásával – Péter László,²⁰³ illetve Ruszoly József²⁰⁴ végezték el, a tőlük megszokott precizitással. Schultheisz Emil,²⁰⁵ 1956 nyarán vette át a kar vezetését, miután már 1950 óta betöltötte a dékán-helyettesi tisztséget.²⁰⁶ Az ominózus november 2-i professzori értekezlet határozatát másnap küldte el Schultheisz Emil dékán az egyetemi vezetésnek:

Dr. Baróti Dezső Úrnak, a szegedi Tudományegyetem rektora, Szeged Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Dékáni hivatal Biz.

25/1956.jk.sz

Rektor Úr!

A november hó 2-án tartott professzori értekezlet határozata alapján javaslok az Egyetemi Tanácsnak, hogy Kovács István egyetemi tanárt professzori teendőinek ellátása alól azonnali hatállyal függeszse fel, mivel kétségtelen képességei mellett sem jogirodalmi munkásságának iránya, sem emberi magatartása nem nyújt biztosítékot arra, hogy a nemzeti forradalomból folyó új feladatok ellátására képes legyen. Szeged, 1956. november 3.

Dr. Schultheisz Emil, dékán”

Egyúttal javasolta az Egyetemi Tanácsnak, hogy „a törvénysértéssel eltávolított Bibó István egyetemi tanár az állam- és jogelméleti tanszékre visszahelyeztessék, és egyben bízza

---

¹⁹⁸ Eredeti dokumentum másolata, forráshely ismeretlen. Közli: BÁLINT LÁSZLÓ: *Rektor a forradalomban és a megtorlásban*. i. m. 71. p.

¹⁹⁹ Mérei Gyula, az Új- és Legújabb-kori Magyar Történeti Tanszék volt vezetőjének visszaemlékezése. In: ÚJSZÁSI ILONA: *A szabadság pillangója : 1956 Szegeden, az egyetemen : emlékezések, írások, dokumentumok*. Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egyesült Szövetsége, Szeged, Belvedere Meridionale, 2006. 345-346 pp.

²⁰⁰ BÁLINT LÁSZLÓ: *Rektor a forradalomban és a megtorlásban*. i. m. 55. p.

²⁰¹ *Magyarországi világi felsőoktatási intézmények az 1956-os forradalomban és szabadságharcban. A Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség kiadványai 3.* (Szerk. OSVÁTH ZSOLT, ZSIDI VILMOS) Budapest, 2007. 368-369 pp.

²⁰² FARKAS CSABA: *Az 1956-os forradalom*. in: Szeged története V. kötet: 1945-1990. szerk. Blazovich László, Csongrád Megyei Levéltár. Szeged, 2010. 148. p.; SCHMIDT K. PÉTER: *Kovács István emlékezete*. i. m. 90-92 pp.; BÁLINT LÁSZLÓ: *1956*. i. m. 186. p.; Szegedi felsőoktatási intézmények (összeállította Vajda Tamás) in: *Magyarországi világi felsőoktatási intézmények az 1956-os forradalomban és szabadságharcban*. 368-369 pp.;

²⁰³ PÉTER LÁSZLÓ: *A Szegedi Tudományegyetem az 1956-i forradalomban*. Dokumentum. Szegedi Műhely, 2001/3-4.; PÉTER LÁSZLÓ: *1956 előtt, alatt után*. Belvedere, Szeged, 2006. 228 p.;

²⁰⁴ RUSZOLY JÓZSEF: *Egy lappangó jegyzőkönyv nyomában*. i. m.; Továbbá: uő.: *Egy lappangó jegyzőkönyv nyomában. (hatvan év múltán)*. i. m.

²⁰⁵ Schultheisz Emil (1899-1983) 1945-ben hadbíró vezérőrnagy, 1949-től a szegedi egyetemen a büntetőjog tanára, 1956/57-ben a jogi kar dékánja. 1957. október 1-jével nyugdíjazták

²⁰⁶ Állam- és Jogtudományi Kar 1956.június 4-i kari ülésének 22. napirendi pontjaként szerepelt a „Javaslat dékán személyére”. Kari ülés, 8553-1/13/1956.jk.sz

meg az Egyetemi Tanács és a Forradalmi Tanácsa, az egyetemi tanári teendők ellátásával”.²⁰⁷

Az egyetemi vezetés,²⁰⁸ november 8-i ülésének jegyzőkönyve szerint, önálló napirendi pontban foglalkoztak a „felfüggesztettek” kérdésével: „Antalffy György és Kovács István egyetemi tanárok a sztálinista, rákosista politika megszemélyesítői voltak az Állam- és Jogtudományi Karon. Antalffy Györgynek ezenkívül, lényegében tudományos munkássága nincs. Ezenfelül nagy súllyal esik latba náluk emberi, etikai és immorális magatartásuk. Nevezettek felfüggesztését a munkaviszony érintetlenül hagyásával az Egyetemi Tanács továbbra is fenntartja. (...) Nevezettek felfüggesztésére a kialakult forradalmi helyzetből függetlenül is sor került volna. A fentieket hivatali teendőjük ellátása alól az Egyetemi Tanács felmenti, illetményét folyósítja, amíg illetékes felsőbb szerveknél nem véglegeződik ügyük.”²⁰⁹

Utoljára 1956. november 20-án ülésezett az Egyetemi Tanács a forradalom alatti összetételében. Ekkor a minisztériumi igényeknek megfelelően, ismét napirendre tűzték, a forradalom alatti felfüggesztések kérdését, hogy „higgadtabb légkörben újból megvitassák és kialakítsák a végleges álláspontjukat”. A jegyzőkönyv szerint „Antalffy György egyetemi tanárral kapcsolatban az állam- és jogtudományi kar tanszékvezetőinek többsége bizalmatlanságot fejezett ki. Nevezettnek éveken keresztül tanúsított elítélendő emberi magatartása, sok kívánnivalót maga után vonó oktatási tevékenysége, valamint tudományos munkásságának hiánya (...) alapján az Egyetemi Tanács fenntartja nevezett felfüggesztését, munkaviszonyának érintetlenül hagyása mellett.” Kovács István egyetemi tanárral kapcsolatban is megismételt bizalmatlanságukat fejezték ki: „Tudományos munkásságának hiánya, valamint elítélendő emberi magatartása miatt függesztették fel. Az Egyetemi Tanács továbbra is fenntartja a felfüggesztést munkaviszonyának érintetlenül hagyása mellett.”²¹⁰

Végül 1956. december 11.-én Baróti Dezső rektor levelet írt az Oktatásügyi Minisztérium felsőoktatási főosztályának. Ebben fegyelmi eljárás megindítását és lefolytatását kérte a minisztériumtól a Szegedi Tudományegyetem jogi karának állományába tartozó Antalffy György és Kovács István egyetemi tanárok ügyében. A korábbi indokoláshoz Antalffy esetében hozzátette a rektor, hogy "az egyetemi tanári funkció ellátására méltatlanná vált. Oktatói és tudományos tehetetlenségének palástolására éveken át folytatott a karon zavarkeltést.”²¹¹ Négy nappal később viszont már jogi formában, tételes munkajogi felelősségre vonást proponál az Egyetemi Tanács a Minisztérium felé, mintegy eliminálandó a határozataikat érő vádak, hogy ezek csupán az antikommunista beállítódású döntéshozók álláspontjait tükröznék.

*„Jegyzőkönyv, készült az Egyetemi Tanács 1956. december 15. napján tartott üléséről
Jelen vannak: Dr. Baróti Dezső rektor, Dr. Koch Sándor, Dr. Nyíri Antal, Dr. Schultheisz Emil
dékánok, Dr. Pólay Elemér rektorhelyettes.*

(...)

Schultheisz Emil jogi kari dékán előterjeszti indokolt egyetemi indítványát Antalffy György és Kovács István egyetemi tanárok ellen a terhükre fennforogni látszó, Antalffy György

²⁰⁷ PÉTER LÁSZLÓ: *A Szegedi Tudományegyetem az 1956-i forradalomban*. i. m. 8-9 pp.

²⁰⁸ A Szegedi Tudományegyetem ügyeit ugyanis a professzori és a docensi kar titkos szavazással és egyhangúan kifejezett bizalma alapján a „szűkebb tanács”, azaz „Egyetemi Tanács” viszi tovább. Az ülés résztvevői: Baróti Dezső rektor, Koch Sándor a természettudományi kar dékánja, Nyíri Antal bölcsészkar dékán, Schultheisz Emil jogi kari dékán, Pólay Elemér rektorhelyettes, Halász Előd egyetemi tanár, a germán filológiai tanszék professzora és Bónis György, a jogtörténeti tanszék professzora.

²⁰⁹ PÉTER LÁSZLÓ: *A Szegedi Tudományegyetem az 1956-i forradalomban*. i. m. 156-157 pp.

²¹⁰ Eredeti dokumentum másolata, forráshely ismeretlen. Idézi: BÁLINT LÁSZLÓ: *Rektor a forradalomban és a megtorlásban*. i. m. 79. p.

²¹¹ ÁBTL 3.1.9. V-143357. A nyomozati dosszié összefoglalója szerint „Baróti Dezső rektor (Szegedi Tudományegyetem) a forradalom alatt felfüggesztette a Marxizmus-Leninizmus Tanszék működését és több kommunista egyetemi oktató állását.”

vonatkozásában a Munka Törvénykönyve 112. §. 3. 4. pontjába, Kovács István ellen a Munka Törvénykönyve 112. §. 3. pontjába ütköző fegyelmi vétség miatt,²¹²s kéri, hogy az Egyetemi Tanács e javaslatot magáévá téve, tegyen előterjesztést a nevezettek ellen a fegyelmi eljárásnak az Oktatásügyi Minisztérium által leendő megindítása s egyben a nevezetteknek szabadságolása iránt.

Az Egyetemi Tanács a javaslatot magáévá teszi, és előterjesztést tesz az oktatásügyi kormánybiztoshoz²¹³ Antalffy György és Kovács István egyetemi tanárok ellen, a fent hivatkozott törvényszakaszokba ütköző és terhükre fennforogni látszó fegyelmi vétségek miatt. Egyben javasolja a nevezettek szabadságolását az eljárás lefolytatásáig.

Baróti Dezső rektor

Polányi Imre osztályvezető”

A helyzet hosszú távú rendezési elképzelését vázolja Baróti Dezső rektor abban az inkább személyes hangú, mint hivatalosnak tekinthető levelében, amelyet a „felfüggesztési” ügyek év végi lezárását célozva küldött Kónya Albert oktatásügyi kormánybiztosnak:

„Tisztelt Barátom,

szeretnék, ha nem veszed rossznéven, félhivatalos formában visszatérni legutóbbi beszélgetésünkre.

A Mérei-Karácsonyi-Székely ügyben nem látok okot felfogásunk módosítására, a jogi kar problémáit a Te nagyon figyelemreméltó megjegyzéseid után azonban, újra végiggondoltam, s megbeszéltem a jogi kari kollegákkal is. Ők a kar békéjét féltik Kovácstól, s leginkább viszolyognak, hogy Kovács Szegedre kerüljön vissza.

Felvetették azt is, hogy mivel Szabó József rehabilitációja folyik, Kovács tanszéke tulajdonképp felesleges lesz Szegeden,²¹⁴s így Kovács elmehetne Pécsre, ahol úgyis kevesen vannak professzorok. Pécsen az államjogot, Kovács stúdiumát jelenleg egy Bihari Ottó nevű tanszékvezető docens²¹⁵ adja elő, Kovács esetleg odakerülhetne egy amúgy is szükséges összehasonlító államjogi tanszékre, de ha Bihari eljönne Szegedre, itt is szívesen látnák. Ez azért sem lenne rossz, mert Bihari párttag, s idekerülése azt is dokumentálná, hogy nem a párttagok „kiűzéséről” van szó. Úgy hiszem, egy ilyen megoldás Kovácsnak is kedvezőbb lenne, mert Szegedre való visszakerülése esetén, az egész jogi kar, sőt az egész egyetem előtt kínos helyzetben maradna, a jogi kar dékánja pedig azonnal lemondana. Persze, én jól tudom, hogy Kovács Pécsre kerüléséhez pályázat vagy meghívás kell, s ez időbe kerül. A kérdést egyelőre áthidalná az, ha egy fél évre alkotó szabadságra menne, úgyis nagyon nehéz lesz neki mostanában, aki Pesten lakik, a Szegedre való eljárás, s az alatt talán sikerül a dolgot véglegesen lezárni.

A minap átadott fegyelmi javaslatokat²¹⁶ egyetemünk azonban nem vonja vissza, a minisztériumnak azonban mindig joga van arra, hogy egy-egy javaslatot ne fogadjon el.

²¹² 1953. évi 25. számú törvényerejű rendelet a Munka Törvénykönyvéről szóló 1951. évi 7. számú törvényerejű rendelet módosításáról és kiegészítéséről szerint:

„Mt. 112. § Fegyelmi vétséget követ el az a dolgozó, aki (...) 3. a munkafegyelmet, a tervfegyelmet vagy a szocialista munkaerkölc szabályait megsérti; 4. botránys vagy erkölcstelen életmódot folytat, vagy egyébként olyan magatartást tanúsít, amely munkakörének ellátására méltatlanná teszi.” Magyar Közlöny 82. szám. Budapest, 1953 november 28,

²¹³ Kónya Albert oktatásügyi kormánybiztosról van szó.

²¹⁴ Utalás arra, hogy Szabó Józsefet, 1956 tavaszán visszakerült a Karra az összehasonlító alkotmányjogi tanszék élére. Kinevezését Kónya Albert kormánybiztos 1956. december 22-én írta alá. „Most megint Európában vagyunk...” : Szabó József emlékkönyv [Szerk. Révész Béla] Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2014. 398. p.

²¹⁵ Bihari Ottó (1921-1983) Kovács István kollégája volt a Belügyminisztériumban a Tanulmányi Osztály helyettes vezetőjeként, 1950-tól a Közgazdaság-tudományi Egyetem oktatója. 1956-tól a Pécsi Tudományegyetem Államjogi Tanszékének vezetője.

²¹⁶ Utalás az Egyetemi Tanács 1956. december 15. napján hozott, említett határozataira.

Amennyiben Kovács esetében ezt tenné, sem a jogi kar, sem jómagam nem tekintenénk úgy, hogy a minisztérium nem foglalkozik kellő körültekintéssel javaslatainkkal.

Úgy hiszem azonban, hogy Antalffy esetében feltétlenül indokolt és szükséges az ügy fegyelmi kivizsgálása.

Végül engedj meg, hogy ismét szíves figyelmedbe ajánljam Szabó József jogi kari professzor rehabilitációs ügyét is. Ebben az ügyben levelemmel egyidőben, hivatalos felterjesztést küldtem. Elnézésemet kérem, hogy sokat fárasztalak a szegedi ügyekkel. Szeretném azonban elérni azt, hogy az új félévet viszonylagos nyugalomban, s a rég húzódó ügyek valamilyen rendezésével kezdjük.

Szeged, 1956. évi december 20.

Szíves üdvözlettel Baróti Dezső”²¹⁷

Kovács István 1956. július 4-én, a Kari tanács ülésén, leadta dékáni megbízását,²¹⁸ a kari testület pedig, Schultheisz Emil jelöltségét támogatta.²¹⁹ Ezt követően, 1957 márciusáig, Kovács István nem vett részt a Kari Tanács munkájában, pedig 1950 szeptemberétől alig múlt el a tanácskozás nélküle. A testület 1957 év első ülésén megerősítette Schultheisz Emil dékáni megbízását,²²⁰ de január végén, már a forradalom alatt az általa is támogatott felfüggesztések visszavonásáról határozott a Kari Tanács. A változatlanul Kónya Albert vezette Oktatási Minisztérium ugyanis, január 3-án – nyilván felsőbb pártszervek kezdeményezésére – átiratban fordult a Karhoz, amely Antalffy György és Kovács István egyetemi tanárok felfüggesztésének megszüntetését tartalmazta²²¹. Ennek ellenére, Antalffy György családi és egészségügyi okokra hivatkozással, január hó 18-án Budapestre való áthelyezés iránti kérelmet nyújtott be a minisztériumba.²²², a következő ülés pedig már tudomásul is vette, hogy „Antalffy György a Marx Károly közgazdaságtudományi Egyetemre történő áthelyezése, a hét folyamán elintézését fog nyerni”²²³. Mindezek ellenére, két héttel később, amikor a kari ülés egyetlen napirendi pontja Schultheisz Emil dékán – egészségügyi okokból történő – lemondása volt, Antalffy György újból megjelent az ülésen,²²⁴ 1957 őszén pedig már dékánként nyitja meg az új tanévet.²²⁵

Kovács István felfüggesztésének megszüntetése ellenére, csak 1957 márciusában,

²¹⁷ PÉTER LÁSZLÓ: *A Szegedi Tudományegyetem az 1956-i forradalomban.* i. m. 168. p.

²¹⁸ Kovács István dékán bejelenti, hogy az 1934-55. tanévben, akkor kapott dékáni megbízásával egyidejűleg az Állam- és Jogtudományi Intézet ezidő szerinti felügyeleti hatóságától, az igazságügyminisztertől fizetés nélküli szabadságot kapott ott betöltött osztályvezetői állása alól éppen annak érdekében, hogy a dékáni teendőket minél zavartalanabban láthassa el. Az eredetileg egy évi fizetés nélküli szabadságot az Intézet időközben megváltozott felügyeleti hatósága, a MTA további egy esztendővel meghosszabbította. Ez a fizetés nélküli szabadság 1956. szeptember 1-én lejárt. A MTA, az Intézet jelenlegi felügyeleti hatósága azzal a kéréssel fordult az Oktatási Minisztériumhoz, hogy járjon hozzá Kovács István tanszékvezető egyetemi tanár dékáni funkciója alóli felfüggesztéséhez és ahhoz, hogy a következőkben tanszékvezető egyetemi tanári állásának teljes állásúként megtartása mellett félállásúként ismét elláthassa az Intézet osztályvezetői, illetve igazgatóhelyettesi teendőit is. Ezt elsősorban azok a feladatok teszik indokolttá, amelyek a közeljövőben az Intézetre hárulnak az államszervezet demokratizálásával, egyszerűsítésével járó tudományos problémák megoldásában. Az OM az MTA kéréséhez hozzájárult. Ez szükségessé teszi, hogy a Kar jelen ülésében javaslatot tegyen a dékáni tiszt betöltésére.” Kari ülés, 1956. július 4. 8553-1/13/1956.jk.sz. 7. p.

²¹⁹ Antalffy György támogató felszólalásában kifejtette: „Schultheisz elvtárs azok közé tartozik, akik a felszabadulás előtt is behatóan foglalkoztak tudományos munkával; azon régi értelmiségiek közé tartozik, akik a felszabadulás óta határozott világnézeti változáson mentek keresztül. Oly fejlődést mutatott, hogy működése során a párt és a kormány célkitűzéseinek bizonyos, hogy eleget fog tenni.” i. m. 8-9 pp.

²²⁰ Kari ülés, 1957. január 5. 30/1957. jk.sz. 2. p.

²²¹ Az Oktatási Minisztérium 14/855-A7/2/1957.sz. átirata. Kari ülés, 1957. január 23. 41. p.

²²² Uo.

²²³ Kari ülés, 1957. február 7. 120/1957. jk. sz. 43. p.

²²⁴ Kari ülés, 1957. február 28. 221/1957. jk. sz. 53. p.

²²⁵ Kari ülés, 1957. szeptember 12. 758/1957. jk. sz.

összesen nyolc hónap kihagyás után tér vissza a kari tanács munkájába. Első felszólalásában szorgalmazta az általa írt „A Szovjetunió államrendszere” című jegyzet újbóli megjelentetését, mivel a korábban kiadott példányok már elfogytak.²²⁶ Nincs nyoma, hogy a forradalom alatt történtek hatására megfordult a fejében a Kar elhagyása, sőt, egy későbbi újságcikk szerint „»Hiányozna neki Szeged«, s ez is meghatározó oka volt annak, hogy nem cserélte föl a szegedi katedrát a nem kevésbé csábító fővárosi pozícióért. Bár az ajánlatok sokakat megszédíthettek volna, őt nem”.²²⁷ Pedig sérelmei – Szentpéteri István úgy emlékezik, hogy Kovács Istvánt a forradalom idején, a Szegeden fölmerült okokból, az MTA Állam- és Jogtudományi Intézete igazgató-helyettesességéből is el akarták távolítani – megmagyaráznák, hogy az első lehetséges alkalommal – Beér János halála után – aspirált a budapesti tanszék vezetésére.

Az ELTE Államjogi Tanszéknek a Művelődési Közlöny 1966. április 1-i számában meghirdetett egyetemi tanári állására Takács Imre, Bihari Ottó (az ő pályázata időközben „tárgyalanná” vált) és Kovács István nyújtott be pályázatot. Ugyanakkor még jóval a Közlönyben való álláshirdetés megjelenése előtt, már megkezdődött az érdemi döntés előkészítése. A kiküldött bíráló bizottság, a Kari Tanácsnak küldött előterjesztésében, „teljesítendőnek” tartotta Kovács István szegedi egyetemi tanárnak, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara Államjogi tanszékére fél állású egyetemi tanárként történő áthelyezése iránti kérelmét, miközben „helyesnek” tartotta Takács Imre egyetemi docensnek a meghirdetett egyetemi tanári állás elnyerése végett benyújtott pályázati kérelme alapján, az Államjogi tanszékre egyetemi tanárrá kinevezését.

Az 1966. március 29-i Kari ülésen Szabó Imre, mint az Állam- és Jogtudományi Intézet igazgatója, kiállt helyettese, Kovács István pályázata mellett. A bíráló bizottság véleményével szemben, nem tekintette véglegesen megoldhatónak Takács Imre tanszékvezetői megbízásával az Államjogi tanszék problémáját. Szerinte a Kar és a tanszék tudományos színvonalának növelése érdekében, szükségesnek látszik a tanszék megerősítése egy tudományos tekintélynek örvendő külső szakemberrel. Ezért azt javasolta, hogy Takács Imrét bízzák meg a Kari Tanács tagjai a tanszék vezetésének feladatával, és Kovács Istvánt hívják meg a Karra egyetemi tanárnak, de a Kari Tanács előkérdésként kezelje Kovács Istvánnak a Karra való meghívását, és csak azután szavazzon Takács Imre megbízásáról. Ez a taktikai megfontolás nyilván szabadon hagyta volna az utat Kovács István tanszékvezetői megbízása előtt. Nem is hagyott kételyt efelől Szabó Imre, mondván: nem lehet probléma az Államjogi tanszék megerősítésének színvonala, hiszen az államjoggal foglalkozó szakemberek közül Kovács István az, aki minden tekintetben, Beér János helyébe léphet. Neheztelt azért is, hogy a kari pártszervezet nem kérdezte meg az ő véleményét sem. Végül, a Szabó Imre kérésére megtartott titkos szavazás eredménye, hogy meg kívánja-e hívni a Kar Kovács Istvánt, 15 nem, 7 igen, 3 tartózkodás.²²⁸

Mivel még csak ezt követően jelent meg a Művelődési Közlönyben a pályázati kiírás, ezért egy hónap múlva ismételten napirendjére tűzte a Kari Tanácsa a pályázatok elbírálását. Ezen Király Tibor dékán, ismét Takács Imre kinevezését javasolta, a tanszéken így megüresedő egyetemi tanári helyre pedig Kovács Istvánt javasolta félállásban áthelyezni. Takács Imre, mint tanszékvezető, szintén javasolta Kovács Istvánnak a tanszékre való áthelyezését. Maga Kovács István is az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara Államjogi tanszékére félállású egyetemi tanárként történő áthelyezése iránti kérelmet nyújtott be 1966. április 21-én Ilku Pál miniszterhez, amelyet a Művelődésügyi Minisztérium illetékességéből azonnal továbbított az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara dékánjához. Új kérdésként merült fel az ülésen, vajon

²²⁶ Kari ülés, 1957. október 30. 981/1957. jk.sz. 26. p.

²²⁷ Köszöntjük a hatvanéves Kovács István akadémikust. Szegedi Egyetem. 1981. 12. sz. 4. p.

²²⁸ Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának ülései, 1966. március 29. ELTEL 7.a. 64. 97-101 pp.

lehetséges-e az, hogy a karon félállásra elhelyezzenek valakit. Kiderült, hogy Kovács István régóta két funkciót tölt be, ugyanis az MTA Jogtudományi Intézetének helyettes igazgatója, egyben szegedi egyetemen félállású egyetemi tanára. Végül ismét Szabó Imre korábbi javaslatával szemben történt a titkos szavazás sorrendje. Először Takács Imre egyetemi tanári pályázatáról (eredménye: 16 igen 7 nem), ezt követően pedig Kovács Istvánnak az Államjogi tanszéken megüresedett egyetemi tanári állásra benyújtott áthelyezési kérelméről (szavazás eredménye: 11 igen 13 nem).²²⁹Másnap az ELTE Egyetemi Tanácsa is foglalkozott az ügygel. Király Tibor dékán ismertette a két jogi kari tanácsülésen történeteket kiegészítve azzal az információval, hogy időközben a Művelődési Miniszter Takács Imre pályázót, az Államjogi tanszék élére kinevezte.²³⁰

A viták során világossá vált, hogy nem a tanszéknek egy „tudományos tekintélynek örvendő külső szakemberrel történő megerősítése” ellen szólt a Kari Tanács kifogása, sokkal inkább attól tartottak, hogy az általuk preferált, de csak frissen kinevezett egyetemi tanár nem sokáig maradhatott volna tanszékvezető a mégis odakerült félállású akadémikussal szemben. Ezt a szándékot, a Szabó Imre által kifejtett álláspont nyomán, a Kari Tanács is felismerhette, miközben nehezen elképzelhető, hogy az „eltaktikázott” Szabó-iniciatíva Kovács István tudta nélkül alakult volna ilyenné. A pályázathoz mellékelte életrajz ugyan nem említette, hogy Kovács István tizenöt év után, vajon miért kívánta volna elhagyni a szegedi egyetemet, de nyilván nem maradhattak benne nyom nélkül a forradalom alatti – olykor valós, olykor személyeskedő – bírálatok. Így viszont a szegedi jogi kar további huszonöt évet nyert Kovács István maradásával.

VIII. Ideologikus pályakezdés vs. érett tudós

A Herczegh Géza által említett „az idő és a körülmények hatalma”, a „kompromisszumok kényszere” valóban kulcskérdés Kovács István munkásságának megértéséhez. A tudomány, az értelmiség és a politika viszonyrendszerében elhelyezve, a bevezetőben említett mindhárom alaptípust megtalálhatjuk Kovács István életútjának különböző szakaszaiban. Ezért tűnhet kérdésesnek Herczegh Géza némiképpen mentegetésnek tűnő – szintén említett – véleménye, miszerint

„az, aki kifogásolja – alighanem okkal – a hajdani pártállam jogát illető apologetikus megállapításokat, néhány lappal odébb vagy akár csak néhány sorral lejjebb meglepetten fedezhet fel munkáiban gondosan elrejtett, de nagyon is merész tételeket.”

Nem feltétlenül a forradalom jelent ebben a kérdésben választóvonalat, de jól látható, hogy a Rákosi-időszak publikációinak ideológiailag túlfűtött kijelentései mellett, semmiféle „merész tétel” nem ellensúlyozta a pártelvárások túlteljesítéséből fakadó, ma már akár megmosolyognivaló mondatokat. Akár beismerésnek, önkritikának is tekinthető, hogy a fenti, 1966-os ELTE-féle áthelyezési próbálkozás pályázati anyagában szereplő publikációs jegyzékből Kovács István teljes egészében kihagyta az összes, 1955 előtti, fiatalkori tanulmányát, cikkét, miközben feltüntette „a majdani nagy tudósból még keveset mutató”²³¹ „A burzsoá alkotmányosság válsága” könyvet. Ruszoly József, Bónis György elmarasztaló véleményét – „a burzsoá országokat nagyon egyoldalúan mutatta be” – ugyancsak e könyv

²²⁹ I. m. 1966. május 17. HU ELTEL 7.a.64. 126. p.

²³⁰ Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Tanácsának ülései, 1966. május 18. ELTEL 1.a.25-26. 343-347 pp.

²³¹ Ruszoly József: Egy lappangó jegyzőkönyv nyomában. (hatvan év múltán). i. m. 68. p.

fogyatékoságaihoz kötötte.²³² Később a „merész tételek” az ideológiai lózungok visszaszorulásának függvényében, fokozatosan előtérbe kerültek, de ezek valójában már a hatvanas évek reformgondolatainak feléledéséhez köthetők.

Kovács Istvánnak a Magyar Népköztársaság Alkotmánya szovjetizálásában nyilván nem lehetett közvetlenül része. Nem azért, mert huszonévesként, esetleg a párt által megbízhatatlannak tartott személyként, bármiféle kifogás merülhetett volna fel vele szemben, hanem az alkotmány legfontosabb kérdései magasabb körökben, végső soron pedig Sztálin környékén dőltek el. Ehhez képest, a széles néptömegeknek az alkotmányozásba történő bevonásának a látszateltétele, nagyszabású propagandafeladatként, bármely posztmodern populista projekt dicséretére válhatna.

„Amióta az alkotmánytervezet szövege nyilvánosságra került, a magyar dolgozó nép száz és ezer jelét adta annak, hogy az alkotmányt, mint új erő forrását emelkedett hangulatban fogadják és lelkesen helyeslik. Országszerte érzik a dolgozók, hogy az alkotmány rengeteg munkájuk és szenvedésük eredményeképpen jött életre. Az egész magyar dolgozó népet áthatja az a felemelő és lelkesítő tudat, hogy nem voltak hiábavalók eddigi áldozatai, hogy a rengeteg nélkülözés, amelyet az újjáépítés nehéz hónapjaiban, a pénzromlás idején, éhezve és fázva, de a jövőbe vetett bizalommal tűrt a magyar nép, most hozza meg dús kamatait. A munkás, aki a felszabadulás után az aknák és törmelékek közül éhezve, rongyosan kaparta ki a gépeket, a dolgozó paraszt, aki iga híján maga húzta az ekét, az értelmiség, aki romok között, fagyoskodva látott újra munkához, most, az alkotmány fényénél meggyőződik róla, hogy jó ügyért szenvedett, jó ügyért hullatta verejtékét és jó ügyet védett, amikor a régi reakcióval, a külföldi imperialistákkal szemben elszántan, meg nem tántorodva harcolt a demokrácia politikai és gazdasági vívmányaiért” –

idézi Rákosi Mátyás 1949. augusztus 17-i országgyűlési beszédének hamis szavait az Alkotmány körül bábáskodó Beér János és Szabó Imre.²³³ Kovács Istvánnak, velük és végső soron saját maga akkori énjével közösséget vállalnia, súlyos teher lehetett a későbbiekben, főleg, amikor a kényszeres igazodás szigora már enyhülni látszik.

Az 1949-es alkotmánykritika, mindmáig sokkal inkább a politikatörténet-írásban kapott helyet, mintsem hogy az összehasonlító alkotmánytörténet, vagy a jog- és államtörténet tekintette volna eminens feladatának. Természetesen akadnak hasznos megközelítések, amelyek értő alkotmánytani analízisét adják az intézménytörténeti fejleményeknek:

„Az új alkotmány gyökeresen szakított a klasszikus alkotmányozás elveivel. Az alkotmány elfogadásához vezető utat törvénysértések kísérték: az MKP törvénysértő eszközökkel, erőszakkal fokozatosan kiszorította a hatalomból azokat a politikai erőket, amelyek az »új típusú« alkotmányozás ellenfeleinek számítottak, olyan helyzetet teremtve, amelyben az új alkotmányt az Országgyűlés »egyhangú szavazattal« fogadta el. A kormányzati rendszer felépítése, a hatalom egysége és oszthatatlansága elvének felelt meg, ami – egyebek mellett – a kormányzati tényezők hierarchikus elrendezését jelentette. Az állami intézményi rendszer, így a kormányzati rendszer egyes elemei tehát nem a kölcsönös ellenőrzés igényét juttatták kifejezésre, hanem az utasítás-engedelmesség, az egymásnak való alá/fölé rendeltség viszonyát. A hierarchizáltság és utasítás-engedelmesség kapcsolata váltotta fel tehát a polgári kormányzati rendszernek a – jogi és politikai – felelősséget középpontba állító viszonyait. A működés legfontosabb eleme, az egyetlen párt irányító szerepének biztosítása volt. Ebből a

---

²³² i. m. 61. p.

²³³ BEÉR JÁNOS – SZABÓ IMRE (összeállította és a magyarázatokat írta): *A Magyar Népköztársaság Alkotmánya - Az 1949: XX. törvény és magyarázata..* Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1951. 7-8 pp.

*szempontból a kormányé volt a kulcsszerep: a fölérendelt Országgyűlés és Elnöki Tanács rendszerint változtatás nélkül elfogadta javaslatait, előterjesztéseit. Ez utóbbiaknak önálló mozgástere nem volt. A kormány valójában nem az Országgyűlés, hanem az egyetlen párt központi szerveinek kormánya volt.*²³⁴

Ennek konklúzióját – büntudattól függetlenül – nem láthatjuk Kovács István kései munkáiban sem. Kétségtelen, hogy négy évtizeden keresztül jó felismerő képességgel rendelkezett a politikai változások adta, bővülő lehetőségek kihasználására. „Az [1949-es] alkotmány rendelkezései eléggé keret jellegűek voltak ahhoz, hogy annak alapján, az alkotmány tételeinek megfelelő értelmezésével, a demokratikus intézmények fejlesztése is megalapozható legyen.”²³⁵ Hogy milyen „demokratikus intézmények fejlesztése” lehetett megalapozható a Rákosista alkotmány értelmezése kapcsán, arra útmutatót kaphatunk például a már említett „A szovjetek a Szovjetunió politikai alapja”, „A Sztálini Alkotmány nemzetközi jelentőségéről”²³⁶, vagy „A Sztálini Alkotmány és a XIX. Kongresszus”²³⁷ tanulmányok nyomán. A pártvonal szigorának enyhülését viszont jól érzékelve, az „új szakasz” idején, egyszerre folytatja változatlanul a szovjet vonal hagyományos dicsőítését, ugyanakkor hajlik a Nagy Imre kormányprogram mondanivalójának a képviselőjére is.

„Sztálin elvtárs általánosítva, a Szovjetunió csaknem négy évtizedes szocialista építésének páratlanul gazdag tapasztalatait, az új történelmi viszonyoknak megfelelően, alkotóan továbbfejlesztette a marxista- leninista tanítást, és több kérdésben új tételekkel gazdagította a marxizmus- leninizmus forradalmi elméletét.”²³⁸(...) Az államapparátus felelősségét külön is aláhúzza az a körülmény, hogy a Központi Vezetőség határozatainak megvalósítása során kemény és következetes harcot kell vívni mindazok ellen, akik nem tudják, vagy nem akarják az önkényeskedés módszereit felszámolni, akik pártunknak és kormányunknak a dolgozó nép érdekeit szolgáló intézkedéseit ellenséges kártevés céljaira kísérlik meg felhasználni.”²³⁹

Mindezekhez képest, a hatvanas évek végétől, valóban új hangot keres mondanivalójának, még ha ez szemlélatómást egy lassú folyamat eredménye. Jogászgenerációk sora növekedett fel a klasszikus Államjogi tankönyvön,²⁴⁰ amely 1972-ig, öt kiadást ért meg. A korábbiak ismeretében akár meglepőnek is tűnhet, hogy Sztálin nevének említésével már nem találkozhatunk, miközben Hruscsov pártfőtitkárnak, az SZKP XX. kongresszusán elmondott leleplező beszédét követően, ez még egyáltalán nem járt automatikus következményekkel a (tan)könyvkiadás terén sem. A Kovács István által írt „Az állami szervek rendszere a Magyar Népköztársaságban” című fejezet még tele van Lenin-idézzel, és például az „állami mechanizmus” meghatározására is a leningrádi egyetem 1949-ben megjelent állam- és jogelméleti tankönyvének gyorsan magyarra fordított változatából merít,²⁴¹ ám a burzsoá társadalomtudomány, vagy a hatalmi ágak „mechanikus egymás mellé rendelésének” a kritikája

²³⁴ SÁRI JÁNOS: *Az 1949. évi szocialista alkotmány kormányzati rendszere, a népköztársaság.* In: Kukorelli István szerk.: *Alkotmánytan. I. Alapfogalmak, alkotmányos intézmények.* Osiris tankönyvek, Budapest. 2007. 331-332 pp.

²³⁵ KOVÁCS ISTVÁN: *Az alkotmányfejlődés elvi kérdései.* i. m. 104 p.

²³⁶ Állam és Igazgatás, 1951. 11-12.

²³⁷ Jogtudományi Közlöny, 1952. 12.

²³⁸ Népköztársaságunk alkotmányának következetes végrehajtásával a júniusi párthatározatok megvalósításáért. Állam és Igazgatás, 1953. 7-8. 338 p.

²³⁹ I. m. 346. p.

²⁴⁰ BEÉR JÁNOS – KOVÁCS ISTVÁN – SZAMEL LAJOS: *Magyar államjog.* Egyetemi tankönyv. Tankönyvkiadó, Budapest, 1960. 555 p.

²⁴¹ M. A. ARZANOV – SZ. F. KECSEKJAN – B. SZ. MANYKOVSKIJ – M. SZ. SZTROGOVICS: *Állam- és jogelmélet.* Egyetemi tankönyv, Tankönyvkiadó, Budapest, 1952. 411 p.

már jóval visszafogottabb, mint amit a hét évvel korábban megjelent „burzsoá alkotmányválság” könyvéből megismerhetünk.

Valóban, kevesen mondhatják el magukról, hogy a szocialista alkotmányozás – pontosabban az 1949-es alkotmány korrekciós kísérleteit – negyven éves történelmének valamennyi mozzanatát közelről szemlélhette, azok formálásban akár is részt vehetett. A kérdés az, hogy ez a tapasztalatszerzés önmagában okot adhat-e bármilyen felelősség alóli felmentésre.

„1949 tavaszán, mint a Belügyminisztérium tanulmányi osztályának vezetője, a Beér János által vezetett Elnöki Főcsoport keretében már tudatosan a szocialista alkotmány előkészítésének munkálataiban vettem részt. Tíz év múlva, 1959-től, a konszolidáció lezárásától kezdve pedig az MTA Állam- és Jogtudományi Intézete részéről közvetlenül irányítottam egy új alkotmány tervezetének munkálatait. (...) Ugyancsak közvetlenül vettem részt az 1972. évi I. törvénnyel bevezetett általános alkotmányrevízió munkálataiban, az alapkonceptciók kidolgozásától kezdve, a véglegesítésig.”²⁴²

– írta a rendszerváltáskor, az alkotmányozás kezdetén. Óvatossága, visszafogottsága azonban a felgyorsult események közepette sem hagyta el. Amikor már a pluralista politikai rendszer formálása és annak megjelenítése foglalkoztatta az írástudók nagy részét, Kovács István még arra figyelmeztetett:

„én amellet volnék, hogy semmiképpen ne alkotmányon kívüli politikai fejlődéssel akarjunk létrehozni politikai rendszerbeli változtatásokat. (...) a pártnak úgy kell gyakorolnia vezető szerepét, hogy semmilyen vonatkozásban ne tegye vitássá az alkotmány érvényesülését. Tehát nemcsak arról van szó, hogy a párt belső szervezeti tevékenységével is betartsa az alkotmányt, hanem arról is, hogy a párt irányító, vezető szerepének gyakorlása közben is segítse elő az alkotmány realizálását.”²⁴³

Talán éppen ez a hezitálás a magyarázata annak, hogy ekkori munkáival nem tudott csatlakozni a híres Kilényi Géza – Kulcsár Kálmán – Sárközy Tamás rendszerváltó trióhoz.

A hatvanas évektől valóban elkezdődik pályájának az időszaka, amelynek sikereire, neve hallatán, azóta emlékezni szoktak, és amelynek erényei hajlamosíthatnak arra, hogy ezek visszamenőleg is rávetíthetők legyenek teljes életművére. Nincs nyoma, hogy miként dolgozhatta fel magában fiatal-felnőtt korának, a Rákosi-korszak legdiktatórikusabb éveirehöz pártmunkásként, illetve belügyi dolgozóként kötődő időszakát. Anekdotázó, mesélő kedve közismert volt, történeteibe gyakran bele-beleszötte e korszak sztorijait is, de leginkább a kívülálló szemszögéből láttatva az akkoriban történeteket.²⁴⁴ A Magyar Népköztársaság Alkotmányának a hetvenes évektől nyilvánosan is erősödő kritikája sem készítette önbírálatra, miközben reformjavaslatai saját akkori önmagával is szembefordíthaták. A Herczegh Géza

²⁴² KOVÁCS ISTVÁN: *Az alkotmányfejlődés elvi kérdései*. Magyar Tudomány, 1989. 2. 91. p.

²⁴³ *Politikai rendszer – reform – demokrácia. Alkotmányos rendszerünkről*. Kerekasztal-beszélgetés a szerkesztőségben. Társadalmi Szemle, 1987.12. 50-51 pp.

²⁴⁴ Szerzőnek diplomázása után alkalma volt az Alkotmányjogi Tanszéken kezdeni egyetemi pályáját, ugyanis az eredetileg megcélzott Állam- és Jogelméleti Tanszéken csak egy év múlva üresedett meg oktatói státusz. Kovács István személyes közelségéből leginkább annak a felismerése maradandó, hogy az egyetemi oktató is „emberből van”. Saját emlékek felidézése helyett álljon itt két példa a professzor személye körül állandósult hangulat érzékeltetésére, az egyik Kovács Péternek, a hágai Nemzetközi Büntetőbíróóság bírójának az ajándéka. Eszerint egy előadása során az 1985-ös választásokon bevezetett többes jelölés illusztrációjaként Kovács István megjegyezte: „most majd két ló fog indulni, de ugyanabból az istállóból, hogy ugyanaz a tulajdonos nyerjen...”. A következő vicc pedig a Szegedi Egyetem 1974. március 23-i számából származik: „Kovács Istvánnál vizsgázik egy hallgató. Kirúgás lóg a levegőben, s a tanár mentőövnek bedobja: – Átengedem magát, ha megígéri, hogy a fiát Istvánnak fogják hívni. Mire a kislány izgatottan: – Még azt, is megígérem, hogy Kovácsnak hívják...”

által említett „apologetikus megállapítások” és „merész tételek” egyidejűsége helyett ezért, sokkal inkább, a pályáivnek az első, fiatalkori majd az ezt követő érett korszakát lehetne ezzel a kettőséggel elválasztani, egyben szembeállítani. A negyven év alatti Kovács István életútja alig ismert. A fentiekben azért irányult elsősorban ezekre az évekre az iratfeltárás munkája, hogy az ellentmondás még világosabban láttassa: nehéz örökséget kellett a sztálinista elvárásokat túlteljesítő pártmunkásnak, az osztályharcos belügyi munkatársnak, az ideológiailag túlterhelt írások közreadójának maga mögött hagynia, amíg kimagasló szakmai tudásának, önálló gondolkodásának független irányát megtalálta. Ruszoly József pontos összegzését idézve:

„Ő maga nem csupán az államjog tudományának, hanem a szocialista alkotmányozási reformtörekvéseknek a vezető egyéniségévé nőtt, immár pártonkívüliként, fajsúlyos szakirodalmi munkássággal. Nagy egyéniség volt, minden ellentmondásával.”²⁴⁵

---

²⁴⁵ RUSZOLY JÓZSEF: *Egy lappangó jegyzőkönyv nyomában*. i. m. 69. p.